

IKÄÄNTYNEET OSALLISENA
KEHITTÄMISTYÖSSÄ

Kokemuksia Kampraatti-toimintamallin kehittämisestä

Sonja Sulkakoski
Pro gradu-tutkielma
Sosiaalityö
Jyväskylän yliopisto/
Kokkolan yliopistokeskus
Chydenius
syksy 2012

TIIVISTELMÄ

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO/ Kokkolan yliopistokeskus Chydenius. Sosiaalityö

SONJA SULKAKOSKI: Ikääntyneet osallisena kehittämistyössä.

Kokemuksia Kampraatti- toimintamallin kehittämisestä.

Pro gradu-tutkielma, 82 sivua

Ohjaaja: Professori Aila-Leena Matthies

syksy 2012

Avainsanat: toimijuus, kokemusasiantuntija, ikääntyneet

Tämän tutkimuksen tarkoituksena on selvittää ikääntyneiden kokemuksia osallistavasta kehittämistoiminnasta. Tutkimukseni pohjautuu Vaasan kaupungin vanhustyössä vuosina 2010–2012 toteutettuun Kampraatti-työryhmään, jossa työntekijöiden lisäksi toimintaa kehittivät vaasalaiset ikääntyneet kuntalaiset. Tutkimuksessani pohdin sitä, millaisista tekijöistä vapaaehtoistoimintamallin kehittämiseen osallistuneiden kokemukset rakentuvat.

Teoriaosuudessa käsittelen aihetta osallisuuden ja toimijuuden viitekehyksen kautta. Samalla tuon esille kokemukseen perustuvan asiantuntijuuden rakentumista. Lisäksi tarkastelen hyvää vanhenemista yksilöön suuntautuvien teorioiden kautta päätyen Jyrkämän semi-oottiseen toimintakyky-jaotteluun. Tutkimuksen suorittamisessa hyödynnän fenomenologista tutkimusmetodia ja tukeudun myös tapaustutkimukselliseen lähestymistapaan.

Tutkimukseni kohdistui neljään kehittämistyöhön osallistuneeseen työryhmän jäsenen, joiden kokemuksia kartoitin avoimella haastattelumetodilla. Haastattelut tuottivat neljä erilaista kertomusta, joiden pohjalta rakensin yhden yleisen merkitysverkoston Juha Perttulan fenomenologisen analyysiajatuksen mukaisesti. Tutkimukseni tavoitteena on jäsentää ja rakentaa toiminnasta saatujen kokemusten avulla uutta tietoa osallisuudesta ja toimijuudesta.

Tutkimuksen yleisenä tuloksena oli, että osallisuuden ja toimijuuden kokemuksiin vaikuttaa moni tekijä. Osa kokemuksista rakentuu vahvasti aikaisempaan elämään ja sieltä saatujen kokemusten pohjalle. Myös tutkittavien omat intressit näkyvät kokemusten rakentamisessa. Toimijuutta suuntaavat tekijät koostuvat yksilöstä kumpuavien elementtien lisäksi myös ulkopuolisista tekijöistä, kuten erilaisista mahdollisuuksista tai esteistä. Tutkimukseni tulos osoittaa myös sosiaalialan toimijoiden merkittävän roolin tiedon tuottamisessa ja jakamisessa sekä myös asenteiden ja toimintamallien muutosvirrassa.

ALKUSANAT

Tämä tutkimus on tehty Kokkolan yliopistokeskus Chydeniuksessa vuoden 2012 aikana. Tutkimukseni aihe valikoitui työtehtäväni ja oman mielenkiintoni kautta. Tutkimuksen edetessä minulle vahvistui entisestään se käsitys, että yhteisöllisellä ja osallistavalla toiminnalla on tilausta suomalaisessa hyvinvointiyhteiskunnassa. Yksilöllisyyttä korostava elämäntapa vaatii rinnalleen toimintamalleja, joissa yhdessä tehden saavutetaan niin henkisiä kuin aineellisia hyvinolon ja ihmisenä kasvamisen kokemuksia. Toivon, että tutkimukseni avulla olen kyennyt tuottamaan tietoa, jota voisivat hyödyntää kunnallisessa työtehtävässä toimivat sosiaalialan ammattilaiset ja muut osallistavasta toiminnasta kiinnostuneet tahot.

Tutkimuksen läpivieminen on ollut mielenkiintoinen kasvun ja kehittymisen matka. Perheen ja ystävien tuki on monin tavoin edesauttanut määrätietoista työskentelyä. Haluankin osoittaa kiitokset sekä läheisilleni että myös tutkimukseeni osallistuneille työryhmän jäsenille, jotka mahdollistivat tutkimukseni. Myös tutkimustani ohjanneen professori Aila-Leena Matthieksen hyvät ja kannustavat ohjeet ovat olleet monin tavoin apuna tutkimukseni eri vaiheissa.

Riippuu sukupolvesta, haluaako se ottaa vastaan, mitä vanhat ihmiset voivat antaa sille. Meidän ei tule kysyä, haluaako se ja voiko se ymmärtää. Meidän täytyy vain yrittää antaa ja sanoa se, mikä on ollut meille tärkeää ja toivoa, että nuori sukupolvi voisi ehkä oppia siitä. Tämän päivän nuoret elävät uutta aikaa. Vanha aika, joka on ollut minun aikani, on ohi: Sitä ei ole olemassa. Olen kiitollinen, jos on vielä olemassa nuoria ihmisiä, jotka haluavat ymmärtää, mitä minulla on tehtävänä ja sanottavana. Minulle on lahja, jos nuoret ihmiset haluavat olla mukana. (itävaltaissyntyinen kirjailija Anne Fried 1997)

Vaasassa syksyllä 2012

Sonja Sulkakoski

SISÄLLYS

ALKUSANAT	3
1 JOHDANTO	6
2 KATSAUS AIKAISEMPIIN TUTKIMUKSIIN.....	8
3 TIEDON RAKENTUMINEN YHTEISKUNNALLISESTI.....	10
4 TUTKIMUKSEN TAVOITTEET	13
5 TOIMIJUUDEN REUNAEHDOT	14
5.1 Kehittämistyön lähtökohta	14
5.2 Asiantuntijuus ja sen rakentuminen toimijuudessa.....	16
6 IKÄÄNTYMINEN OSANA ELÄMÄÄ.....	18
6.1 Ikääntymisen tulkintaan vaikuttavat tekijät.....	18
6.2 Iän määritelmiä	19
6.3 Vanhuuteen liittyvien teorioiden lähtökohtia	21
7 OSALLISTAMINEN OSALLISUUDEN MAHDOLLISTAJANA	24
8 TOIMINTAKYVYSTÄ TOIMIJUUTEEN	28
8.1 Toimintakyky	28
8.2 Toimijuus	29
9 TUTKIMUKSEN KONTEKSTINA OLEVA KAMPRAATTI-TYÖRYHMÄ.....	33
10 FENOMENOLOGINEN TAPAUSTUTKIMUS	36
10.1 Fenomenologia.....	36
10.2 Tapaustutkimuksellinen lähestymistapa.....	40
10.3 Tutkimuksen eettisyys ja luotettavuus	41
11 AINEISTON RAKENTUMINEN	44
12 ANALYYSIN ETENEMINEN.....	46
12.1 Analyysimenetelmä	46
12.2 Yksilökohtainen analyysi	47
12.2.1 Ensimmäinen ja toinen askel.....	47

12.2.2	Kolmas askel	47
12.2.3	Neljäs askel	48
12.2.4	Viides askel	49
12.2.5	Kuudes ja seitsemäs askel	50
12.3	Yleisen tason analyysi	51
12.3.1	Yleisen tason analyysin kolme ensimmäistä vaihetta.....	52
12.3.2	Yleisen tason analyysin neljä viimeistä vaihetta.....	53
13	AINEISTO YLEISELLÄ TASOLLA TARKASTELTUNA.....	54
13.1	Tutkittavien taustatiedot	54
13.2	Yleisen tason merkityskokonaisuudet	55
13.2.1	Tunne	55
13.2.2	Intuitio.....	56
13.2.3	Tieto.....	58
13.2.4	Usko.....	59
14	AINEISTON YLEINEN MERKITYSVERKOSTO	61
15	JOHTOPÄÄTÖKSET	63
15.1	Tutkimuksen arviointia.....	63
15.2	Tutkimuksen tulokset	65
16	POHDINTOJA.....	72
	LÄHDELUETTELO.....	74
	KUVIOLUETTELO	82
	TAULUKKOLUETTELO	82

1 JOHDANTO

Väestön ikääntyessä yhteiskunta on monien haasteiden edessä. Pohjoismainen hyvinvointiyhteiskunta joutuu etsimään uudenlaisia toimintamalleja, jotta tulevaisuuden haasteisiin voitaisiin vastata mahdollisimman laajasti ja tasa-arvoisesti. Koska haasteet ovat yhä monimutkaisempia ja monitasoisempia, tulisi kaikkien tahojen kyetä yhä laajempaan ja syvällisempään yhteistyöhön. Yhteistyön tulisi ulottua organisaatioiden ylimmiltä tasoilta aina yksittäiseen kuntalaiseen asti, mikäli asiaa tarkastellaan kuntatasolla. Siten erilaisten toimintamallien kehittämisessä tulisi huomioida entistä vahvemmin myös käyttäjien kokemukset ja mielipiteet. Käyttäjälähtöisellä toiminnalla voidaan vastata paremmin yksilöllisiin tarpeisiin ja tuottaa oikein kohdentuneita palveluita. Ikääntyneistä puhuttaessa käyttäjälähtöisen toiminnan kautta voidaan vahvistaa myös onnistunutta vanhenemisen kokemusta, joka on merkityksellinen toimintakykyä tukeva asia.

Vaasan kaupungin koti- ja laitoshoidossa on kehitetty vuodesta 2010 lähtien Kampraatti-toimintamallia, jossa työntekijöiden ohella kehittäjinä ovat toimineet ikääntyneet kuntalaiset. Toiminta on perustunut vapaaehtoisuuteen ja se on ollut avointa kaikille halukkaille. Tavoitteena on ollut kehittää sosiaali- ja terveyssektorin toimintaa tukeva vapaaehtoistoimintamalli, joka mahdollistaa vapaaehtoisesti toimivien henkilöiden rekrytoinnin, kouluttamisen, ohjaamisen ja tukemisen. Kehittämistoiminnan lähtökohtaa, tavoitteita ja sen etenemistä kuvaan tarkemmin tutkimukseni yhdeksännessä kappaleessa.

Tutkimukseni kohdistuu neljään Kampraatti-toimintamallin kehittämistyöryhmässä toimineeseen ikääntyneeseen. Lähtökohtanani on selvittää fenomenologista metodia hyödyntämällä, millaisista kokemuksista työryhmän jäsenien osallisuus ja toimijuus rakentuvat. Lisäksi pyrin tarkemmin selvittämään, mitä tämän kaltainen toiminta antaa ikääntyneelle. Tutkimukseni kautta en tavoittele laajempia yleistyksiä, vaan tavoitteenani on tapaustutkimuksen luonteisesti tuoda esille yksittäisen toimintamallin kautta saatuja kokemuksia. Työni loppupuolella pohdin laajemmin niitä mahdollisuuksia, joita tämän kaltainen toiminta tarjoaa sekä sitä, voitaisiinko työskentelymallia hyödyntää myös muussa kuntasektorin toiminnassa.

Oman kokemukseni mukaan osallistavat toimintamallit ovat vahvasti tulossa myös suomalaisen yhteiskuntaan. Osallistavasta kehittäjätoiminnasta (vrt. kokemusasiantuntijuus) on tehty useita opinnäytetöitä ja tutkimuksia 2000-luvulla. Mielenterveyskuntoutujien kokemuksellisesta asiantuntijatoiminnasta ovat muun muassa Kulmala (2006), Koivisto (2007), Jankko (2008) ja Laitila (2010) tehneet omat tutkimuksensa. Ikääntyneiden henkilöiden kehittäjätoimintaa on puolestaan käsitellyt väitöskirjassaan yhteiskuntatieteen tohtori Heli Valokivi (2008). Myös Vaasan yliopisto on osallistunut sosiaali- ja terveyshallintotieteen hallinnoiman Ihmisen ääni-hankkeen kautta ikääntyvien mielipiteiden kartoitukseen syksyllä 2011. Vastaavasti Kokkolan yliopistokeskus Chydeniuksen tutkijat ovat kartoittaneet (2011) Kampa-hankkeen avulla kokemuksia maaseudun hyvinvointipalveluiden kehittämisestä.

Omassa tutkimuksessani kehittäjinä olleet ikääntyneet eivät ole sidoksissa asiakasroolissa julkiseen hallintoon, ja siten tutkimusasetelmani poikkeaa Valokiven väitöskirjasta. Ikääntyneet eivät myöskään ole varsinaisesti selviä palveluiden käyttäjiä tai kansalaisia/kuntalaisia siinä asetelmassa kuin edellä mainituissa tutkimuksissa tutkittavat ovat olleet. Vapaaehtoinen osallistuminen (vrt. asiakkaan aseman kautta osallistuminen) tarjoaa uudenlaisen lähestymistavan osallistavaan ja toimijuutta vahvistavaan kehittäjätoimintaan.

Tutkimukseni rakentuu neljästä kokonaisuudesta. Ensimmäisessä vaiheessa pohdin yleisellä tasolla toiminnan kehittämistä ja asiantuntijuuden rakentumista, ikääntymistä ja vanhuutta sekä osallisuutta ja toimijuutta. Toisessa osiossa käsitelen fenomenologiaa ja tapaututkimusta, jotka ovat tutkimukseni keskeiset teoreettiset lähestymistavat. Kolmannessa vaiheessa tuon esille analyysin eri vaiheet ja viimeisessä eli neljännessä teen tutkimukseni tuloksista johtopäätöksiä.

2 KATSAUS AIKAISEMPIIN TUTKIMUKSIIN

Tässä luvussa käsittelen lyhyesti viimeaikaisia tutkimuksia, jotka sivuavat aihettani joko kokemukseen perustuvan asiantuntijuuden (vrt. kokemusasiantuntija, kokemuskertoja) tai kohderyhmän määrittelyn osalta. Tehdyt tutkimukset ovat osaltaan valottaneet niitä toiminnallisia mahdollisuuksia, joita hyödyntämällä on mahdollista saavuttaa tieteellistä tietoa ja näyttöä, mutta myös tuoda esiin niisanottujen hiljaisten ryhmien ääntä.

Mielenterveyskuntoutujien kokemusasiantuntijuutta on tutkittu paljon laajemmin kuin muita kokemukselliseen asiantuntijuuteen nojaavia toimintamuotoja. Seuraavassa nostan esille joitakin viimeaikaisia tutkimuksia. Väitöskirjassa ”Kerrottuja kokemuksia leimatusta identiteetistä ja toiseudesta” yhteiskuntatieteilijä Anna Kulmala (2006, 5 ja 75) käsitteli mielenterveysongelmista sekä asunnottomuudesta ja päihdeongelmista kärsineiden henkilöiden kokemuksia toiseudesta. Tutkimuksen kautta tuli esille se, kuinka yksilö rakentaa omaa käsitystään itsestään suhteessa siihen, millaisia määrityksiä hän saa tai kokee saavansa ulkoapäin. Kulmala lähestyy tutkimuksessaan myös kokemukseen perustuvan asiantuntijuuden rakentumista. Kokemusasiantuntijuuden kautta saatuja kokemuksia käsittelee myös terveystieteilijä Minna Laitila (2010, VII) ”Asiakkaan osallisuus mielenterveys- ja päihde-työssä” väitöskirjassaan. Tutkimuksesta käy ilmi, että kokemusasiantuntijan osallisuus mahdollistuu käyttäjien asiantuntijuuden hyväksymisen, huomioimisen ja hyödyntämisen kautta.

Virpi Koivisto (2007) on tarkastellut mielenterveyskuntoutujien kokemuksia pro gradu-tutkimuksessaan ”Nyt puhuu haastateltava. Omista mielenterveysongelmista kertominen mediassa; syitä, kokemuksia ja seurauksia”. Terhi Jankko on puolestaan tehnyt vuonna 2008 pro gradu-tutkielmansa aiheesta ”Mielenterveyden kokemusasiantuntijuuden merkityksiä kuntoutujien ja omaisten ryhmäkeskusteluissa”. Jankko lähestyy aihettaan sosiaalisen työn ja palveluiden käyttäjän näkökulmista käsin.

Ikääntyneiden osallisuutta ja osallistumista toiminnan kehittämiseen ja arviointiin on puolestaan tutkinut Heli Valokivi vuonna 2008 tarkastetussa väitöskirjassaan ”Kansalainen asiakkaana. Tutkimus vanhusten ja lainrikkajien osallisuudesta, oikeuksista ja velvollisuuksista”. Valokivi lähestyy aihetta ”mitä on asiakkaan asemassa olevan kuntalaisen kan-

salaisuus palvelujärjestelmässä” kysymyksen kautta. (Valokivi 2008, 21.) Hänen metodologisena käsitteenään on kansalaisen ääni, erityisesti heidän, jotka jäävät kuulumattomiin tai kohteen asemaan (emt. 42).

Asiantuntijuutta ja osallisuutta on käsitelty myös Marja-Liisa Nevala ylemmän ammattikorkeakoulututkinnon opinnäytetyössään ”Ikäihminen kehittäjänä”. Nevala on tutkimuksessaan ottanut lähtökohdaksi toimintamallin kehittämistyön, jossa ikääntyneet ovat olleet aktiivisina toimijoina ja kokemusasiantuntijoina (Nevala 2010, 2).

Vaasan yliopistossa järjestettiin marraskuussa 2011 Suomen ensimmäinen ikäihmisten kansalaisraati. Kyseinen raati oli jatkoa aikaisemmin järjestetyille nuorten ja vammaisten kansalaisraadeille. Kansalaisraadit ovat osa suurempaa Vaasan yliopiston Sosiaali- ja terveyshallintotieteen ”Ihmisen ääni – tutkimus deliberatiivisen demokratian mahdollisuuksista suomalaisessa terveydenhuollossa” -tutkimushanketta (2011–2014). Hanketta rahoittaa Suomen Akatemia. (Vaasan yliopisto, 2011)

Kokkolan yliopistokeskus Chydeniuksen valtakunnallisen Kampa-hankeen (2009–2011) avulla on kartoitettu kansalaisten osallistumista ja yhteisöllisyyttä maaseudun hyvinvointipalveluiden uudelleenorganisoinnissa. Tutkimus kohdistui kahdeksan eri alueen kokemukseen kansalaislähtöisestä kehittämisestä. (Matthies ym. 2011, 69-80.)

Esille nostamani tutkimuksia tarkastellessani voin todeta, että tieteellistä tietoa on tuotettu laajasti ja monipuolisesti mielenterveyskuntoutujien kokemusasiantuntijuudesta. Myös ikääntyneiden asiakkuuteen perustuvia kokemuksia on tutkittu, joskaan ei siinä määrin kuin mielenterveyskuntoutujien kokemuksia. Myös erilaiset kansalaisraadit, joiden kautta kyetään selvittämään laajemman ryhmän mielipiteitä ja ajatuksia, ovat yleistyneet. Oma tutkimukseni sijoittuu edellämainittujen tutkimusten välimaastoon, sillä se pohjautuu vapaaehtoiseen tahtoon kehittää käytännön toimintaa ilman rajoituksia (ikä, asiakkuus, oma kohtainen sairaus). Tutkimukseni tarkastelee myös kansalaisraadeista poiketen kapealaisesti yhden toimintamallin kehittämiseen liittyviä kokemuksia.

3 TIEDON RAKENTUMINEN YHTEISKUNNALLISESTI

Tässä luvussa käsittelen yleisellä tasolla tiedon rakentumista yhteiskunnallisesti tarkasteltuna.

Väestön ikääntyminen ja globaali talous sekä kansalaisten hyvinvointiin liittyvien tarpeiden kasvu on päättäjille monin tavoin vaikea kokonaisuus, joka tulisi kuitenkin kyetä ratkaisemaan. Dosentti Raija Julkunen on Suunnanmuutos-kirjassaan (2001, 291) viitannut asiaan toteamalla, että yhä kasvava tarve hallita menoja tulee tulevaisuudessa vaatimaan toisenlaista politiikkaa. Toiminta vaatii instituutioiden uudelleen muotoilun lisäksi myös mentaalisten mallien (käsitteet, ihmiskuvat) tarkistamista. Julkunen korostaa, että nämä mentaaliset mallit voivat olla jopa sosiaaliturvaetuksien leikkauksia ja jäädyttämistä tärkeämpiä. Tulevaisuudenkuvilla voi päätöksen teossa vastaisuudessa olla yhä merkityksellisempi asema samalla kun ”tässä ja nyt”-tarpeiden merkitys vähenee. (Julkunen 2006, 15.)

1990-luvun lama pakotti kunnat muuttamaan toimintatapojaan monin tavoin, ja toiminnan tuottavuutta on sen jälkeen pääasiassa mitattu taloudellisilla mittareilla. Tuottavia ja kohdentuvia palveluita kehitetään yleisesti kuntaorganisaatiossa ylätasolla, eikä niin sanottujen lattiatason toimijoiden mielipiteitä kuunnella muutoksissa riittävästi. Tämä aiheuttaa työntekijöissä uupumusta ja turhautumista, kuten sosiaalityön professori Leena Eräsaari (2009, 79-83) kirjassaan mainitsee. Tämä on uhka perinteisesti sosiaalialalla vallalla olleelle asiakkaita huomioivalle, altruistiselle ja yhteisölliselle työotteelle. Samalla sosiaalialan palvelut muuttuvat universaaleista palveluista yhä enemmän tarveharkintaisiin palvelumalleihin. Yksilön vastuu korostuu entisestään, ja sitä tukee myös aktiivinen sosiaalipolitiikka. Myös yhä laajemmin käytössä olevilla erilaisilla mittareilla pyritään arvioimaan, kenelle palvelu taloudellisesti olisi tuottoisampaa tarjota ja kuinka vähäiset resurssit olisi hyvä jakaa. Tämä tarveharkintainen toimintamalli vähentää entisestään yhteisöllisyyttä ja sen tarjoamaa mahdollisuutta tukea heikompaa. Vaarana saattaa olla kuten Eräsaari pohtii, myös se, että taloudellisiin mittareihin perutuvissa priorisoinneissa tehdään valintoja, joissa kaikkein vaikeimmat ”tapaukset” rajataan toiminnan ulkopuolelle.

Bauman (2002) on todennut, että selviytyäkseen yhteiskunnan on rakennettava uudelleen kansalaisuutta. Rakentuminen mahdollistuu, kun autioituneet agorat (kreikaksi tori, kohtaamispaikka) kansoittuvat (vrt. Nowotny ym.2001). Agorassa ”yksilön hyvä kohtaa yleisen hyvän, yksityinen julkisen, paikka jossa ne väittelevät ja pitävät keskinäistä neuvonpitoa.” (Bauman 2002, 51). Arjessa kansalaisuuden käsite saattaa olla helposti määriteltävissä, mutta sen teoreettisempi määrittelemine on jo paljon haasteellisempaa. Tarkasteltaessa kansalaisuutta toiminnan kautta voidaan nostaa esille kaksi käsitettä: aktiivinen kansalaisuus ja demokraattinen kansalaisuus. Molemmat kansalaisuuden käsitteet sisältävät mahdollisuuden vaikuttaa ja toimia yhteisen asian hyväksi. Tämän lisäksi ne tarjoavat yksilölle mahdollisuuden ottaa vastuuta yhteisistä asioista ja niiden hoitamisesta. Vallitsevan näkemyksen mukaan ihmisestä tulee kansalainen, kun hän alkaa toimia yhteisön tai yhteiskunnan jäsenenä. Yksityiselämässään toimiessaan hän on yksilö. Tämä ei sulje pois sitä, että yksinkin toimimalla voi vaikuttaa yhteisiin asioihin. (Laitinen & Nurmi 2003, 125.)

Sosiaali- ja terveysministeriö on julkaisut vuonna 2011 ”Sosiaalisesti kestävä Suomi 2020” strategian. Julkaisussa on erääksi tavoitteeksi asetettu toimintojen uudistaminen siten, että ikääntyneiden mahdollisuudet käyttää voimavarojaan itsensä, yhteisönsä ja yhteiskunnan hyväksi paranevat. Lisäksi palveluita tulee uudistaa kokonaisuutena siten, että käyttäjät ovat aktiivisesti mukana niiden kehittämisessä. (Sosiaali- ja terveysministeriö 2011, 11 ja 13.) Sosiaalista kestävyttä voidaan pitää ekologisen ja taloudellisen kestävyuden lisäksi yhtenä ulottuvuutena, josta kestävä kehityksen kokonaisuus koostuu. Sosiaalinen ulottuvuus on merkityksellinen muiden ulottuvuuksien ohessa, koska ihmisten inhimilliset tarpeet liittyvät muuhunkin kuin ekologisesti hyvään elinympäristöön. Toisaalta taas kaikkien kolmen ulottuvuuden voidaan katsoa olevan toisistaan riippuvaisia siten, että ei-toivottu kehitys yhdellä ulottuvuudella vaikuttaa myös muihin ulottuvuuksiin heikentäen kokonaisuuden lopputulosta. (Littig & Griebler 2005, 67-68.) Sosiaalisen kestävyuden voidaan katsoa tarkoittavan yhteiskunnallista toimintaa, jossa pyritään tasaamaan eri väestöryhmien ja alueiden välisessä hyvinvoinnissa olevia eroja. Siihen liittyy myös osallistumis- ja vaikutusmahdollisuuksien kehittäminen ja parantaminen sekä mahdollisuuksien tasapuolinen jakautuminen eri ihmisryhmien välillä. Tasa-arvo on yksi sosiaalisen kestävyuden ulottuvuus, ja se voi ilmetä yksilöiden välillä, alueiden kesken tai sukupolvien välillä. (Kautto & Metso 2008, 416.)

Sosiaalialan toimijat ovat poliittisten päättäjien ja johtotason toimijoiden kanssa keskeisessä asemassa mentaalisten mallien, aktiivisen kansalaisen ja sosiaalisen kestävyuden kehittämisessä ja mahdollistamisessa. Sosiaalialan toimijoilla on paljon työn kautta saatua näkymätöntä ja hiljaista tietoa, joka tulisi saada näkyväksi ja kirjoitetuksi. Tiedon keräämisessä eräänä apuvälineenä voidaan hyödyntää sosiaalisen raportoinnin malleja, joista yksi on asiakasraportointi. Asiakasraportoinnissa tiedon tuottajana on käyttäjä/asiakas. Tavoitteena on saavuttaa käyttäjien oma näkemys sekä saada palautetta yksittäisistä palveluista ja palvelujärjestelmistä. (Huissi 2005, 145-148.) Tätä asiakaslähtöistä toimintamallia on kokeiltu muun muassa pääkaupunkiseudulla, jossa vuonna 2011 toteutettiin sosiaalisen raportoinnin hanke. Hankkeeseen osallistui kymmenen nuorta aikuissosiaalityön asiakasta, kolme sosiaalityöntekijää sekä yksi tutkijasosiaalityöntekijä. (Socca, 2011.)

Toisaalta sosiaalialan toimijoiden olisi uskaltauduttava tuottamaan uutta tietoa myös arjen keskellä, luonnollisessa toimintaympäristössä yhdessä kuntalaisten kanssa. Tilanteiden ja toimintojen kautta kehittyvä tieto on lähtöisin tarpeesta ratkaista käytännön ongelma, ja siten se on luonteeltaan raja-aidat ylittävää eli transdisiplinaarista. Helsingin yliopiston professorin Marketta Rajavaaran (2005, 52) sanoja lainatakseni raja-aitoja ei tulisi ylittää ainoastaan tieteiden välillä vaan myös teorioiden ja käytännön välillä. Tieto, jota tuotetaan tulisikin olla ensisijaisesti käyttökelpoista ja yhteiskunnallisesti kestävä (Nowotny et al. 2001, 200).

Yhteenvetona voidaan todeta, että tutkimukseni kohteena oleva Kampraatti-toimintamallin kehittämistyöryhmä mahdollistaa yhden tavan tuottaa tietoa ja ratkaisuja arjen käytännöistä ja yhteiskunnallisista lähtökohdista nousseisiin ongelmiin.

4 TUTKIMUKSEN TAVOITTEET

Yhteiskunnallinen keskustelu yhteisöllisyydestä, osallisuudesta ja toimijuudesta sekä oma henkilökohtainen mielenkiintoni ikääntyneitä ja osallistavaa toimintaa kohtaan ovat olleet pohja tämän tutkimuksen tavoitteille ja tutkimusongelman asettamiselle. Asiakaslähtöisyydestä sekä osallisuuden ja toimijuuden vahvistamisesta on käytännön toiminnan tasolla keskusteltu monia vuosia, jollei vuosikymmeniä. Myös valtakunnan tasolla on viimeisten vuosien aikana peräänkuulutettu aitoa kansalaislähtöistä toimintaa (vrt. Kataisen hallitusohjelma 2011). Kuitenkin tutkimukset, jotka ovat käsitelleet osallisuutta, ovat pitkälti rakentuneet joko entiselle tai olemassa olevalle asiakkuudelle tai hyvin yleiselle kansalais-tasoisen suhteen pohjalle.

Tutkimuksessani asiakkuus tai omakohtainen kokemuksellisuus eivät ole olleet määritteli- viä tekijöitä, vaan tutkittavien osallistuminen työryhmän toimintaan on lähtenyt vapaaeh- toisuuden pohjalta. Tutkimukseni alussa minulla oli kaksi vaihtoehtoa lähestyä aihettani. Päädyin tarkastelemaan yksilön kokemuksia sen sijaan, että olisin tarkastellut asiaa yhteis- kunnallisesta tai työntekijälähtöisestä näkökulmasta. Koen, että yksilön kokemukset ja tunteukset ovat yksilön toimintakyvyn kannalta merkityksellisiä, ja niiden selvittäminen auttaa myös yhteiskunnallisia toimijoita kehittämään omaa toimintaansa siten, että tarjotut palvelut kohtaavat yksilön tarpeet ja odotukset.

Tutkimukseni keskiössä on tutkittavieni kokemukset ja niiden rakentuminen. Laajemmin tarkastellen määrittänyt tutkimustehtäväkseni jäsentää ja rakentaa kehittämistyöryhmässä olleiden kokemuksista yksi yleinen merkitysverkosto, jonka avulla peilaan saamiani tulok- sia laajempiin kokonaisuuksiin.

Tutkimuksellista tehtävää olen lähestynyt kahden tutkimuskysymyksen kautta:

- 1) *Millaisista toimijuutta tukevista kokemuksista kehittäjinä toimineiden ikääntynei- den kokemukset rakentuvat?* ja
- 2) *Miten osallisuus ja toimijuus näyttäytyy tutkimukseen osallistuvien puheissa?*

5 TOIMIJUUDEN REUNAEHDOT

Tässä luvussa tarkastelen tarkemmin toiminnan kehittämistyön lähtökohtia sekä niin sanotun kokemuksesta syntyvän asiantuntijuuden rakentumista. Jotta Kampraattityöryhmän toiminta voidaan sijoittaa laajempaan kokonaisuuteen, on tiedostettava ne reunaehdot, joiden kautta kehittämistoiminta on lähtenyt rakentumaan.

5.1 Kehittämistyön lähtökohta

Yhteiskunnan muutokset edellyttävät moninaista kehittämistyötä niin organisaatioissa kuin tarjotuissa palvelumalleissa. Toimintojen kehittäminen ja uudelleen rakentaminen ei ole vain ylätasolla vaikuttava asia, vaan se on vahvasti läsnä arjen työssä. Kehittämistyön tavoitteena voi olla toimintatavan tai toimintarakenteen kehittäminen. Kehitystyö voidaan kohdentaa joko yksittäisen työntekijän työskentelyn kehittämiseen tai kokonaisen organisaation kehittämiseen. (Toikko & Rantanen 2009, 13.)

Kehittämistyön lähtökohtana voivat olla ulkoapäin määritellyt tavoitteet tai vastavuoroisesti, kuten Kampraatti-toiminnassa, toimijoista itsestään lähtevät tavoitteen asettelut. Toisaalta kehittämistyön pohjana voi olla innovatiivinen ajattelumalli, jonka avulla luodaan uutta, tai kehittämistyö voi olla myös hyväksi koetun toimintamallin levittämistä eli diffuusiota. (Toikko & Rantanen 2009, 14-15.) Kehittämistyössä on olennaista nostaa esille miksi-kysymys, kuten Aalto-yliopiston professori Keijo Räsänen (2007, 51-52) on omissa pohdinnoissaan tehnyt. Kehittämisestä keskusteltaessa on pohdittava nousevatko odotukset ulkoisista toimijoista käsin vai ovatko lähtökohtana sisäiset tekijät: ristiriidat, jännitteet, haasteet tai visiot. Kehittämistyötä arvioitaessa tulee myös pohtia, painavatko kehittämistyön vaakakupissa kuntataloudelliset panokset vai palveluiden sisäiset logiikat eli laatutekijät.

Kehittämistyön toiminnallinen tavoite, voi kehittämistoiminnassa olevilla toimijoilla olla toisistaan poikkeava, sillä koettu todellisuus näyttäytyy ihmisillä eri tavoin. Todellisuuden kokemiseen vaikuttaa muunmuassa ikä. Siten esimerkiksi ikääntyneille suunnattujen palveluiden ja toimintojen suunnittelussa ja kehittämisessä tulisi olla läsnä myös käyttäjien edustajia. Varsinkin jos asiaa tarkastellaan konstruktiiivisesti. Todellisuuden käsitys

muotoutuu sosiaalisissa prosesseissa, ja sen voidaan ajatella olevan ihmisten luoma merkitysjärjestelmä, ei suoraan todellisuuden heijastuma tai kuva. (Berger 1994, Toikon ja Rantasen 2009, 36 muk.) Yleisesti ottaen kehittämistoiminnan kautta voidaan saavuttaa tieteellisen tiedon lisäksi myös ei-tiedeperäistä tietoa. Tällä Toikko ja Rantanen tarkoittavat sitä, että uusi tieto syntyy pääosin aidossa toimintaympäristössä, siellä missä itse toiminta tapahtuu. Kehittämistoiminnan avulla saavutettu tieto nousee tarpeesta ratkaista käytännön ongelma, kuten Kampraatti-toiminnassa, jossa lähtökohtana oli löytää kunnallisen toiminnan rinnalle toimiva vapaaehtoisuuteen perustuva toimintamalli tukemaan ikääntyneiden hyvinvointia ja toimintakykyä. Ratkaisuja ovat hakemassa tutkijoiden ohella erilaiset kehittäjät ja konsultit, jopa kansalaiset, jolloin voidaan puhua uudenlaisesta tiedontuotannon aktivismista. Tuotekehittelyn tuotosta arvioidaan ei-tiedeperäisessä kehittämistyössä sen kautta, kuinka hyvin se on hyödynnettävissä sosiaalisessa ympäristössä. Saavutetun toiminnan argumentointia ei osoiteta ainoastaan tiedeyhteisöille, kuten perinteisessä tutkimuksessa, vaan tiedon argumentointi testataan käytännössä. Myös Kampraatti-toimintamallia tullaan testaamaan kehittämistoiminnan jälkeen. Siten voidaan todeta myös tuotetun tiedon laadukkuus; jos saavutetulla tiedolla on kysyntää ja se on hyödynnettävissä, on se myös laadukasta. (Toikko & Rantanen 2009, 42-43.)

Pohdittaessa kehittämistyötä miksi-kysymyksen kautta, on otettava rinnalle myös kenen ehdoilla kysymys. Suunta kehittämistyössä voi olla ylhäältä alas tai päinvastoin. Ohjelma- luontoiset ja strategialähtöiset kehittämistoiminnot suuntautuvat ylhäältä alaspäin, kun taas toimijalähtöisessä kehittämistyössä on suunta alhaalta ylös. Tämän-suuntaisessa toiminnassa on kuitenkin havaittavissa aste-eroja. Toimijaksi voidaan määritellä asiantuntijat tai paikalliset organisaatiot mutta myös kansalaiset ja palveluiden käyttäjät, kuten Kampraatti-toimintamallin kehittämistyössä on tehty. Itse kehittämistyö voidaan nähdä tavoitteesta riippuen vahvasti suunnitteluorientoituneesti tai prosessorientoituneesti. Siinä, missä suunnitteluorientoitunut toiminta haluaa rajata, määritellä ja edetä suunnitellusti, tarjoaa prosessorientoitunut työskentely vapaamman ja rönsyilevämmän tien. Prosessorientoituneessa kehittämisessä korostuu reflektiivisyys. Tietoa syntyy toiminnan kuluessa, ja se perustuu toimijoiden jatkuvaan oppimiseen ja kokeiluihin sekä jatkuvaan omaehtoiseen tiedonkeruuseen ja jäsentämiseen. (Toikko & Rantanen 2009, 48–50.) Reflektiivisestä kehittämisorientoituvasta kehittämistyöstä käyttää valtiotieteen tohtori Riitta Seppänen-Järvelä kirjassaan nimitystä ”toimijalähtöinen prosessikehittäminen”. Tällöin toteuttamis-

strategia on tilanne-ehtoinen, avoin, mutta useimmiten myös hidastempoinen ja muuntuva. Vaikka toiminta on monilta osin epävarmempi kuin suunnitteluorientoitunut toimintamalli, tarjoaa se mahdollisuuden aitoon ja dialogiseen yhteistoimintaan. (Seppänen-Järvelä 1999, 196.) Tämänkaltainen työskentelytapa on ollut lähtökohtana myös Kampraatti-työryhmän toiminnassa, jossa työskentelyn tavoitteena on ollut nostaa esille ikääntyneiden ajatukset ja ideat mahdollisimman monipuolisesti. Käyttäjien ja toimijoiden osallistuminen on osa kehittämistoiminnan pääprosessia. Etukäteen asetettuja tavoitteita tai tuloksia ei ole, vaan ne määritellään yhteisissä keskusteluissa. Koko kehittämisprosessi rakentuu käyttäjien ja toimijoiden varassa. (Bruce 2004, 26.)

5.2 Asiantuntijuus ja sen rakentuminen toimijuudessa

Asiantuntijuuteen liitetään kysymys tiedontuotannon tavoista ja malleista. Mikäli tietoa tuotetaan siellä, missä sitä sovelletaan, joudutaan pohtimaan myös asiantuntijuuden määritelmää. Asiantuntijuutta voidaan tarkastella, kuten yhteiskuntatieteilijä Risto Eräsaari kirjassaan (2002, 31-32) kahdelta suunnalta: avoimena tai suljettuna. Asiantuntijuutta, jossa jaetaan tutkittua tietoa maallikoille yksinkertaisina ohjeina, voidaan kutsua suljetuksi asiantuntijuudeksi. Avoimessa, tulevaisuuteen suuntautuvassa asiantuntijuudessa, konteksti on kommunikaatiossa muuttuva. Asiantuntijatieto tuotetaan yhdessä yhteisössä ja tiimeissä, joissa kukaan ei yksiselitteisesti ole ylimmän tiedon vartija. Eräsaaren jaottelun lisäksi asiantuntijuutta voidaan tarkastella myös ammattiasiantuntija – maallikko asiantuntija-jaotuksesta käsin.

Ryhmän kautta saatu sosiaalinen tunnustus, kuten Kai Hakkarainen kumppaneineen (2002, 456) toteaa artikkelissaan osallistuvasta yksilöstä, tukee yksilön älyllistä vastuun eli asiantuntijuuden rakentumista. Tämä puolestaan mahdollistaa vertikaalisesti tarkasteltuna asiantuntijuuden syventymistä ja horisontaalisesti oman asiantuntijuuden vertailun muiden ryhmäläisten asiantuntijuuteen. Tämänkaltaisen prosessin avulla yksilön kokemukset asiantuntijuudesta kasvavat. Toisaalta, kuten aikaisemmin mainitsin, asiantuntijuus on kontekstisidonnaista ja siten asiantuntijuuden kokemus riippuu aina myös tilanteesta. Kampraatti-toiminnassa vapaaehtoistoiminnan kohteena ovat kotona ja palvelutalossa asuvat ikääntyneet ja siten myös Kampraatti-työryhmässä yksilö voi kokea olevansa asiantuntija tietyssä asiassa ja tietyssä yhteisössä eli kontekstissa.

Asiantuntijuutta ei voida kuitenkaan yksiselitteisesti käsittää yksilölliseksi ominaisuudeksi tai statukseksi. Isobritannialainen professori Peter Beresford pohtii yhdessä suomalaisen yhteiskuntatieteen tohtori Markku Salon kanssa kokemusperäiseen asiantuntijuuteen suhtautumista. Koska kokemus, josta kokemusasiantuntija kertoo, voi ainoastaan olla hänen omansa, on siihen suhtauduttava varauksella. Toisaalta yksilöllinen kokemus on itsessään pätevä. Mikäli tarkastelun kohteena on useamman yksilön kokemuksia, saavutetaan laajempi käsitys kokemuksista. (Beresford & Salo 2008, 50-53.) Kasvatustieteen professori Päivi Tynjälä on esittänyt kolmijaon asiantuntijuudesta. Asiantuntijuuteen sisältyy muodollista eli eksplisiittistä tietoa, kokemuksellista eli implisiittistä tietoa sekä itsesääätelytaitoa eli oman toiminnan tietoista ohjausta. (Tynjälä 2004, 177.)

Toiminnan kehittämistä ja asiantuntijuudesta voidaan yhteenvetona todeta, että kehittämistyön suunta voi olla ylhäältä alas suuntautunutta tai päinvastoin, jolloin käytännön työtä tekevät työntekijät yhdessä käyttäjien ja asiakkaiden kanssa kehittävät ratkaisuja arjen käytännöstä syntyneisiin ongelmiin. Toimintatapoina kehittämistoiminnassa voi olla suoravii-
vaisempi ja tavoitteellisempi suunnitteluorientoitunut tapa tai vastavuoroisesti prosessorientoitunut kehittäminen, jossa korostuu aina reflektiivisyys. Tämä toimintatapa on monitahoisempi, tempoltaan hitaampi ja muuntuva. Kehittämistyössä asiantuntijuuden roolia voidaan tarkastella ammattilaisten lähtökohdista käsin, mutta myös niisanotun kokemuksesta nousevan asiantuntijuuden kautta, jota myös Kampraatti-toimintamallin kehittämistoiminnassa on hyödynnetty.

6 IKÄÄNTYMINEN OSANA ELÄMÄÄ

Tämän luvun kautta avaan käsitteellisesti ikääntymistä ja vanhuutta, jotta Kampraatti-toiminnan taustalla oleva toiminta-ajatus olisi helpompi sijoittaa laajempaan kontekstiin. Tarkoitukseni ei ole tuoda esille kaikkea sitä keskustelua, jota käydään ikääntymisen ympärillä. En myöskään tarkemmin lähde määrittelemään erilaisia näkemyksiä siitä, kuka tai mikä on vanhus tai miten määritellään seniori-ikäinen, kolmas tai neljä ikä. Esitän vain lyhyesti erilaisia tulkintoja.

6.1 Ikääntymisen tulkintaan vaikuttavat tekijät

Lähtökohtaisesti ikääntyminen ja siihen liitettävä toimijuus rakentuvat pitkälti siitä käsin, kuinka asiaa tulkitaan ja ymmärretään. Vanhuskäsitykseen liittyy yleisellä tasolla monia stereotyyppisiä ajatuksia ja oletuksia. Voidaan ajatella, että elämänviisaus ja kokemukset väistyvät raihnaisuuden, sairauden ja kuoleman tieltä, kun pohditaan ikääntymistä, joka päättyy elämänkaaren loppupuolella vanhuuteen. Toisaalta vanhuus voidaan nähdä elämänvaiheena, joka näyttäytyy eri yksilöillä eri tavalla. Kaikkinensa vanhuuden ja vanhenemisen voidaan ajatella olevan ”geromurroksessa”, kuten sosiaaligerontologian professori Jyrki Jyrkämä on todennut artikkelissaan (2001, 269). Murrokseen vaikuttaa elämäntilanteeseen, elämänvaiheisiin, ikään ja sukupolviin kohdistuvat muutospainet sekä muuttuva maailma ja yhteiskunta, jotka osaltaan vaativat uusia teoreettisia vaihtoehtoja ja muutoksia tieteellisiin lähestymistapoihin.

Elämä voidaan nähdä elämänkaaren tai elämäntilanteen muotoisena kokonaisuutena, johon kuuluu eri vaihteita. Vaiheiden määritelmät ja pituudet elävät monin tavoin murroksessa. Keskustelua käydään lapsuuden lyhenemisestä, mutta toisaalta myös eläkeiän ja vanhuuden muutoksista. Muutokset johtunevat osaksi siitä, että elinajan pituus on kasvanut ja eläkkeelle jäädään yhä parempikuntoisina ja elinvoimaisempina. Elinajanodote on kasvanut vuosisadan aikana neljästä kymmenestä ikävuodesta lähes puolella, ollen vuonna 2009 naisilla 83,1 vuotta ja miehillä 76,5 vuotta. Eräiden ennusteiden mukaan vuonna 2060 elinajanodote tulee olemaan naisilla 91,5 vuotta ja miehillä 87,8 vuotta. (Rapo, 2009.) Mikäli nämä ennustukset toteutuvat, tulee naisten elinajanodote 50 vuodessa kasvamaan 8,4 vuotta ja miehillä jopa 11,3 vuotta. Pitenevä elinajanodote kiinnostaa sekä tutkijoita että

päättäjiä, sillä strategioiden ja muiden suunnitelmien laadinnassa tulee huomioida myös suhteellisesti ja määrällisesti kasvava ikääntyvien määrä. Elinajanodotteen kasvu tuleekin tulevaisuudessa väistämättä vaikuttamaan työelämän päättymisen ja eläkeiän alkamisen ajankohtaan sekä myös määrittelyihin, joilla kuvataan elämänkaaren loppuvaiheen ikävuosia.

Elämän loppupuolelle ajoittuva vanhuus ja sen määrittely ei ole yksiselitteinen. Sosiologiassa vanhenemisella ja vanhuusiällä ei ole yhtä vakiintunutta asemaa, kuten esimerkiksi nuoruusiän tai nuoruuden sosiologialla. Toki eri tutkijat ovat ottaneet käyttöönsä termejä, joiden kautta vanhenemiseen liittyviä asioita on sosiologiassa pyritty kuvaamaan. Gerososologia (kts. Rosenmayr 1976) ja ikäsosiologia (kts. Riley) ovat näistä hyviä esimerkkejä. Sukupolvitutkimuksella puolestaan voidaan viitata ikäkohorttiin, kuvata sosiologiaa, kulttuurillisia tai historiallisia sukupolvia ja tätä kautta linkittyä vanhenemisen tutkimukseen. (Jyrkämä 2001, 270-272.)

6.2 Iän määritelmiä

Yleisesti vanhenemiseen liitetään biologiseen prosessiin, kuten harmaantuviin hiuksiin tai nivelkulumiin kumuloituvat asiat. Myös kronologinen ikä eli niin sanottu kalenteri-ikä on hyvin keskeisessä asemassa yhteiskunnallisessa toiminnassa ja päätöksenteossa, kuten myös valtaosassa Vaasan kaupungin ikääntyneille suunnatuissa toiminnoissa ja palveluissa, joissa ikärajana on 65 vuotta. Myös kansaneläkeikä on määritelty laissa, ja se takaa kaikille, tietyn ikäisille tietyt asiat. Mikäli kuitenkin tarkasteltaisiin lähemmin samana vuonna kansaneläkkeen saaneita, voitaisiin tehdä havaintoja myös biologisesta ja psykologisesta iästä. Biologisen iän määrittelyyn, kuten yhteiskuntatieteen lisensiaatti Paula Rantamaa (2001) toimittamassaan kirjassa toteaa, vaikuttaa yksilön elimistön kunto, toimintakyky ja ulkonäkö. Oma kokemuksellisuutemme ikääntymisestä ja muiden tekemät ikäarvioinnit perustuvat pitkälti juuri biologisen iän eli ruumiillisen iän merkkeihin. Toisaalta kronologinen ikä, biologinen ikä ja henkilökohtainen sisäinen ikäkokemus voivat poiketa toisistaan, koska ruumiin ja mielen vanheneminen eivät välttämättä etene samaa tahtia. (Rantamaa 2001, 54-55.) Psykologisen iän arviointi voi perustua persoonallisuuden piirteiden ja käyttäytymisen ohella psykomotorisiin ja aistien toimintaan sekä kognitiivisiin taitoihin. Psykologisten kehitysteorioiden kautta on yhteiskunnissa rakentunut ja muotoutunut kulttuuriset ikämerkitykset, jotka normatisoivat kehittymistä ja käyttäytymistä. Siten tiet-

tyyn ikään, kuten vanhuuteen, ajatellaan kuuluvan tiettyjä normatiivisia käyttäytymismalleja. (emt. 56–58.)

Edellämainittujen ikämäärittelyjen lisäksi vanhenemista ja vanhuutta voidaan tarkastella sosiaalisen iän kautta. Sosiaalisesta iästä puhuttaessa viitataan useimmiten yksilön elämäntaiheeseen tai yksilön sosiaaliseen asemaan yhteiskunnassa ja sen eri osa-alueilla. Nämä yhteiskunnan asettamat rooliodotukset voivat joiltain osin olla niin voimakkaita, että ne kumoavat muut iän merkit (vrt. ikääntyneen opiskelijan rooli vs. johtajan rooli). Toisaalta yksilön odotetaan etenevän roolista toiseen elämän eri vaiheissa. Odotuksia tukevat sekä eri lait että ikänormit, jotka määrittelevät ulkonäköä, käyttäytymistä, itsensä ilmaisua sekä yksilöiden keskinäistä vuorovaikutusta. Toisaalta tiukan normiston ohella yksilö voi olla samanaikaisesti ”monenikäinen” riippuen tilanteesta, asemasta ja suhteesta kontekstiin. (Rantamaa 2001, 59-61.)

Yksilön oma sosiaalinen ympäristö ei ole ainoa konteksti, josta käsin ikää, vanhenemista ja vanhuutta arvioidaan, vaan yhteiskunnan muodostamat ”virstanpylväät” jaksottavat ja vaiheistavat yksilön elämäntaiheita. Toisaalta yksilö ei ole yhteiskunnan tahdoton ja passiivinen kohde, vaan oman elämänsä subjekti. Nämä molemmat, yhteiskunnan vaikutukset ja yksilön yksilöllisyys, rakentavat yleistä kuvaa vanhenemisestä ja vanhuudesta sekä sitä, mitä vanhuudella ymmärretään. (Jyrkämä 2001, 276.)

Vaasan kaupungin vapaaehtoistoiminnassa, kuten Kampraatti-toiminnassa, iälle ei ole asetettu tiettyjä kriteereitä, vaikkakin toiminnan kehittäminen ja itse toiminta on suunnattu ikääntyneille eli yli 65-vuotiaille. Siten jokaisella iällä riippumatta on ollut ja on edelleen mahdollisuus osallistua yleiseen vapaaehtoistoimintaan ja Kampraatti-työryhmän toimintaan.

Ennen kuin käsittelen tarkemmin vanhuuteen liittyviä teorioita, esitän muutamia sosiaaliseen vanhenemiseen liittyviä määritelmiä, joita Jyrki Jyrkämä (2001) on käsitellyt artikkelissaan. Jyrkämä lainaa Diana Harris (1985) määritelmää, jossa vanhenemisella tarkoitetaan niitä ennalta ennustettavia peräkkäisiä muutoksia, jotka ilmenevät elämäntaiheissa ja rooleissa ja statuksissa. Toisaalta Jyrkämä ottaa artikkelissaan esille Atchleyn hyvin toisenlaisen määritelmän sosiaalisesta vanhenemisestä. Robert Atchley (1985) kuvaa vanhenemistä mielivaltaiseksi merkityksenantoprosessiksi, jossa on määriteltynä eri-ikäisten

yksilöiden sopiva ja epäsopiva käytös riippumatta siitä, mihin yksilö olisi kykenevä. Suomalaisien tutkijoiden määrittelyistä Jyrkämä nostaa artikkelissaan esille Seppo Koskisen (1987) ajatukset, joissa sosiaalinen vanheneminen liitetään muutoksiin, jotka tapahtuvat yksilön suhteessa ympäristöön, kuten asenteissa ja tietoisuudessa. (Jyrkämä 2001, 277-279.)

6.3 Vanhuuteen liittyvien teorioiden lähtökohtia

Kuten jo vanhenemiseen liittyvä iän määrittelemisen haasteellisuus antoi ymmärtää, myös vanhenemista tutkivien ja tulkitsevien teorioiden ryhmittely on haasteellista. Jyrkämä on artikkelissaan koonnut ja sijoittanut taulukkoon erilaisia sosiaaligerontologisia teorioita, jotka hän on asettanut kolmeen luokkaan. Teoriat, joka suuntautuvat a) yhteiskunnan makrotasolle, rakenteisiin, b) yhteiskunnan osajärjestelmiin, instituutioihin ja c) yksilöihin ja vuorovaikutukseen, kokemukseen (Jyrkämä 2001, 290). Oma tutkimukseni kohdistuu yksilöön ja hänen mahdollisuuksiinsa olla vuorovaikutuksessa ja osallisena, joten nostan seuraavassa esille näitä yksilöön suuntautuvia sosiaaligerontologisia teorioita.

Onnistuneen vanhenemisen määrittelyyn on kehitetty monia teorioita, kuten aktiivisuus-, irtaantumis-, gerotransendenssi- ja sosioemotionaalinen valinnan teoria. Teoriat tarjoavat monesti normatiivisen näkökulman, eli ne kuvaavat vanhenemista ja siihen liittyvää käytöksen muutosta, mutta myös sitä, millaisia muutoksien tulisi olla. Vaikka teoriat ovat jo usean vuosikymmenien takaa (1950–1960-luvulta), voidaan niiden vaikutuksia havaita yhä edelleen erilaisissa ajattelumalleissa (Jylhä 1990, 114-115).

Aktiivisuusteorian perusajatuksena on näkemys, jossa onnistuneen vanhuuden tae on aktiivisuuden säilyttäminen. Aktiivisuudella voidaan tarkoittaa mitä tahansa tekemistä tai aktiiviteettia. Aktiivisuusteoriassa voidaan erottaa neljä pääkäsitettä: 1) ikääntyneen oma aktiivitaso, 2) tasapaino omien tarpeiden ja aktiivitason välillä, 3) sopeutuminen roolimenetyksiin sekä 4) elämään liittyvä tyytyväisyys. (Jyrkämä 2003b, 268-269.)

Irtantumisteoria puolestaan lähtee ajatuksesta, jossa ikääntyessä yksilö korvaa keski-iässä omaksutun tasapainon tarpeiden, tekemisen ja sosiaalisten suhteiden välillä uudella tasapainolla. Tämä uudempi tasapaino sopii paremmin ikääntyvälle yksilölle ja näin ollen takaa onnistuneen vanhenemisen, mikäli tämä irtaantuminen on ollut vapaaehtoista ja toivot-

tua. Irtaantuminen nähdään universaalina ilmiönä, joka on luonnollista biologisperusteista, normaalia elämänkulkua. (emt. 268–269.)

Gerotranssendenssiteoria on ruotsalaisen tutkijan Tornstamin muunnelma irtaantumisteoriasta. Hänen mielestään onnistunut ikääntyminen halutaan usein nähdä ja määritellä keski-ikäisille tyypillisistä näkökulmista käsin. Näin ollen tietyt käyttäytymismuodot, kuten ikääntyneen lisääntynyt halu vetäytyä sosiaalisista suhteista, nähdään ei-toivottuna asiana. Gerotranssendenssiteoriassa ajatellaan, että ikääntyessä muutokset tapahtuvat kolmella ulottuvuudella:

- Ensimmäistä ulottuvuutta Tornstam kuvaa kosmiseksi alueeksi, johon kuuluu muuttuva käsitys ajasta. Ikääntyessä yksilön kyky liikkua ajatuksellisesti elämänkulun eri vaiheissa, lisääntynyt yhteisyydentunne aiempien sukupolvien kanssa, kuolemanpelon katoaminen sekä elämän arvoitukseisuuden hyväksyminen kasvaa ja kehittyy.
- Toinen ulottuvuus on minuuden kehitys. Oman minuuden erilaisten puolien hahmottamisen, minäkeskeisyyden vähenemisen sekä minän eheytyksen kautta yksilö hyväksyy elämänsä kokonaisuuden ja sitä kautta kokee sisäisen rauhan.
- Viimeinen eli kolmas ulottuvuus kattaa sosiaalisten suhteiden alueen. Tässä ulottuvuudessa yksilö kokee tarvetta olla yksin ja luopua aikaisemmista rooleistaan sekä arvostaa aiempaa vähemmän aineellisia asioita elämässään. (Tornstam 2005, 280–282.)

Laura Carstensen on kehittänyt *sosioemotionaalista valinnan teoriaa*, jossa on samanlaiset lähtökohdat kuin irtaantumisteoriassa. Poiketen kuitenkin irtaantumisteoriasta Carstensen näkee Jyrkämän (2004) tulkinnan mukaan, että ikääntyessä yksilö alkaa pohtia tilannettaan, tekee aktiivisia valintoja sekä omaksuu uusia toimintamalleja. Valintoja suuntaavat emotionaalisesti palkitsevat vuorovaikutustilanteet, joihin ikääntynyt kohdistaa vähenevät voimavaransa. Ikääntynyt nähdään sosioemotionaalisen valinnan teoriassa toimivana ja tavoitteellisena yksilönä. (Jyrkämä 2004, 156.)

Edelläesitettyjä teorioita on kritisoitu siitä, että ne eivät näe yksilöitä aktiivisina ja tavoitteellisina toimijoina, vaan teoriat kiinnittävät huomion ulkoiseen käyttäytymiseen ja siinä tapahtuviin muutoksiin. Lähtökohtaisesti vanhenevan yksilön, kuten muidenkin yksilöiden, arki on ihmisten välisenä vuorovaikutuksena ilmenevää sosiaalista toimintaa. Kuten Jyr-

kämä artikkelissaan esittää David Unruhlt (1980) lainaamiensa pohdintojen avulla, vanhenemisessä on olennaista ne sosiaaliset maailmat, joissa yksilöt ovat eri tavoin mukana (Jyrkämä 2001, 299). Näiden teorioiden lisäksi Jyrkämä on kehitellyt semioottista sosiologista toimijuutta kuvaavaa modaliteetti kuvioita, josta kerron tarkemmin tutkimukseni kahdeksannessa luvussa.

Vanhenemisen ja vanhuuden määritelmiä voidaan tarkastella sekä näkökulmien että teorioiden kautta. Kiinteästi elämäntulkun ja siten myös vanhenemiseen liittyvä iän määritelmä itsessään on jo haasteellinen. Ei kuitenkaan ole merkityksetöntä, millaisen tarkastelun kautta vanheneva yksilö halutaan nähdä. Mikäli tarkastelun kohteena on ainoastaan kronologinen ikä (esimerkiksi 65 vuotta), vaikuttaa se yksiviivaisesti siihen rajaan, kenelle tarjotaan palveluita ja ikääntyneille suunnattuja toimintoja. Toisaalta iän lisäksi merkityksellistä on myös se, millaisella teoreettisella lähestymistavalla vanheneminen ja vanhentunut yksilö halutaan nähdä.

Omassa tutkimuksessani lähestyn ikääntymistä avoimesti ilman tiukkaa teoreettista rajausta. Jyrkämän ajatukset toimijuudesta ja toimintakyvystä ovat lähempänä omaa näkemystäni kuin esimerkiksi aktiivisuusteoria, jossa tavoiteltavana on aktiivinen (näkyvä) osallistuminen. Myös ikääntyneiden näkeminen yksilöinä ja persoonina on minulle merkityksellistä, eivätkä erilaiset rajaamiset iän tai muun taustan perusteella ole tutkimukseni lähtökohtana.

7 OSALLISTAMINEN OSALLISUUDEN MAHDOLLISTAJANA

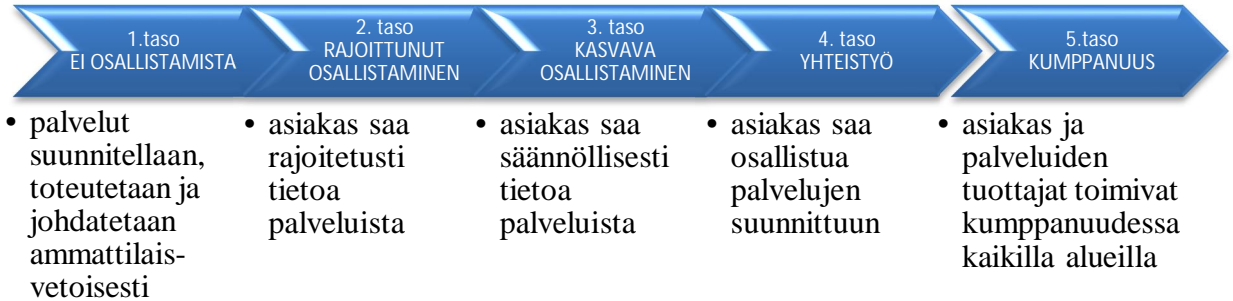
Pohdin tässä luvussa osallisuutta ja sen rakentumista, minkä kautta siirryn kohti tutkimukseni keskeisintä käsitettä, toimijuutta. Näen, että osallistaminen ja osallisuus voidaan katsoa olevan saman asian eri puolia. *Osallistajat* ovat niitä, jotka mahdollistavat osallisuuden. *Osallistujat* taas ovat niitä, jotka osallistuvat toimintaan ja joiden osallisuutta osallistajat voivat toiminnallaan vahvistaa. Toimijuus on Jyrkämän mukaan osallisuutta vahvempi, tekemisen kautta syntyvä kokemuksellisuuden muoto ja itsenäinen elementti. Siinä kytkennät kokemuksen, motivaation ja toiminnan välillä ovat selkeämmät. Ei siis enää olla ”mahdollisesti” mukana toiminnassa, vaan todella toimitaan. (Jyrkämä 2008, 193.) Jotta osallisuutta ja sen vahvistamista voitaisiin ymmärtää, tulee tiedostaa erilaisia osallisuuden näkökulmia, joista seuraavassa nostan esille kolme ajattelumallia.

Vaikka osallistumisen (participation) ja osallisuuden (involvement) oikeutta tuetaan monin tavoin, jopa perustuslain muodossa, ei se kuitenkaan ole tae halusta olla toimijana (agency). Osallistamista pohdittaessa tulee huomioida myös edellämainittujen määritelmien eroavaisuudet. Vaikka osallistuminen ja osallisuus -termejä käytetään usein toistensa synonyymeina, on ne erotettu toisistaan useissa kirjallisissa julkaisuissa (esim. Julkunen & Heikkilä 2007, Thompson 2007, Kujala 2003) Osallistamista pohdittaessa ja toimintamuotoja kehitettäessä tarvitaan empiiristä tutkimusta, jonka avulla kyetään tarkemmin selvittämään yksilön kokemuksia ja julkishallinnon mahdollisuuksia tarjota uudenlaisia osallistumisen muotoja perinteisten rinnalle. Keskeistä osallistamisessa on yleisen edun ymmärtäminen mahdollisimman laaja-alaisesti.

Osallisuutta tarkasteltaessa lähtökohdaksi voidaan ottaa Sherry R Arnsteinin vuonna 1969 laatima kahdeksanvaiheinen tikapuumalli, jossa alimmalla tasolla osallistajilla on yksisuuntainen valta, joka ilmenee passiivisena osallistumisena tai jopa manipulointina. Vastaavasti tikapuun ylimmällä tasolla on osallistujilla täysimääräinen valta ja toimijuus. Arnsteinin osallistumisen malliin ovat viitanneet omissa kirjoituksissaan muunmuassa Teemu Rantanen ja Timo Toikko 2006 (406) sekä Ilse Julkunen ja Matti Heikkilä 2007 (89).

Arnsteinin rakentaman hierarkkisen mallin lisäksi osallistuminen voidaan nähdä lineaarisena jatkumona, jossa toisella reunalla on osallistumattomuus ja toisella kumppanuus.

Osallistumisen heikoin muoto on yksilön oleminen vastaanottajana, jolloin yksilön on tyydyttävä passiiviseen sivusta seuraamiseen tai annettujen ohjeiden noudattamiseen pyrkimättä itse vaikuttamaan niiden sisältöön. Osallisuuden asteita voidaan kuvata viidellä eri tasolla seuraavasti:



KUVIO 1. Osallistumisen viisi astetta (Clark et al. 2008, 10-12).

Hierarkkisen ja lineaarisen mallin lisäksi osallisuuden tarkastelu voidaan jakaa neljään lähestymistapaan professori Janet Warrenin holistista nelikenttää mukaillen. Jaottelua on hyödyntänyt myös Minna Laitila vuonna 2010 väitöskirjassaan ”Asiakkaan osallisuus mielenterveys- ja päihdetyössä”. Toiminnan keskiössä on toimija itse ja ympärillä toimijuus, voimaantuminen, informaatio ja konsultaatio. Tässä ajattelumallissa osallisuuden eri muotoja ei ole asetettu hierarkkiseen järjestykseen, vaan eri muodot soveltuvat erilaisille toimijoille eri ajankohtina ja eri tavoin. Tämänkaltainen kuvaaminen mahdollistaa myös sen huomioimisen, että osallistuja ja osallistaja saattavat hekin olla eri asemassa jopa saman tilanteen aikana. (Laitila 2010, 29-30.) Seuraavassa asia on kuvattu kuvion avulla:



KUVIO 2. Osallistumisen tasot mukaillen Warrenin nelikenttää

Kuviota voidaan avata myös kuvaamalla asiaa seuraavasti:

- *Konsultaatio*. Empaattisen kehittämisen (empathic design) avulla tavoitellaan käyttäjien ja toimijoiden maailman ymmärtämistä. Heidät ymmärretään todellisuuden parhaimpina asiantuntijoina. Heidä kuunnellaan ja he saavat mahdollisuuden puhua. Lähtökohtaisesti toimijat ovat kuitenkin passiivisessa asemassa, eivätkä he itse osallistu varsinaiseen kehittämiseen. (Hyvönen ym. 2007, 54.)
- *Informaatio*. Toisessa lähestymistavassa toimijat ja käyttäjät ovat mukana kehittämisprosessissa, kuitenkin siten, että päävastuu on varsinaisilla kehittäjillä. Tämänkaltaisessa toimintamuodossa käyttäjien mielipiteiden avulla kyetään muodostamaan kokonaiskuva toiminnan tavoitteista ja toteuttamiskeinoista. (Hyysalo 2006, 86-97)
- *Toimijuus*. Kolmannessa vaihtoehdossa käyttäjät ja toimijat ovat tasavertaisia kehittäjiä, ja he ovat omalla tavallaan myös kehittämisprosessin omistajia (Atjonen 2007, 110-112).
- *Voimaantuminen*. Neljäs toimijuutta laajimmin mahdollistava lähestymistapa on toiminta, jossa käyttäjät ja toimijat ovat kehittämistoiminnasta keskeisesti vastuussa olevia. Tällöin käyttäjät eivät ainoastaan osallistu tutkimukseen (involved in research), vaan kontrolloivat myös itse tutkimusta (user controlled research). (Turner & Beresford 2005, 35.)

Kuvioiden osia tarkasteltaessa voidaan ajatella informaation antamisen tarkoittavan esimerkiksi kehittäjänä toimivan ikääntyneen yksilön osallistumista ammatillisen koulutuksen suunnitteluun. Konsultaatiolla taas voidaan tarkoittaa esimerkiksi kehittäjän toimimista palveluiden arvioijana. Toimijuuden toteutuessa kehittäjänä toimiva ikääntynyt on tasavertainen palveluiden suunnittelussa, toteutuksessa ja kehittämisessä. Voimaantuminen viittaa puolestaan siihen, että kehittäjällä on mahdollisuus olla osallisena ja osallistua päätöksentekoon. (Toikko 2009a, 14.)

Osallisuuden tasot

Yksilötasolla kansalaisen osallistumisen muotoja voidaan tarkastella osallisuuden, vaikuttavuuden tai toimivuuden näkökulmista käsin. Osallisuutta voidaan analysoida laajuuden tai sisällön mukaan, ja vaikuttavuutta voidaan puolestaan analysoida ulottuvuutta tarkastelemalla. Toimivuutta voidaan lopulta tarkastella uusien osallistumismuotojen

todellisessa käytössä. Uutta osallistumismallia arvioitaessa on pohdittava, haluaako yksilö osallistua, vaikuttaa ja toimia, voidaanko uusia toimintamalleja integroida vanhoihin malleihin, mutta myös se, kykenevätkö kunnallishallinnolliset käytännöt vastaamaan uusiin osallistumisen muotoihin (Kettunen 2002, 22-23).

Osallistumisen kautta saavutettava osallisuuden kokeminen on subjektiivista. Se toteutuu vasta sitten, kun ihminen itse kokee olevansa osallinen yhteisön elämästä ja sen tarjoamista mahdollisuuksista sekä toiminnasta ja vuorovaikutuksesta. (Nivala 2008, 168-176.) Osallistumista voidaan mahdollistaa kolmella tasolla: yksilö, palveluiden sekä politiikan tasolla. Yksilö- ja yhteisötasolla osallistuminen mahdollistuu siten, että yksilö otetaan mukaan häntä koskevien hoito- ja palvelusuunnitelmien tekoon. Palvelutasolla osallistumista ilmenee silloin, kun yksilöt ovat mukana suunnittelemassa palveluita ja toimintoja yhdessä toimijoiden kanssa. Poliittisella tasolla osallistuminen merkitsee sitä, että yksilöt ovat osallisena päätöksen teossa. (Clark et al. 2008, 11.)

Osallisuus on mahdollista nähdä joko lineaarisesti voimistuvana tai hierarkkisesti rakentuvana, kuten Arsteinin klassinessa tikapuumallissa. Näiden lisäksi osallisuus voidaan ymmärtää nelikentäksi, jossa osallisuuden tasot eivät ole hierarkkisessa asetelmassa, vaan ne vaihtelevat eri tilanteissa eri tavalla. Osallisuutta ja osallistamista voidaan myös tarkastella eri yhteiskunnallisilla tasoilla, jotka osaltaan näkyvät joko laajemmin yhteiskunnassa tai suppeammin yksilötasolla.

8 TOIMINTAKYVYSTÄ TOIMIJUUTEEN

Toimijuutta tarkasteltaessa tulee pohtia myös toimintakyvyn määritelmää, jotta voidaan pohtia toimijuuden vahvistumista.

8.1 Toimintakyky

Toimintakyvyn määrittelyyn ei ole vain yhtä oikeaa, kaikilla tutkimusalueilla hyväksytyä määritelmää. Toimintakyky käsitettä voidaan tarkastella joko voimavaralähtöisesti, kuten terveystieteilijä Tiina-Mari Lyyra (2007, 21), jäljellä olevan toimintakyvyn mukaan tai toimintakyvyn rajoitusten mukaan. Kun puhutaan toimintakyvystä, tulisi muistaa, että sairaudet ovat vain osa sitä. Toimintakykyyn liittyy laajasti myös käsite hyvinvointi. Yksilön oma henkilöllisyys, historialliseen aikaan liittyvä kulttuuri ja ympäristön määrittelemät mallit muodostavat yhteyden, jossa yksilö arvioi omaa toimintaansa. Toimintaa tutkittaessa tulisi tiedostaa, että oleellinen kysymys elämänlaadun kannalta liittyy henkilökohtaisiin tavoitteisiin ja korvaavien keinojen käyttöön. (Laukkanen 2008, 261.) Siten laajassa mielessä toimintakyky-käsitteellä voidaan tarkoittaa selviytymistä päivittäisistä toiminnoista ja suppeammassa merkityksessä suoriutumista fyysisestä rasituskokeesta tai älykkyystestistä. Toimintakykyyn vaikuttaa kuitenkin aina ympäristö ja sen mahdollistamat olosuhteet sekä yksilön ominaisuuksien kokonaisuus. Jos tunne-elämän alueella on haasteita tai ympäristössä on tekijöitä, jotka vaikeuttavat toimijuutta, ei älykkyys tai fyysinen toimeliaisuus riitä tukemaan toimijuutta ja toimintakykyä. Siten ei myöskään voida suoraviivaisesti ennustaa yksilön fyysisten ja psyykkisten kykyjen perusteella yksilön mahdollisuuksia toimia toimijana. Ikääntyneillä toimintakykyyn vaikuttaa ratkaisevasti se, miten he suoriutuvat arkielämänsä tehtävistä. (Lyyra 2007, 21.)

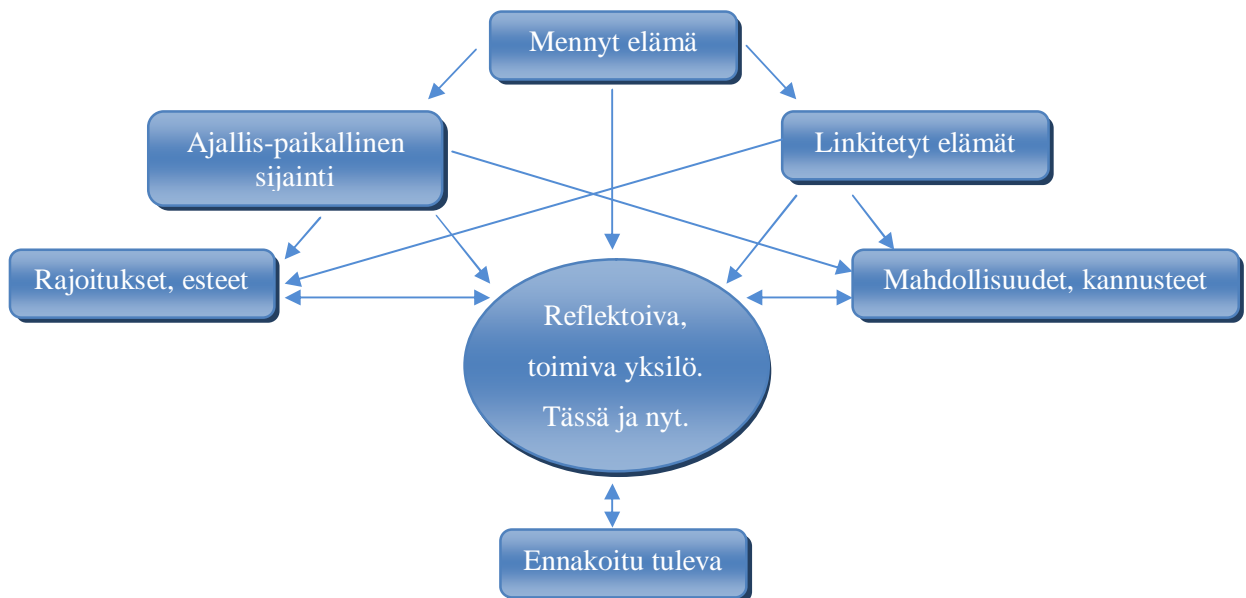
Ikääntyneen selviytymisen ja hyvän vanhenemisen pohdintaa tulisikin siirtää toimintakyvyn objektiivisesta arvioinnista ja mittaamisesta kohti koettua ja itsearvioitua toimijuutta. Tällöin sosiaalisen toimintakyvyn arviointi muuttuisi toimintakyvyn sosiaalisuutta kohti, potentiaalinen toimintakyvyn arviointi kohti aktuaalista käytössä olevaa performatiivista toimintakykyä. (Jyrämä 2008, 7.) Toimijuutta arvioitaessa onkin tärkeämpää pohtia sitä, mihin ihminen toimintakykyään käyttää kuin sitä, kuinka laaja tai suppea hänen

toimintakykynsä on. Ratkaisevaa on siis miettiä niitä tilanteita ja ympäristöjä, joissa toimintakykyä tarvitaan.

8.2 Toimijuus

Toimijuus (agency) on käsite, joka vahvistaa asemaansa erityisesti ikääntyneitä koskevissa tutkimuksissa. Sen ymmärtäminen vaatii käsitteistön hallinnan lisäksi myös ymmärrystä sen rakentumisesta ja asemoitumisesta aikaan ja paikkaan. Tarkastelen seuraavassa lyhyesti toimijuuden taustalla olevia vaikutteita, määritelmiä sekä kontekstuaalisuutta.

Tarkasteltaessa toimijuutta yksilötasolla on tärkeää huomioida vaikutteet, jotka ovat osallisena toimijuudessa. Jyrkämä lainaa artikkelissaan Glenin, Johnsonin ja Crosnoen (2008) viittä paradigmaattista elementtiä pohtiessaan niitä vaikutteita, jotka ovat läsnä yksilön valinnoissa ja toiminnoissa. Asia voidaan esittää myös seuraavan kuvion avulla, josta käy ilmi se, kuinka aikaisemmat tapahtumat ja kokemukset ovat läsnä, samoin kuin tilanteeseen liittyvät rajoitukset ja mahdollisuudet sekä myös tulevaisuuden näkymät.



KUVIO 3. Toimijuuden vaikutteet. Jyrkämä 2008, 192 (kts. myös Giele & Elder 1998)

Vaikutteiden merkitystä yksilön haluun olla toimijana voidaan edellä kuvatun kuvion lisäksi avata myös esimerkinomaisesti. Lähtökohtaisesti ikääntyneille halutaan yhteiskunnassamme tarjota toimintakykyä ylläpitävää ja tukevaa monipuolista toimintaa. Vaikka toimintamuodoissa olisi tarjolla toimintaa, josta ikääntynyt on kiinnostunut, ei toimijuus ole itsestänselvyys. Mennyt elämä on saattanut rakentaa esteitä, jotka liittyvät esimerkiksi

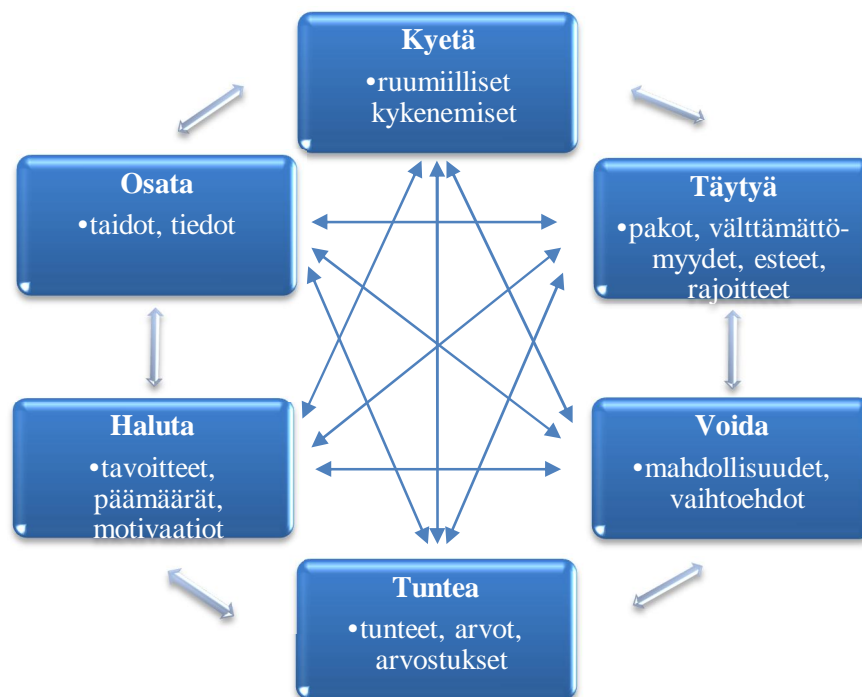
huonoon itsetuntoon. Toisaalta ikääntyneellä voi olla tilanne, jossa hänellä ei ole omaisia/läheisiä tai viranomaisia lähellä tukemassa ja mahdollistamassa toimijuutta. Myös ajan- kohdalla ja ikääntyneen tarpeilla voi olla ristikkäisyyttä. Esimerkiksi toimintaa, joka kiin- nostaisi ikääntyntä, ei ole juuri sillä hetkellä tarjolla ja siten tilanne ei mahdollista toimi- juutta. Myös fyysiset rajoitukset, kuten rollaattorilla liikkuminen esteisissä tiloissa vaikut- tavat negatiivisesti haluun toimia. Vastaavasti ympäristön tarjoamat mahdollisuudet sekä kannustava ja innovatiivinen lähestymistapa mahdollistaa toimintaan osallistumisen sil- loinkin, kun ikääntyneen toimintakyky on heikentynyt ja kyky toimia erilaisissa tilanteissa on laskenut. Myös toiminnan kautta saadun hyödyn esiintuominen ja tulevaisuuden näky- mät tukevat toimijuutta yhtä lailla kuin mennyt elämä tai nykyhetki.

Vaikutteita voidaan tarkastella myös APC näkökulman (A= age, ikä, P= period, ajankohta, C= cohort, ikäryhmä) kautta, mikä on tavanomaista ikätutkimuksessa. Lähtökohtana APC:ssä on se, että erilaiset ilmiöt ovat yhteydessä toisiinsa ja osa-alueet ovat aina riippu- vaisia toisista osa-alueista. Toisin sanoen analyysiä tehtäessä voidaan pohtia mikä on iän, ajankohdan tai sukupolven osuus asioiden selittäjänä. Iän ja kokemuksen myötä ikäänty- neen henkilön osaaminen kasvaa, mutta se voi myös tuoda eteen tilanteita, joissa ei enää kykene toimimaan (ikä). Toisaalta ikääntyessä saattaa haluta erilaisia asioita kuin nuorem- pana (ikäryhmä). Ajankohta taas saattaa vaikuttaa siihen, ettei ikääntyvä enää halua olla osallisena toiminnoissa, jossa on ehkä aikaisemmin ollut mukana (ajankohta). (Jyrkämä 2007, 207-208.)

Toimijuus käsitteenä ei ole yksiselitteinen. Eri tieteen alojen edustajat, kuten Tuula Gor- don, Jyrki Jyrkämä sekä Terhi Laine, jotka edustavat laajasti eri yhteiskuntatieteitä, ovat tuoneet oman näkemyksensä toimijuuden käsitteistöön. Riippuen tutkimusasetelmasta sekä viitekehuksesta, toimijuudesta voidaan rakentaa erilaisia näkökulmia. Tarkastelen seuraavassa toimijuutta eri näkökulmista, nostaen vahvimmin esiin Jyrkämän näkökulman, joka on viitoittanut omaa toimijuutteni pohdiskelua.

Gordon (2005, 115) on pohtinut toimijuuden käsitettä toteamalla, että se viittaa pääasialli- sesti yksilöiden kapasiteettiin tehdä päätöksiä sekä toteuttaa niitä. Tällöin toimijuuteen voidaan sisällyttää vivahteita vaikuttamisesta ja voimasta.

Jyrkämä tarkastelee toimijuutta kehittelemänsä sosiaaligerontologisen mallin kautta. 2000-luvun alussa hän rakensi mallin viidestä modaalisesta ulottuvuudesta, kun myöhemmissä tuotoksissa modaliteetteja on kuusi. Varhaisemmissa tuotoksissaan (Jyrkämä 2003b, 270) hän on eritellyt osaamisen, kykenemisen, haluamisen, täytymisen ja voimisen modaliteetit. Vuonna 2007 ilmestyneessä artikkelissa edellämainittujen modaliteettien lisäksi Jyrkämä on maininnut tuntemisen modaliteetin (Jyrkämä 2007, 206). Vaikka modaaliteetteja on käytetty niin sanotun Pariisin koulukunnan ideologian pohjalta tekstien ja arvomaailman analyysien pohdinnoissa, voidaan modaliteetteja Jyrkämän tulkinnan mukaan myös käyttää toiminnan, toimintatilanteiden sekä toimintakyvyn ja toimijuuden tutkimiseen ja analysointiin. (Jyrkämä 2008, 195.) Seuraavassa Jyrkämän modaliteetit on esitetty kuvion muodossa.



KUVIO 4. Toimintakyvyn kuusi modaliteettia

Kykeneminen suuntaa toimintakykyä fyysiseen ja psyykkiseen toimintakykyyn, joka voi vaihdella tilanteesta toiseen. Täytyminen sisältää fyysiset ja sosiaaliset – normatiiviset ja moraaliset – pakot ja rajoitukset. Voiminen viittaa mahdollisuuksiin, joita tilanteet ja niissä ilmenevät erilaiset rakenteet tuottavat ja avaavat. Tuntemiseen liittyy ihmisen kykyyn arvioida, arvottaa, kokea sekä liittyy tunteitaan kohtaamiinsa asioihin ja tilanteisiin. Haluaminen kytkeytyy motivaatioon, tahtoon, päämääriin ja tavoitteisiin. Osaamisella tässä kuviossa puolestaan tarkoitetaan hyvin laajoja tiedollisia ja taidollisia kykyjä osaamiseen. (Jyrkämä 2007, 206-207.)

Vastaavasti Laine (2008) nostaa esille artikkelissaan Mia Pakalén ja Michael Perukankaan (1997) modaalisen rakenteiden jaottelun, jossa toimijuuden modaliteetit on jaettu sisäsyn-tyisiin ja ulkopuolisista tekijöistä lähteviksi. Tämän jaottelun mukaan osaaminen, haluami-nen ja tahtominen ovat lähtöisin yksilön sisäistämistä voimavaroista, toisin kuin kykene-minen ja täytyminen, jotka ovat lähtöisin ulkopuolisten tekijöistä. Toisaalta, kuten Laine jatkaa artikkelissaan, osaamisen voidaan ajatella olevan hankittuja tietoja ja taitoja, kun taas kykeneminen viittaa puolestaan tilannekohtaisuuteen ja tilanteisiin liittyviin mahdolli-suuksiin ja täytyminen yksilön pakkoon toimia tietyllä tavalla. (Laine T. 2008, 232.) (kts. myös Sulkunen & Törrönen 1997.)

Esimerkkinä näistä modaliteeteista voidaan kuvata pyöräilyä, jonka ihminen on oppinut elämänsä aikana (osata), mutta juuri nyt tai enää hän ei siihen pysty (kyetä). Toisaalta hän voi kyetä, mutta ei juuri nyt ole motivoitunut (haluta) pyöräilyyn koska sataa, toisaalta hänen tulee (täytyä) hoitaa eräs asia vaikka ulkona sataakin. Toisaalta menetetty taito pyö-räillä kaksipyöräisellä korjautuu (voida) kolmipyöräisen avulla, jolloin pyöräily jälleen onnistuu. Pyöräilyyn voi liittyä myös hyviä tai huonoja kokemuksia (tuntea), jotka tukevat tai estävät ikääntynyttä suuntaamasta toimintakykyään pyöräilyyn.

Toimijuus ja toimintakyky liittyvät hyvän vanhuuden kokemukseen. Jyrkämä (2003b, 271) arvelee artikkelissaan, että hyvän vanhuuden voidaan arvella muodostuvan hetkellisestä tilanteesta, jossa tyytyväisyys, ilo, onni ja myönteisyys ovat läsnä. Myös osa-alueiden (osaaminen, kykeneminen, haluaminen, täytyminen, voiminen) eheä keskinäinen sopusoin-tu arkipäivän tilanteessa edesauttaa hyvää ja myönteistä vanhenemista.

Tahto toimia rakentuu näkökulmasta riippuen hiukan eri tekijöistä. Yhteisesti voidaan kui-tenkin todeta, että yksilö ei kykene itsenäisesti olemaan toimija, vaan toimijuus koostuu eri elementeistä. Mahdollisuuksien tarjoaminen on lähtökohta, johon toimijuus rakentuu. Mahdollisuuksien lisäksi myös mahdollisilla esteillä ja haasteilla on merkitystä siihen, toimiiko yksilö vai ei. Merkityksellisin tekijä on kuitenkin se, näkeekö yksilö toiminnan itselle tai muille ihmisille tärkeäksi ja minkälaisia tunteita toiminta hänessä herättää.

9 TUTKIMUKSEN KONTEKSTINA OLEVA KAMPRAATTI-TYÖRYHMÄ

Seuraavassa tuon esiin Kampraatti-työryhmän työskentelyä, jonka toiminnan pohjalta on rakentunut Kampraatti-toimintamalli. Malli sisältää kahdentoista tunnin koulutuksen sekä kotona ja palveluasumisessa asuville ikääntyneille suunnatun vapaaehtoistoiminnan. Vapaaehtoistoiminta perustuu kirjalliseen sopimukseen sekä vapaaehtoisten ohjaukseen, tukeen ja koulutukseen. Selvytyksen vuoksi käytän seuraavassa Kampraatti-vapaaehtoistoimintamallin kehittämistyöryhmästä nimitystä Kampraatti *työryhmä* ja Kampraatti-vapaaehtoistoimintamallista Kampraatti *toiminta*-nimityksiä.

Tutkimukseni kohdistuu Kampraatti-työryhmän työskentelystä saatujen kokemusten tutkimiseen. Kampraatti-toimintaa on kehitetty Vaasan kaupungin sosiaali- ja terveystieteiden koti- ja laitoshoidon Ikäkeskus-yksikössä vuodesta 2010 lähtien. Lähtökohtana Kampraatti-toiminnan kehittämiseksi on ollut osaltaan Vaasan kaupungin Ikääntymispoliittisessa strategiassa kirjatut tavoitteet, mutta myös yksittäisten kuntalaisten yhteydenotot ja Eläkeläisneuvoston kannanotot. Kampraatti-työryhmän ja -toiminnan vastuutoimijana on Ikäkeskuksen vapaaehtoistyön koordinaattori yhdessä muiden Ikäkeskuksen ja Vaasan kaupungin erityisliikunnan toimijoiden kanssa. Kehittämistyö ja sen toiminnan kautta syntynyt toimintamalli ovat rakentuneet Ikääntymispoliittisessa strategiassa esitettyihin arvoihin: ihmisarvon kunnioittaminen, oikeudenmukaisuus, turvallisuus, asiakaslähtöisyys, osallisuus ja vaikuttavuus (Vaasan kaupungin Ikääntymispoliittinen toimikunta 2010, 6).

Kampraatti-työryhmätoiminnassa on ollut yksikön työntekijöiden ohella vaihtelevasti 2-8 ikääntynyttä vaasalaista, jotka ovat iältään yli 65-vuotiaita. Pääsääntöisesti kehittämistoiminnasta on vastannut neljä ikääntynyttä henkilöä, joihin myös oma tutkimukseni kohdistuu. Kehittämistoiminnan tavoitteena on ollut kehittää vapaaehtoisuuteen perustuva toimintamalli, jossa huomiota on kiinnitetty ikääntyneiden toiveisiin ja mahdollisiin erityistarpeisiin. Kampraatti-toiminnan tavoitteena on rekrytoida, kouluttaa sekä jalkauttaa vapaaehtoisia Kampraatteja ohjaamaan ja tukemaan ikääntyneiden vaasalaisten toimintakykyä ja hyvinvointia yhdessä palkattujen työntekijöiden kanssa.

Alkuvaiheessa Kampraatti-toimintaa on lähdetty kehittämään fyysistä toimintakykyä ylläpitävän toiminnan eli liikunnan kautta. Myöhemmässä vaiheessa toimintaa on tarkoitusta laajentaa myös muihin ryhmätoimintoihin ja tulevaisuudessa jopa yksilölliseen Kampraatti-toimintaan. Käynnistysvaiheen aihealue (liikunta) valikoitui osaksi siksi, että yksittäisten kuntalaisten ja Eläkeläisneuvoston yhteydenotot kohdistuivat ikääntyneiden ulkoilun ja kuntoilun mahdollistamiseen. Toisaalta ulkoilu- ja kuntoiluryhmien ohjaamisen vapaaehtoistoiminnan pohjalta voidaan olettaa olevan ”helpompaa” kuin keskusteluun ja tukeen perustuvien keskusteluryhmien ohjaamisen.

Kaksi ensimmäistä Kampraatti-työryhmän kokoontumista tapahtui palkattujen työntekijöiden kesken keväällä 2010, mutta jo kolmannessa kokoontumisessa oli läsnä kaksi vaasalaista ikääntynyttä henkilöä. Oma roolini Kampraatti-työryhmän toiminnassa on ollut hyvin aktiivinen heti alkuvaiheista lähtien, sillä vastasin konkreettisesta toiminnan käynnistämisestä sekä ohjaamisesta yhdessä vapaaehtoistyön koordinaattorin kanssa. Myös toiminnan dokumentointi muistioiden osalta on ollut pääosin minun vastuullani. Siten minulla oli tutkimusta aloittaessani läheinen ja intensiivinen ote Kampraatti-työryhmän toimintaan. Tutkimukseni edetessä roolini ryhmässä ohentui ohjausvastuun siirtyessä yhä vahvemmin vapaaehtoistyön koordinaattorille.

Kampraatti-työryhmä on ollut avoin ryhmätoimintamuoto, johon jokaisella halukkaalla on ollut mahdollisuus osallistua. Tietoa Kampraatti-työryhmän toiminnasta on jaettu erilaisissa tilaisuuksissa. Työryhmään on voinut liittyä ja siitä erota työskentelyn eri vaiheissa, ilman erityistä syytä. Lisäksi työryhmätapaamisista on voinut olla poissa, mikäli oma elämäntilanne on sitä vaatinut. Kaikille työryhmään osallistujille on lähetetty jokaisen kokoontumisen jälkeen muistioiden, jotta myös poissaolevat saisivat ajantasaiset tiedot työryhmän työskentelystä.

Tutkimukseni ajankohta sijoittui Kampraatti-työryhmän loppuvaiheen työskentelyyn, jolloin työryhmä oli saanut kehittämistyönsä pääasiallisesti päätökseen ja Kampraatti-toiminnan ensimmäinen vapaaehtoiskoulutuskokonaisuus oli alkamassa. Kampraatti-työryhmälle jäi haastatteluni jälkeen tehtäväksi kokoontua keskustelemaan ja arvioimaan koulutuspakettia ja sen onnistumista. Muilta osin Kampraatti-työryhmän jatkotoiminta tullaan ratkaisemaan myöhemmässä vaiheessa arviointitilanteen jälkeen. Työryhmän toiminnan eteneminen on kuvattu tarkemmin seuraavassa prosessikaaviossa:



KUVIO 5. Kampraatti-työryhmän eteneminen

10 FENOMENOLOGINEN TAPAUSTUTKIMUS

Tutkimukseni rakentuu pitkälti fenomenologisen metodologian ympärille. Tämä näkyy ihmiskäsityksessä, tutkimuksen suorittamisessa ja tulosten analysoinnissa. Fenomenologista lähestymistapaa kehystää tapaustutkimuksellinen asetelma, jossa tavoitteena on tuottaa tietoa yhdestä ilmiöstä, tässä tapauksessa Kampraatti-työryhmän toiminnasta. Seuraavassa läpikäyn tarkemmin fenomenologista ajattelumallia, tapaustutkimusta sekä tutkimukseni eettisyyttä ja luotettavuutta.

10.1 Fenomenologia

Fenomenologisia suuntauksia on vuosikymmenten aikana kehittänyt muun muassa saksalainen Edmund Husserl, saksalainen Martin Heidegger, itävaltalainen Alfred Shultz ja suomalainen professori Lauri Rauhala, joka on luonut holistisen ihmiskäsityksen. Myös psykologian professori Juha Perttula on käsitellyt omissa teoksissaan fenomenologiaa monitahoisesti. Tutkijana minua puhutteli erityisesti Rauhalan tulkinta ihmisyydestä, jonka mukaan ihminen on tajunnallisen, kehollisen ja situationaalisen olemuspuolen muodostama kokonaisuus. (kts. Rauhala 1989, 27 ja 2005, 55).

Fenomenologinen metodi ei ole kaavamainen tutkimusprosessi, vaan eräänlainen monivaihteinen ongelmien ratkaisuprosessi. Tutkija joutuu tutkimuksen eri vaiheessa pohtimaan perusteita valinnoilleen ja tulkinnoilleen. Kuten Timo Laine (2007) toteaa kirjassaan, tutkija joutuu fenomenologisessa tutkimuksessa ”panemaan itsensä likoon” läpikäymällä omia käsityksiään ihmisyydestä ja tiedosta yleensä. Tutkijan tulee pohtia tutkimuksen aluksi tarkoin omaa käsitystä ihmisyydestä ja olla tietoinen siitä, kuinka tuo käsitys muovaa ja johdattelee koko tutkimusta. Esimerkiksi naturalistinen ihmiskäsitys pyrkii löytämään selityksiä luonnontieteestä, kun taas filosofinen lähestyminen suuntaa selityksien etsimistä aivan toisaalle. Samoin on tiedon käsityksen vaikutus tutkimukseen: kuinka me tutkijina ymmärrämme tai tulkitsemme tutkittavamme. (Laine T. 2007, 28.) Minua tuo omien käsitysten ja tulkintojen pohtiminen tutkimuksen edetessä puhutteli siinä määrin, että teoreettista viitekehystä pohtiessani päädyin fenomenologiseen lähestymistapaan.

Mielestäni on merkityksellistä myöntää, kuten fenomenologisen tutkimuksen luonteeseen kuuluu, ettei tutkija ole irrallinen asia tai olento, vaan omalta osaltaan osa tutkimusta. Meillä tutkijoina on itsellämmekin oma kokemuksellinen maailmamme, joka vaikuttaa, kuten Laine toteaa, tulkintoihimme vähintään esiymmärryksen kautta. Tällä Laine tarkoittaa sitä, että tutkittava aihe ei ole tutkijalle jokin tuntematon ulkoinen kohde, vaan tavalla tai toisella tuttu. Itselleni tutkimukseni kohde eli Kampraatti-työryhmän toiminta tuli tutuksi työskennellessäni ryhmän jäsenenä. Tämä oman kokemuksen kautta saatu ymmärrys on, kuten myös Laine artikkelissaan toteaa, edellytys sille, että voin tutkijana ymmärtää tutkittavaa asiaa. Tavoitteena minulla tutkijana onkin se, että tutkimukseni avulla teen tunnetun tiedetyksi eli tuon tiedon esiymmärryksistäni tietoiseksi ajatteluksi ja pohdinnaksi, kuten myös Laine artikkelissaan fenomenologiasta kirjoittaessaan toteaa. (2007, 32-33.)

Minun tulee tiedostaa tutkimustani tehdessäni, että yksilöllä (tutkija vs. tutkittava) on, kuten Husserlkin näkee, kaksi ulottuvuutta. Ensinnäkin yksilö on yksi maailman olioista, mutta toisaalta yksilön tietoisuuselämästä löytyy olemisen transsendentaaliset eli tietokyvylliset ehdot. Tällä Husserl tarkoittaa sitä, ettei yksilö yksin kykene luomaan ratkaisua, vaan se on aina yhteisön saavutus. Toisaalta siinä missä tiede, kuten puheessa käytetty kieli ovat intersubjektiivista toimintaa, tulee muistaa, ettei toisen yksilön tietoisuutta voida siirtää suoraan ja kiistatta toiselle ilman tulkintaa. (Heinämaa 2006, 11-16.) Täten en pyri tavoittelemaan tutkimuksessani tutkittavieni tietoisuuden kokemuksia sellaisenaan, vaan tyydyn tulkitsemaan niitä oman tietoisuuteni kautta.

Kokemus tutkimuksen kohteena

Fenomenologiassa tutkimus tunkeutuu kokemukselliselle tasolle. Shultz on vuonna 1967 ilmestyneessä teoksessaan pohtinut sitä, miten yksilön kokemus rakentuu aikaisempiin yksilön kokemuksiin muodostaen kokonaisuuden. Reflektoidessaan yksilö tarkastelee nykyistä kokemusta suhteessa merkityskonteksteihin, kokemusskeemoihin ja tulkintaskeemoihin. Uutta kokemusta suhteutetaan ja osaksi myös tukeudutaan näihin skeemoihin, jotka ovat muotoutuneet aikaisemmista kokemuksista. Kohteena on se tulkinta, jolla tutkittava tulkitsee kokemaansa, havaintojaan tai sitä, mihin hän perustaa toimintansa. Lähtökohdiana on se perusajatus, että kaikki kokemuksellisuus syntyy vuorovaikutuksessa todellisuuden kanssa. Todellisuus ei kuitenkaan ole mikään neutraali massa, vaan jokaisessa havainnossa kohde näyttäytyy pyrkimysten, kiinnostuksen tai uskomusten valossa. Toisin sanoen ihminen elää intentionaalisessa maailmassa, jossa kaikki merkitsevät hänelle jotain. Shultz

toteaa Pietilän suomentamassa teoksessa kokemuselämyksen varaston kasvavan jokaisen kokemuksen myötä, koska nyt-hetki (näin-olo) eroaa juuri-menneestä (juuri-ollut). Tätä kokemusten kasvun prosessia ei useinkaan tietoisesti kyseenalaisteta, mikäli eteen ei tule pulmatilanteita. (Schultz 2007, 152.)

Nämä merkitykset, joita kokemuksemme meille ihmisille tuottaa, ovat fenomenologisen tutkimustavan kohde. Fenomenologia sisältää myös ajatuksen ihmisen yhteisöllisyydestä. Havaintomme ja kokemuksemme muodostuvat aina jonkin yhteisön jäsenyyden kautta. Yhteisön, jossa vallalla on oma erikoislaatuinen yhteisöllinen kulttuuri. Siten jokaisella yhteisöllä on oma elämysmaailma, joka muodostuu kahden subjektiivisen yksilön välisistä intersubjektiivisistä merkityksistä. Kahdelle, jopa hyvin lähekkäin elävällä, kulttuurisella yhteisöllä on muodostunut toisistaan poikkeavat merkitysmaailmansa ja välttämättä he eivät ymmärrä toisiaan. Toisaalta jokainen yhteisön jäsen on yksilöllisesti ymmärtävä ja kokeva, ja fenomenologisessa tutkimuksessa tällä on merkitystä. Tämä yksilöllinen taso on monissa tieteellisissä lähestymistavoissa vieras, koska useimmiten tavoitteena on asioiden yleistäminen tieteellisen tutkimuksen avulla. Toisin on fenomenologiassa, jossa yksilö on erällä lailla keskiössä. (Laine T. 2007, 29-30.)

”Toiseuden” löytäminen

Fenomenologinen metodi tarkoittaa ajattelutapaa ja tutkimusotetta, ei niinkään teknillistä suorittamista aineistoanalyysivaiheessa. Tutkijana minun on uskallettava nojautua omaan ajatusmalliini, kuitenkin siten, että kuvaan ja perustelen ne selkeästi tutkimuksessani. Fenomenologisen metodin mukaan minun on arvioitava tilannekohtaisesti ne keinot, joilla kykenen mahdollisimman hyvin tulkitsemaan autenttisesti tutkittavan antamia merkityksiä kokemuksista ja niiden ilmaisusta. Minun on samanaikaisesti myös ymmärrettävä oman subjektiivisen perspektiivin vaikutus tulkintaan ja käytävä jatkuvasti itseni kanssa kriittisiä ja reflektioivia keskusteluja. Minun täytyy myös asettaa omat tulkintani koetukselle ja kyettävä ottamaan etäisyyttä omiin esitietoihin ja perspektiiveihin. Vasta pysähtymisen kautta voin päästä itse tutkimuksen ja ajatustyön tekemiseen. Minun on löydettävä tie tutkittavan henkilön ”toiseuteen”.

Merkitysten löytäminen vaatii pysähtymisen lisäksi myös erilaisten teoreettisten viitekehysten hylkäämistä tulkintojen ajaksi. Lähtökohtana fenomenologisessa tutkimuksessa on yksilöllisen merkityksen löytäminen ja tunnistaminen, ei lokeroiminen johonkin valmi-

seen teoreettiseen kehykseen. Tämä ei kuitenkaan tarkoita sitä, että fenomenologisessa tutkimuksessa ei olisi laisinkaan teoreettista lähtökohtaa. Tutkijalla on oltava tietoisuus tutkimuksensa ihmiskäsityksestä, ja merkitysten ja kokemusten muodostumisesta yksilön merkityksmaailmassa. Tutkijan on hyvä olla myös tietoinen aikaisemmista tutkimuksista, mutta ne on otettava oman tutkimuksen rinnalle vasta analyysivaiheen jälkeen. Omia tuloksia ja aikaisempien tutkimusten tuloksia voidaan sitten esimerkiksi verrata keskenään oman tutkimuksen lopussa ja tehdä siitä omia päätelmiä. (Laine T. 2007, 33-35.)

Fenomenologinen reduktio ja deskriptio

Juha Perttula on vuonna 1995 ilmestyneessä kirjassaan kuvannut fenomenologista reduktion prosessia, jonka avulla keskitetään ajatukset analyysin kannalta keskeisiin asioihin samalla kun epäolennaiset asiat ja asiayhteydet pyritään siirtämään syrjään. Tämä edellyttää kuitenkin tietoista luopumista arkisesta suhteesta ja asenteesta maailmaan. (Perttula 1995, 8-12.) Lisäksi fenomenologisen reduktion tavoitteeksi voidaan asettaa teoreettisten latausten välttäminen tutkimusaineistoa havainnoidessa ja tutkittavan yksilön kokemuksen saavuttamisen sellaisena kuin hän sen kokee (emt. 23–26).

Toinen keskeinen tavoite fenomenologisessa tutkimuksessa on deskription eli ilmiön kuvaamisen saavuttaminen. Deskriptio niveltyy reduktioon ja eroaa tulkinnasta siinä, että tulkintaa ohjaavat motiivit, hypoteesit ja käytäntö, kun taas deskriptiossa tulee tukeutua todistettavissa oleviin asioihin (Perttula 1995, 32-33). Tämä Perttulan tulkinta fenomenologialle asetetuista tavoitteista on joiltain osin ristiriidassa fenomenologisen suuntauksen eri tutkijoiden näkemysten kanssa (vrt. Shultz edellä). Tosin Perttula mainitsee itsekin kirjassaan eri tutkijoiden näkemysten ristiriitaisuudet toteamalla, että psykologista fenomenologiaa kehittänyt professori Amedeo Giorgi kieltää tulkinnan kokonaan, kun puolestaan hän itse sallii tulkinnan ihmiskäsityksen ja piiriontologian eli arjessa rakentuvan käytännön alueiden ja taitojen osalta. (emt. 33–34.) Itse koen haasteelliseksi kuvata ilmiötä todistettavasti ilman omasta kokemusmaailmasta käsin tapahtuvaa tulkintaa. Tämä ei kuitenkaan mielestäni vähennä tutkimukseni luotettavuutta ja fenomenologista lähestymistapaa, koska pyrin tuomaan esille mahdollisimman selkeästi oman asemani tutkimuksessa.

Tutkimusprosessi

Fenomenologinen analyysiprosessi etenee portaittain, jolloin edellinen taso on selvitetty ennen seuraavalle tasolle siirtymistä. Seuraavassa prosessi lyhyesti kuvattuna: 1) aineiston

kuvaus -> 2) jaotellaan merkitysten muodostamia kokonaisuuksia -> 3) kootaan merkityskokonaisuuksista kokonaisuus. Jokaiseen tasoon on tutkijan paneuduttava huolella ja kriittisesti reflektoiden, jotta hän kykenisi nousemaan omien ajatustensa ”yläpuolelle” ja löytämään tutkittavien antamat keskeiset merkitykset ja kokemukset. (Laine T. 2007, 40-44.)

Tutkimus tapahtuu aina kontekstista käsin. Tällöin tulee tarkastella tarkemmin tutkijan tulkintaa, taustaoletuksia ja hänen valitsemiaan strategioita, kuten Risto Eräsaari (2007, 149) artikkelissaan selventää. Lähestyn tutkimuksessani tapausta fenomenologisesti, jossa husserlilaisesti tyydytään tarkastelemaan ilmiötä asettamatta sitä olevaksi. Olemisen poistamisen jälkeen jää jäljelle ilmiöt ja niiden väliset suhteet. Muista tieteistä poiketen fenomenologiassa pyritään irrottautumaan eli reductioitumaan luonnollisesta asenteesta, joka Husserlin mielestä on keskeisessä asemassa muissa teoreettisissa lähestymistavoissa (Husserl 1995, 12-23).

Ihmisen auttamisessa ja ihmistutkimuksessa on oivallettava, että olemuspuolet ovat toisiinsa kietoutuneina välttämättömässä suhteessa toisiinsa. Siksi olemuspuolten suhdetta ei pidä ymmärtää kausaalisenä eikä toisiinsa redusoitavina. Olemuspuolten keskinäissuhteiden tulkitseminen on ihmisen ymmärtämisen avain. Kaikki olemuspuolet täytyy ottaa huomioon pyrittäessä ymmärtämään ihmistä sekä yleisesti että yksilönä. Rauhala perustelee ihmisen ainutlaatuisuutta muuhun olevaiseen nähden inhimillisen tajunnan erityislaadulla, sen intentionaalisuudella. Vaikka olemuspuolet ovat ontologisesti samanarvoisia, tajunnallisuus on reaalisesti ensisijainen, koska ihminen tulkitsee olemassaoloaan ja antaa sille merkityksiä tajunnallisena olentona. (Rauhala 2005, 56.)

10.2 Tapaustutkimuksellinen lähestymistapa

Tutkimuksessani hyödynnän tapaustutkimuksellista lähestymistapaa, ymmärtäen tutkimukseni kohdetta yksittäisenä ilmiönä. Mahdollisimman perusteellisen tutkimuskohteen kuvaamisen avulla voidaan tutkimuksen lopuksi päästä tarkastelemaan sitä, mitä tämä yksittäinen tapaus opettaa. Toisaalta tapaustutkimuksen mukaisesti tutkittavanani oleva ilmiö saattaa monille sosiaalialan toimijoille olla jo entuudestaan tuttu, mutta tutkimukseni avulla pyrin tuomaan asiasta tietoisuuteemme syvempää ulottuvuutta. Olen lähestynyt tutkimustani kahdelta suunnalta. Ensinnäkin osallisuuden mahdollisuuksista käsin eli tutkimuksen kohteesta, mutta toisaalta yksittäisestä tapauksesta ja sen analysoimisesta. (Laine ym.

2007, 9-11.) Tapaustutkimusta aloitettaessa voidaan erotella seitsemän erilaista tapausten tyyppiä: kriittinen, äärimmäinen, ainutlaatuinen, tyypillinen, paljastava, tulevaisuudesta kertova tai pitkittäisotokseen perustuva (Gomm ym. 2000, Flyvbjerg 2001, Yin 2003, Laine ym. 2007). Lisäksi nämä edellä mainitut tyypittelyt voidaan jakaa vielä kolmeen lähestymistapaan. Yksittäiseen tilanteeseen ja joidenkin yleisten periaatteiden kuvaukseen perustuva tutkimuksellinen lähtökohta on näistä kolmesta yksinkertaisin. Toisena, edellistä monimuotoisempana, voidaan pitää sosiaalisten tilanteiden analysoimista tapaustutkimuksen avulla. Haasteellisin on laajennettu tapaustutkimus, jossa toimintaympäristö ja tapaus sekoittuvat toisiinsa ulottuen laajalle ja jopa pitkäkestoisellekin ajanjaksolle. (Häikiö & Niemenmaa 2007, 46-47.) Koen, että tutkimukseni kautta kykenen tuottamaan tietoa ainutlaatuisesta tapauksesta, sillä kuten katsaukseni tehtyihin tutkimuksiin osoitti, ei tutkimukseni kaltaista lähestymistapaa ole laajemmin toteutettu. Toisaalta käyttäjä/kansalaislähtöinen toimintakulttuuri on yhteiskunnassamme vahvistumassa ja siten tutkimukseni on osaksi myös tulevaisuudesta kertovaa tapaustutkimusta, jossa pyritään selvittämään tulevaa nykyhetkestä käsin.

10.3 Tutkimuksen eettisyys ja luotettavuus

Tutkimuksen eettisyyttä ja luotettavuutta arvioitaessa minun tulee pohtia tutkimusprosessiani monista eri näkökulmista käsin. Sen lisäksi, että tutkimuksen aineistoa tulee käsitellä eettisesti hyväksytyillä tavoilla, on tarpeellista pohtia myös omaa motivaatiota ja tutkimuksellista asemaa suhteessa tutkittavaan asiaan.

Eettisyys

Ikääntyneille kehitetään moninaisia avopalveluita, jotta kotona asuminen mahdollistuisi yhä useammalle ja yhä pitempikestoisia. Kehittämistyössä on päättäjien lisäksi mukana alan ammattilaiset, jotka parhaansa mukaan pyrkivät tarjoamaan ikääntyneille houkuttelevia ja tarpeellisia toimintoja ja palveluita. Kuten Heli Valokivi (2008, 42) väitöskirjassaan toteaa, vanhukset edustavat sellaisia toimijoita, joiden ääni kuuluu harvoin julkisuudessa tai palveluiden piirissä. Minulla on myös tämänkaltaisia omakohtaisia kokemuksia siitä, kuinka kehittämistyön kautta tuotetut käytännön toimintamallit eivät kohtaa ikääntyneitä. Tämän kaltainen tilanne ei ole taloudellisesti eikä inhimillisesti kannattavaa, ja siten katson kykenevän tutkimukseni kautta lisäämään tietoutta yhdestä toimintamallista. Samanaikaisesti tutkittavilla on mahdollisuus tutkimukseni kautta saada äänensä kuuluviin. Tutkimuk-

seni tavoite ei ole myöskään kyseenalaistaa perinteisiä toimintamalleja, joissa kahdenkeskisten kohtaamisten kautta pyritään tukemaan yksittäisen kuntalaisen osallisuutta.

Päädyin fenomenologiseen haastatteluun, sillä koen sen tarjoavan mahdollisuuden kunnioittavaan kohtaamiseen. Mahdollisimman avoin haastattelu tarjoaa tutkittavalle mahdollisuuden tuoda esille oma näkemyksensä sekä palata tai korjata haastattelussa aiemmin kertomaansa. Tämän lisäksi varmistin jokaiselta tutkittavalta haastattelujen aluksi kirjallisen luvan avulla halukkuuden osallistua tutkimukseen. Tämä tarjosi tutkittaville mahdollisuuden kysyä tarkemmin tutkimuksesta ja sen tavoitteista. Haastattelun lomassa tiedotin haastateltavilleni sen, että heillä on oikeus vielä myöhemmin kieltää minulta oikeus hyödyntää juuri heidän tuottamaansa haastatteluaineistoa.

Luotettavuus

Kuten Rauhala (2005, 121-122) toteaa, on oleellista olla tietoinen siitä, mikä on tutkijan oma viitekehys ja kuinka se vaikuttaa kenttätööhön. Perttula (1995) on teoksessaan esittänyt yhdeksän kriteeriä, joiden pohjalta tutkijan on tarkasteltava oman tutkimuksensa luotettavuutta. Seuraavassa tarkastelen Perttulan (1995, 102–104) pohdintoja mukaillen omaa tutkimustani.

Olen pyrkinyt tutkimuksessani *johdonmukaisuuteen*. Aineiston analyysiä on edeltänyt käsitteisiin ja teoreettisiin viitekehyksiin paneutuminen. Näiden kautta olen kyennyt rakentamaan tutkimuksellisen viitekehyksen. Lisäksi olen pyrkinyt *kuvaamaan* seikkaperäisesti reflektiivisen analyysini siten, että lukija kykenee seuraamaan koko analyysiprosessin ajan valintojani. Fenomenologinen tutkimusote, jota tutkimuksessani olen käyttänyt, vaatii *aineistolähtöisen* lähestymistavan. Aineistolähtöisyys on merkittävässä roolissa tutkimuksessani, vaikka tukeudun yleisten merkityskokonaisuuksien rakentumisessa Perttulan esittämiin kokemuslaatuihin. Kokonaisuudessa tutkimusprosessin on oltava *sidoksissa kontekstiin*. Siten minun on oltava tietoinen siitä, että yksilön kokemukset ovat parhaiten ymmärrettävissä vain hänen kokemusmaailmansa kokonaisuudessa. Tämä ei kuitenkaan tarkoita sitä, etten tutkimuksessani voisi muodostaa yksilöiden kokemuksista yhtä yleistä merkitysverkostoa. Tämä on mielestäni mahdollista, koska olen pyrkinyt tulkitsemaan yksilön kuvaamia kokemuksia yksittäisen merkitysverkoston kautta.

Tutkimuksessani *tavoittelen käsitteellistä yleistä tietoa*, joka Perttulan (1995, 103) mukaan tarkoittaa useamman yksilön merkityssuhteiden kuvaamista. Vaikka aineistoni avulla kykenen tuottamaan ainoastaan tutkittavana olevasta kohteesta tietoa, koen voivani saavuttaa uutta tietoa, jonka pohjalta osallistavat toimintamallit voivat kehittyä. Perttulan (emt. 103) kriteereihin sisältyy myös *tutkijayhteisön* hyödyntäminen. Tutkimusprosessiini kuuluvat väliseminaarit sekä henkilökohtaiset tapaamiset ohjaajani kanssa laajensivat ja syvensivät omaa suhdettani sekä tutkimustoimintaan yleisesti että omaa tutkimustani kohtaan. Kolllegoiltani ja ohjaajaltani saamani kriittiset kommentit tukivat monipuolisesti tutkimuksellisia pyrkimyksiäni. *Subjektiivisuuden* ymmärtäminen on merkityksellistä tutkimuksen eri vaiheissa. Pyrinkin kuvaamaan tutkimuksessani tarkasti oman taustasidonnaisuuteni, jonka pohjalta olen tarkastellut aineistoa ja tuloksia. Sitä, kuinka olen todellisuudessa työryhmäläisen ja tutkija-roolin rajanvedossa onnistunut, on vaikea arvioida.

Tutkijan *vastuullisuuden* (emt. 103) tutkimusprosessin eri vaiheissa on oltava systemaattista. Vaikka aineiston analyysin työstäminen oli ajoittain haasteellista ja tulkinta perustui omaan intuitiooni, koen suorittaneeni perusteellisen ja systemaattisen tutkimusprosessin, joka huipentui tutkimuksen lopussa merkitysverkoston rakentumiseen.

11 AINEISTON RAKENTUMINEN

Aineistoni koostuu, kuten olen jo aikaisemmin esittänyt, Kampraatti-työryhmän jäsenten kokemuksista. Jäsennän seuraavassa aineiston kokoamiseen liittyvää prosessia.

Fenomenologisessa haastattelututkimuksessa tulee tutkittavia lähestyä avoimesti, ilman laaja-alaista etukäteisohjausta. Tavoitteena on mahdollisimman avoin, luonnollinen ja keskustelunomainen haastattelutilanne, jossa tutkittavalle pyritään antamaan mahdollisimman paljon tilaa. Vaikka teemahaastattelu tarjoaa tutkittavalle melko laajan vapauden tulkita kysymystä, rajaa teemoittelu haastateltavan ajatuksia ja merkityksien vaihtoehtoja (Laine T. 2007, 37-39). Avoin lähestymistapa saattaa tuottaa hyvinkin erilaisia haastaltavien valitsemia teema-alueita. Siksi haastattelijan on hyvä rohkeasti ohjata haastateltavia kuvaamaan kokemuksiaan, jotka liittyvät tutkimuksessa käsiteltävään aiheeseen (Lehtomaa 2009, 170). Haastattelussa tulisikin välttää kysymyksiä, joissa tiedustellaan tutkittavan käsityksiä asiasta, sillä ne voivat olla muotoutuneita yleisistä mielipiteistä ja niistä ei tutkittavalla välttämättä ole omia kokemuksia. Laine korostaakin artikkelissaan, että kokemuksesta tutkittavilla on aina omakohtainen tunne, toisin kuin käsityksestä jostain asiasta. Käsitteellisyys perustuu kerrontaan, joka voi olla opittua esimerkiksi omassa ammatillisessa koulutuksessa ja jolla ei ole oikeasti merkitystä tutkittavan arjen valinnoissa tai puheissa. (Laine T. 2007, 37-39.)

Ajoitin tutkimuksessani aineiston hankinnan ajankohtaan, jolloin tutkimuskohteena olevien ryhmäläisten toiminta päättyi. Tällöin tutkittavien henkilöiden oli mahdollista pohtia myös päättymiseen liittyviä kokemuksia ja ajatuksia. Haastattelin jokaista tutkimukseen osallistunutta henkilöä kerran etukäteen sovittuna ajankohtana. Haastattelupaikaksi valitsin tutun kokoustilan, jossa oli mahdollista rauhoittua kokemusten pohtimiseen sohvalta istuen ja kahvia juoden. Tutkimuksessani lähestyin haastateltaviani avoimesti pyytäen heitä kertomaan kokemuksiaan Kampraatti-toiminnasta, sen kehittamisestä ja ryhmässä toimimisesta. Lähtökohtaisesti ajatuksenani oli saada haastattelun kautta mielipiteitä, ajatuksia, pohdintoja ja kokemuksia Kampraatti-työryhmän toiminnasta.

Haastattelut olivat antoisia, vaikka hyvin erilaisia. Pisimmillään haastatteluun kului aikaa puolitoista tuntia ja lyhimmillään puoli tuntia. Yhteensä haastatteluista syntyi litteroitua

tekstiä 23 sivua, jotka jakaantuivat haastatteluiden keston mukaan kuudesta kahteen sivuun haastattelua kohden. Tutkimuksen tieteellisyyttä ja laadukkuutta pohdittaessa aineiston laajuuden riittävyyttä voidaan joiltain osin kyseenalaistaa. Katson kuitenkin, että saamani aineisto kuvaa neljän tutkittavan kokemuksia riittävästi sekä määrällisesti että laadullisesti. Olin tutkittaville entuudestaan tuttu, mikä osaltaan vaikutti haastatteluiden rakenteeseen ja pituuteen.

12 ANALYYSIN ETENEMINEN

Analyysini eteni portaittain kohti lopullista rakennetta. Kuvaan seuraavassa vaiheittain analyysini työstämistä, samalla kun pyrin selventämään myös omaa rooliani tutkimuksen eri vaiheissa.

12.1 Analyysimenetelmä

Päädyin analyysimenetelmän valinnassa Amedeo Giorgin ajatuksiin pohjautuvan ja Juha Perttulan (1995 ja 2000) laajentamaan ja tarkentamaan fenomenologiseen analyysiin. Analyysi rakentuu kaksiosaisesta (yksilö/yleinen) systemaattisesta analyysistä, joista kumpikin analyysi etenee seitsemän eri vaiheen kautta lopulliseen päätökseen.

Yksilökohtainen aineiston analyysi muodostuu:

1. Aineistoon perehtyminen avoimin mielin
2. Aineiston keskeisten sisältöalueiden muodostuminen
3. Merkityssuhteiden erottaminen
4. Muodostuneista merkityksellisistä yksiköistä etsitään olennainen sisältö, joka muutetaan tutkijan kielelle
5. Merkityssuhteiden sijoittaminen sisältöalueisiin
6. Sisällöllisistä yksiköistä muodostetaan tapauskohtaisia rakenteita
7. Tapauskohtaiset rakenteet muodostetaan yleiseksi rakenteeksi

(Perttula 1995, 68-89.)

Yleisen tason aineiston analyysi muodostuu:

1. Yksilökohtaisten merkitysverkostojen avulla tehdään ehdotuksia yleisestä tiedosta
2. Merkityssuhteiden erottaminen ja muuttaminen merkityssuhde-ehdotelmiksi
3. Sisältöalueiden muodostaminen
4. Merkityssuhteiden sijoittaminen sisältöalueisiin
5. Ydinsisältöjen muodostamien sisältöalueiden muodostaminen
6. Sisällöllisistä yksiköistä muodostetaan tapauskohtaisia rakenteita
7. Yleisen merkitysverkoston luominen

(Perttula 2000, 433-440.)

12.2 Yksilökohtainen analyysi

Yksilötason analyysi jakaantui seitsemään vaiheeseen Perttulan fenomenologisen analyysin mukaan.

12.2.1 Ensimmäinen ja toinen askel

Jo haastatteluvaiheessa sain mielestäni tutkittaviini kosketuksen, joka tuki avointa ja luottamuksellista haastatteluilmapiiriä. Osaksi tilannetta tuki se, että olin heille entuudesta tuttu työryhmätyöskentelyn alkuvaiheiden ajoista asti. Toisaalta tämä asetelma olisi voinut kääntyä myös minua vastaan, jos tutkittavat olisivat kokeneet minut liian ”virkamieheksi”. Luottamuksellista ja positiivista haastattelutilannetta kuvasi mielestäni hyvin H1:n lausahdus haastattelun lopussa: *”mä olen aivan ihmeissäni, että oon näin puhunut. En yleensä puhu paljon mitään”*.

Litteroituani haastattelut sanatarkasti luin jokaisen haastattelun kerran läpi ilman keskeytyksiä. Halusin saada intuitiivisen tunteen siitä, mitä haastattelut pitivät sisällään. Samanaikaisesti pyrin jatkuvan sulkeistamisen eli *epokhéen* avulla tiedostamaan omat ennakkajatukset tai käsitykset haastatteluiden onnistumisista ja sisällöistä. Toisaalta analyysin tässä vaiheessa en myöskään pohtinut aineiston riittävyttä tai sitä, miten aineisto tukee teoreettisia viitekehyksiä.

Toisen lukukerran aikana pyrin keskittymään jokaiseen haastatteluun erikseen, samalla kun tein tunteeseen perustuvia merkintöjä ja alleviivauksia. Merkinnät rakentuivatkin tässä vaiheessa vain oman intuitiivisen tunteen pohjalta.

12.2.2 Kolmas askel

Analyysin kolmannessa vaiheessa, kuten Perttula (1995, 72–74) toteaa, on tavoitteena erottaa aineistossa esiintyvät merkityksiä sisältävät yksiköt. Näiden merkityksellisten yksiköiden erottamisen tulee olla sidoksissa tutkijan tieteenalaan sekä tutkittavaan ilmiöön. Toisaalta myös tutkijan oma kokemusmaailma ja ihmiskäsitys ohjaavat merkityksien valikoitumisessa. Nämä analyysiä suuntaavat tekijät voidaan fenomenologisessa ajattelutavassa hyväksyä, mikäli ne ovat mahdollisuuksien mukaan tiedostettuja ja tulevat tutkimuksessa esille.

Analyysin kolmannessa vaiheessa jaoin jokaisen tekstin asiakokonaisuuksiin. Siten en analyysin tässä vaiheessa pyrkinyt löytämään keskeisiä tai epäolennaisia kokemuksia kuvaavia asioita. Joidenkin haastatteluiden osalta tilanteiden kuvaukset ja merkitykset vaihtuivat nopeasti, jopa yhden lauseen sisällä. Käytännössä merkitsin litteroituun tekstiin vinoviivan aina kun koin merkityksen vaihtuvan. Seuraavassa analyysitavastani muutamia esimerkkejä:

H1: *Tunnen itseni aika virkeeksi, sillalaila olen monessa mukana./ Tykkään olla ihmisten parissa./ ja olen aina yrittänyt saada toimintaan mukaan niitä, jotka ei tavallisesti ole.*

H2: *Ja sitten lähdin mukaan ja ajattelin, että minä voin olla kriittinen./ Tiedän, että tämä on erityisen tärkeää./ Itse olen ollut tuolla fysioterapiassa huonon tukirankani kanssa ja saanut kuulla, että itse pitää tehdä./ Sit mut heitettiin tuonne kuntosalin puolelle, enkä vieläkään käynyt ja mennyt.*

12.2.3 Neljäs askel

Neljännessä vaiheessa merkityksellinen sisällön arkikielen ilmaisu käännetään tieteelliseen ilmaisuun. Tässä analyysin vaiheessa sisällön tulkitseminen vaatii erityistä keskittymistä. Tutkijan, kuten Perttula (1995, 126–127) toteaa, on kyettävä jatkuvaan vastavuoroiseen reflektointiin sisällön merkityksiä sisältävien yksilöiden ja oman tiivistyksien kanssa. Tiivistyksessä ei ole kuitenkaan tavoitteena suodattaa merkityksiä teoreettisesti, vaan tavoittaa ne tutkittavien kokemusten kautta. Seuraavassa edellisessä analyysivaiheessa nostamani esimerkit tutkijan kielelle muutettuna:

H1: *Tunnen itseni aika virkeeksi, sillalaila olen monessa mukana./ Tykkään olla ihmisten parissa./ ja olen aina yrittänyt saada toimintaan mukaan niitä, jotka ei tavallisesti ole.*
HAASTATELTAVA KOKEE OLEVANSA HYVÄKUNTOINEN JA ON MONENLAISESSA TOIMINNASSA MUKANA. HÄNESTÄ ON MUKAVA OLLA IHMISTEN KANSSA JA HÄN ON PYRKINUT SAAMAAN TOIMINTAAN MUKAAN SELLAISIA IHMISIÄ, JOTKA EIVÄT OLE YLEENSÄ TOIMINNASSA MUKANA.

H2: *Ja sitten lähdin mukaan ja ajattelin, että minä voin olla kriittinen./ Tiedän, että tämä on erityisen tärkeää./ Itse olen ollut tuolla fysioterapiassa huonon tukirankani kanssa ja saanut kuulla, että itse pitää tehdä./ Sit mut heitettiin tuonne kuntosalin puolelle, enkä vie-*

läkään käynyt ja mennyt. HAASTATELTAVA LÄHTI TOIMINTAAN MUKAAN VOIDAKSEEN TARKASTELLA TOIMINTAA KRIITTISESTI. HÄN TIEDOSTAA, ETTÄ TOIMINTA ON TÄRKEÄÄ. HÄNELÄ ITSELLÄ ON OLLUT VAIKEUKSIA TUKIRANKANSA KANSSA. FYSIOTERAPIASSA, JOSSA HÄNTÄ ON KUNTOUTETTU, ON KEHOTETTU HUOLEHTIMAAN ITSESTÄ. KUNTOUKSEN JÄLKEEN HÄNET OHJATTIIN KUNTOSALITOIMINTAAN, JOHON TOIMINTAAN HÄN EI OLE EDELLENKÄÄN OSALLISTUNUT.

Koin, että neljäs analyysivaihe oli monilta osin työläs. Puhekielellä kuvattujen kokemuksien kuvaaminen tutkijan kielellä vaati minulta paneutumista yksilön ilmaisuun ja rohkeutta tulkita sisältöä intuitiivisesti.

12.2.4 Viides askel

Analyysin tässä vaiheessa tavoitteenani on Perttulan (1995, 77–78) ajatuksia mukaillen luoda yleiskielelle käännettyistä merkityksiä sisältävistä yksiköistä yksilökohtainen merkitysverkosto. Tällöin pyrin reflektoiden löytämään eri yksiköiden keskinäisen yhteyden siten, että kykenisin hahmottamaan tutkittavan kokemuksen toistuvia ja tutkimuksen kannalta keskeisimpiä merkityssisältöjä.

Analyysin tässä vaiheessa keskityin yksitellen jokaiseen haastatteluun, joiden pohjalta rakensin intuitiivisesti seuraavat temaattiset kategoriat: teko, mielipide, tieto, kokemus, ajatus ja tunne. Tunne jakaantui vielä kahteen osaan: itseensä kohdistuva sekä yleisellä tasolla ilmenevä. Seuraavassa tuon kahden esimerkin avulla esille analyysin viidennessä vaiheessa tekemääni jaottelua.

H3:

<i>suora lainaus</i>	<i>tutkijan kielelle muutettu</i>	<i>kategoria</i>
<i>Kampraatti, joka on nyt perustettu ja minä oon siinä ollut</i>	Kampraatti-toiminta on aloitettu ja hän on ollut mukana toiminnan käynnistämässä	tieto
<i>Tunnen sellasta mielenkiintoa tähän</i>	Hän on kiinnostunut Kampraatti-toiminnasta	tunne
<i>Mitä kaikkea se tarjoaa ja mitä minä siitä saisin</i>	Hän pohtii sitä, millaisia mahdollisuuksia Kampraatti-toiminta tarjoaa ja mitä hän saa siitä itselle	tieto
<i>Ja millä tavalla minä saisin muita tulemaan ja tehdyksi jotain sen hyväksi</i>	Miten ja millä tavoin hän saisi muita tulemaan mukaan toimintaan	teko

TAULUKKO 1. Tutkittavan kokemukset tutkimuskielelle käännettynä

H4:

<i>suora lainaus</i>	<i>tutkijan kielelle muutettu</i>	<i>kategoria</i>
<i>Mitähän tää on?</i>	Hänellä ei ole tarkkaa tietoa siitä, mitä Kampraatti-toiminta on	tunne
<i>En tiennyt, että suunnitellaan tätä koulutusta. Ei ollut tietoa</i>	Toimintaa aloittaessa hänellä ei ollut tietoa, että toiminnan tarkoituksena on suunnitella vapaaehtois-koulutusmallia	tieto
<i>Siellähän on ihan mukavaa ja tavallista porukkaa</i>	Muut työryhmän jäsenet olivat mukavia ja tavallisia ikäihmisiä	tunne
<i>Siellä ne ihmiset tekee ihan hirveesti vapaaehtoistyötä ja antautuneita.</i>	Muut työryhmän jäsenet osallistuvat sitoutuneesti monenlaiseen vapaaehtoistoimintaan.	kokemus
<i>Minä olen kaikkein vähinten osallistunut</i>	Itsensä mielestä hän on osallistunut vähemmän vapaaehtoistoimintaan kuin muut työryhmän jäsenet	tunne (itse)
<i>Ne on vuosia osallistuneet</i>	Muut työryhmän jäsenet ovat osallistuneet vapaaehtoistoimintaan jo useita vuosia	tieto
<i>ja ovat ihan kantavia voimia</i>	ja ovat toiminnassa merkittävässä roolissa	mielipide
<i>Oikein ihmettelee, kuinka ne uhrautuu muiden vuoksi</i>	Hän pohtii sitä, miten voimakkaasti muut työryhmän jäsenet ovat sitoutuneet toimimaan muiden hyväksi	ajatus

TAULUKKO 2. Tutkittavan kokemuksen tutkimuskielelle käännettynä

12.2.5 Kuudes ja seitsemäs askel

Yksilötason viimeisessä vaiheessa kokosin jokaisen yksilöllisen käsitekartaston edellä mainittujen kategorioita mukaillen. Lopuksi pyrin rakentamaan jokaisesta yksilöllisestä kertomuksesta itselleni kokonaiskuvan. Analyysin tässä vaiheessa en edelleenkään pyrkinyt sijoittamaan rakentamiani kategorioita teoreettisiin viitekehyksiin.

12.3 Yleisen tason analyysi

Yksilökohtaisen analyysiprosessin jälkeen fenomenologisessa analyysissä on tavoitteena tarkastella aineistoa yleisellä tasolla. Yleisen tason merkitysverkoston analyysi on merkityksellinen tutkittavan ilmiön ymmärtämisen kannalta. Tavoitteena on rakentaa yksilökohtaisista merkitysverkostosta tutkimuksen kannalta yhteisiä ydinmerkityksiä. Toisin sanoen tutkimukseni kannalta oli tavoitteena etsiä niitä merkityksiä, jotka olivat oleellisia haastattelemani kokemuksissa.

Yksilötason analyysistä siirtyminen yleisen tason analyysiin on samalla siirtymistä tutkimustasolta toiselle. Perttula (2000, 430) korostaa, että yleinen tieto on enemmän tutkijan kuin yksittäisen kokijan rakentamaa. Toisen vaiheen analyysiä rakentaessani minun tulee kuitenkin pyrkiä huomioimaan mahdollisimman hyvin yksittäiset kokemukset, jotta en tutkijana liiaksi erkaantuisi koetun maailman kokonaisuudesta.

Yleistä analyysiä tehdessäni tavoitteenani ei ole kokemusten yleistäminen. Rauhala (1992, 113) on todennut, että eksistentiaalisessa fenomenologiassa ”ainutkertaista ja ainutlaatuista ei voi yleistää”. Siten tavoitteenani on yleisen analyysin avulla tuottaa yleistä tietoa tutkittavana olleiden henkilöiden kokemuksista, liittyen Kampraatti-toimintaan. Yksittäiset esimerkit, joita tulevassa tulen esittämään, eivät siten ole yleisessä analyysivaiheessa tietyn tutkittavan kokemuksen kuvauksia, vaan kuvauksia yleisestä ilmiöstä.

Yleiseen analyysivaiheeseen siirtyessäni tutustuin Perttulan (2008) ”Kokemus ja kokemuksen tutkimus” -artikkeliin. Aiheeseen tarkemmin perehdyttyäni havaitsin, että yksilökohtaisessa analyysissä intuitiivisesti tekemäni jaottelu noudatteli tietyiltä osin Perttulan jaottelua. Havaintoni vahvisti sitä, että olin kyennyt nostamaan analyysin yksilövaiheessa merkittäviä merkityskokonaisuuksia aineistosta.

Tutkijana olisin voinut jatkaa yleisen vaiheen analyysin suorittamista tiukasti fenomenologista mallia noudattaen, tavoitteena etsiä intuitiivisesti yleisen tason merkityskokonaisuuksia. Päädyin kuitenkin hyödyntämään tässä vaiheessa Perttulan nelitasoista kokemuslaatujaottelua. Valintani ei mielestäni heikennä tutkimukseni laatua, sillä suoritin yksilötason analyysin ilman teoreettista tausta-ajatusta, samalla sulkeistamalla mahdollisimman laajasti

omia oletuksiani. Yleisen tason analyysin eri vaiheet olen kuvannut seuraavassa yksittäistä vaihetta laajemmin yhdistellen askelia.

12.3.1 Yleisen tason analyysin kolme ensimmäistä vaihetta

Analyysin ensimmäisissä vaiheissa käsittelin saamaani aineistoa siten, että kykenin erottamaan siitä yleisen merkitysverkoston ja merkityssuhde-ehdotukset. Tässä vaiheessa tukeuduin, kuten edellä olen kuvannut, Perttulan kokemuslaatuihin. Kuitenkin ennen sitä rakensin yksilötason merkityssuhteista yleisen tason ehdotelmia. Seuraavassa kuvaan muutamien esimerkkien avulla analyysini vaihetta.

Yksilöllinen merkityssuhde	Tutkijan kielelle käännetty	Yleinen merkityssuhde
<i>Siinä mä ajattelin, että saan tätä tanssihommaakin vähän eteenpäin vietyä</i>	Hän ajatteli, että kykenee Kampraatti-toiminnassa viemään itselle tärkeää asiaa eteenpäin	Toiminnan kautta on mahdollista viedä itselle tärkeitä asioita eteenpäin.
<i>Mutta, et jotku osaa tehdä työtä eri tavalla, niin kuin toiminnalla. Ettei se oo mitään, että puhutaan ylhäältäpäin; näin kuuluisi tehdä ja sitä.</i>	Hänen mielestä Kampraatti-toiminnassa on kyetty toimimaan siten, ettei toimintaohjeita ole annettu ylemmältä tasolta.	Kampraatti-toimintaa on kyetty rakentamaan siten, että toiminta mallia ei ole valmiiksi annettu ylemmältä taholta.
<i>Siellä oli pallo hallussa, vaikka se annettiin ilmaan. Millä lailla, mutta kumminkin siellä oli sellanen hyvä kääre, jonka ympärille sitä on koottu.</i>	Hänen mielestä Kampraatti-toiminnan ohjaajilla on toiminta hallinnassa, vaikka työryhmän jäsenille on annettu toimintaedellytyksiä. Toiminnalle on rakennettu hyvät raamit.	Toiminnassa ohjaajilla on oltava hallinnassa riittävästi toiminnalle asetettu tavoitteet ja toimintaedellytykset, vaikka toiminnan tavoitteena on osallisuus ja toimijuus.
<i>Luulaan, jos on vanha, joskus tykätään, että joutaa romukoppaan.</i>	Hänen kokee, että ihmiset ajattelevat vanhojen ihmisten olevan arvottomia.	On ihmisiä, jotka eivät arvosta vanhoja ihmisiä.

TAULUKKO 3. Yksilötason merkitysten muuttaminen yleiselle tasolle

Yleiselle tasolle muunnettujen merkityssuhteiden muotoutumisen jälkeen sijoitin saadut merkitykset intuitiivisesti neljään kokemuslaatukategoriaan, kuten Perttulan analyysin kolmannessa vaiheessa tulee tehdä (kts. sivu 46).

12.3.2 Yleisen tason analyysin neljä viimeistä vaihetta

Seuraavassa vaiheessa rakensin intuitiivisesti sisältöalue-ehdotelmia, joita kuvaan tarkemmin tämän tutkimukseni sivuilla 55–60. Vaikka monilta osin ehdotelmien tekeminen tuntui selkeältä, sisälsi aineisto myös merkityssuhteita, joita oli vaikea sijoittaa tiettyyn sisältöalueeseen. Tutkijana minun täytyi vain tukeutua omaan tuntemukseeni siitä, että analyysin tässä vaiheessa olen läpikäynyt aineistoa useaan kertaan ja monista näkökulmista käsin, ja siten olen kyennyt rakentamaan itselleni aineistosta riittävän kattavan kuvan. Analyysin lopuksi pyrin rakentamaan koko aineistosta yhden yleisen merkitysverkoston ja kuvaamaan sitä tutkimuskysymystäni vasten.

13 AINEISTO YLEISELLÄ TASOLLA TARKASTELTUNA

Perttula on, kuten aiemmin jo lyhyesti tarkastelin asiaa, muodostanut ymmärtämisen perustavoista kokemuslaatuja. Nämä neljä ulottuvuutta (tunne, intuitio, tieto ja usko) muodostavat ehyen kuvan siitä, millaisilla tavoilla ymmärtäminen myös tutkimuksellisella tasolla toteutuu ja miten erilaiset kokemukset erottuvat toisistaan. (Perttula 2008, 123.)

Ennen yksityiskohtaisten kokemuslaatuja jaottelua koen tärkeäksi esiintuoda yleisellä tasolla tutkittavien taustatiedot. Tutkijana koen, että tiedot taustoittavat paremmin muun aineiston sijoittumista Perttulan kokemuslaatuihin.

13.1 Tutkittavien taustatiedot

Olen koonnut tähän yleisen tason analyysin pohjalta esiin nousseita asioita, jotka ovat motivoineet tutkittavia lähtemään Kampraatti-toimintaan.

Yhteiskunnallinen taso. Työryhmän näkemykset ympäröivästä yhteiskunnasta vaikuttivat osaltaan toimintaan lähtemiseen. Syrjäytyneiden, pudokkaiden sekä vanhusten hyvinvoinnin tukemisen mahdollistaminen nousi esille haastatteluissa. Liikunnan ja liikkumisen merkitys nähtiin yhtenä merkittävänä tekijänä, samoin kuin erilaisten kuntoutumiseen liittyvien esteiden poistaminen. Myös sisällön tuottamista arkeen korostettiin, samalla kun kotoa lähtemistä erilaisiin toimintoihin toivottiin varsinkin niiden ikääntyneiden kohdalla, jotka eivät muuten osallistu mihinkään toimintaan.

Yksilötaso. Vaikka toiminta koettiin merkitykselliseksi, herätti sen toimivuus etukäteen ennakkoluuloja. Lähinnä ajatukset kohdistuivat vastuukysymyksiin ja ohjaustaitoihin. Ennakkoluuloista huolimatta toimintaan haluttiin osallistua, koska koettiin, että toimintaa kohtaan voi esittää kritiikkiä. Toimintaan osallistuminen muokkasi ennakkokäsityksiä. Tästä esimerkkinä on H2:sen arvio: *”mullekin asia on kypsynyt eri tavalla.”* Aikaisemmat kokemukset hyvistä toimintamalleista edesauttoivat myös toimintaan lähtemistä. Uuden toiminnan kehittämisessä ja käynnistämisessä nähtiin mahdollisuuksia olla osallisena ja vaikuttajana senkaltaisen toimintamallin luomisessa, josta itsellä oli hyviä kokemuksia. H3:n omat ajatukset toimintaan lähtemisestä pukeutuivat seuraaviin toteamuksiin: *”jos*

minä voisin siinä olla jotenkin, jotta saatais sellanen kuin tutuntupa tai mummonkammari. Kun tultais melkein kun kotiin.” Vastaavasti omia kokemuksiaan kuvasi H4: ”haluan olla edesauttamassa vanhusten olojen kehittymistä... että ihmisillä olisi siellä hyvä olla ja ne lähtis sieltä hyvällä mielellä ja siellä olis sellanen kiva tunnelma. ettei se oo liian jäykkää.”

13.2 Yleisen tason merkityskokonaisuudet

Seuraavassa olen intuitiivisesti sijoittanut jokaisen kokemuslaadun alle kokoamiani merkityskokonaisuuksia. Yleisen tason lisäksi olen täydentänyt analyysiani yksilötason suorilla lainauksilla. Päädyin tähän ratkaisuun, koska lainauksien avulla voin tuoda julkisesti tarkasteltavaksi omat intuitiiviset valintani merkityskokonaisuuksien muodostuksessa.

13.2.1 Tunne

Tunteet eivät vaadi muodostukseen kieltä, käsitteitä tai toisen ihmisen olemassaoloa. Kokemuksena tunne ei vaadi rakentavaa ymmärrystä, etäännyttävää tai kehystävää tajunnallista taitoa, vaan tunteet ovat välittömiä kokemuksia kohdattuun aiheeseen. Toiset tunteet ovat tehokkaampia ja koetun asian tiimoilta voi esiintyä myös niisanottuja tunnetiheytyimiä. Tällöin tilanne koostuu useasta tunteesta, jotka voivat muodostua samanaikaisesti tai peräkkäin. Tästä johtuen eri tunteiden erittely voi olla hyvin vaikeaa. Toisaalta tunnetihentymät voivat saada aikaiseksi havahtumisen tai siihen voi kietoutua muita kokemuslaatuja. Näiden lisäksi voidaan puhua niisanotuista psykologisista perustunteista. Ilo, suru, onnellisuus, viha, inho tai pelko ymmärretään yleisinhimillisiksi tunteiksi, jotka toistuvat sukupolvesta toiseen. (Perttula 2008, 124-126.)

Tunne elää nykyhetkessä ja se tyhjentyä ajalliseen nykyhetkeen. Samanaikaisesti se menettää merkityksensä, kun se ei enää kiinnitä ihmistä nykyhetkeen. Siten tunne ei vähän ajan kuluttua kykene täydentymään, sillä ymmärtämisen ja oivaltamisen kautta se ei enää kuulu ihmisen elämäntilanteeseen. Tästä nykyhetkestä tunne on siirtynyt menneisyyteen ilman, että sen avulla voisi arvioida, pohtia tai tarkastella eikä myöskään jatkaa kokemuksellista elämäänsä. (emt. 125.)

Merkityksellisyyden kokemus. Työryhmän työskentelytapa on ollut tutkittavien mielestä hyvä siinä mielessä, että kaikilla on ollut mahdollisuus osallistua keskusteluun sekä omaan mielipiteeseen. H1 ilmaisi asian pohtimalla tuntemuksiaan seuraavasti: ”..näis kokouksissa

on ollut sillai, että kaikki on saanut puhua.” ja hän jatkaa pohdintojaan ”oon ihmeellisesti saanut itteäni tuoduksi julki kokouksissa”. Samaa asiaa käsittelee seuraavat H2:n toteamukset: ” ..on ollut vapaa foorumi puhua ja kukaan ei ole millään tavalla tyrmännyt meitä. Tosi hyvä fiilis”. Työryhmän tunnelma on tukenut osaltaan myös työryhmäläisten mielialaa sekä merkityksellisyyden kokemuksia. Asiaa käsittelee pohdinnoissaan H3 seuraavanlaisesti: ”kun saan olla jotain tekemässä, niin otan ne hyvin tosissani. Samalla kun annetaan vastuuta, koitan ajatella sitä asiaa vähän pitempään”.

Ympäristön suhtautuminen. Työryhmään osallistuminen on herättänyt haastateltavien mielestä ympäröivissä ihmisissä monenlaisia ajatuksia. Osaksi pohdinnat ovat koskeneet niitä argumentteja, joiden pohjalta työryhmäläiset ovat lähteneet toimintaan mukaan. Altruistista aitoa osallistumista on kyseenalaistettu, joista seuraavassa H2:n kuvaus omista kokemuksistaan: *”ja on mullakin ystäviä, jotka kuntouttavat vain päivät pitkät itseään... ja mullekin ne sano halveksien, että mitä sä tommoseen meet.”* Hän jatkaa haastattelun edetessä aiheesta toteamalla: *”ei niiden tarte tutustua”.* Haastateltavat kokivat myös sen, että toimintaan lähteminen koettiin ennakolta vaikeaksi sitoutumispelon vuoksi. H1 kertoi kokemuksistaan toteamalla, että *”ne on sit sanonut, et emmä. Se pitää sitt niin kiinni, emmä uskalla semmoseen ruveta.”* Samalla hän jatkaa ympäröivien ihmisten käytöksen pohtimista toteamalla *”mutta jotenkin ihmiset pelkää sitoutumista, mä en tiedä millä lailla tekis ettei tarttis sitoutua.”* Itsekkyuden ja sitoutumattomuuden halun lisäksi myös muut ennakkoluulot rakentavat haastateltavien mielestä ympäristön asenteita työryhmän toimintaa kohden. H1:n arvio omien kokemustensa pohjalta kuvaa ennakkoluuloja: *”näissä piireissä ei puhuta tästä ku se...onko se mustasukkaisuutta. Tänne tulee pian porukkaa ja se on poissa näiltä (yhdistystoimijoilta). Oisko se sitä?”*

13.2.2 Intuitio

Intuitio mahdollistaa kokemukseen liittyvän varmuuden ja se erottuu tunteesta siinä, että siihen liittyy itsetietoisuuden kyky. Tämä elämyksellinen varmuus on olemassa kokemuksen syntymästä asti, riippumatta siitä, esiintyykö kokemuksessa vahva vai hento varmuus. Hento varmuus ei kuitenkaan tarkoita epävarmuutta, vaan rakenteellisesti kehittymätöntä varmuutta. Intuition täydentyessä kehittymätön kokemus vahvistuu muuttaen hennon varmuuden varmuudeksi. Varmuus ei kuitenkaan rakennu yksiselitteisesti tuttuuden tai hyväksyttävyyden varaan. (Perttula 2008, 126-127.)

Intuitio on kielellinen ja siitä johtuen sen käsitteellinen jaettavuus on heikko. Intuitiivinen on kuitenkin ihmiselle itselleen aina todellinen ja elävä kokemus, joka tulee havaittavaksi yksilöllistävissä henkiseen toimintaan pohjautuvina eettisinä tekoina. Intuitiota ja eettistä tekoa ei kuitenkaan voi käyttää synonyymina kokemuksen kuvaamisessa. Intuitio on kokemus, kun taas eettinen teko on toimintaa. (emt. 127.)

Kaikista kokemuslaaduista intuitio vahvistaa eniten ihmisten välistä yhteisymmärrystä, vaikka se on heikosti jaettavissa. Tilanteissa, joissa on vahva kokemus siitä, että ihmiset ymmärtävät toisiaan helposti, on heillä toisiaan muistuttavat intuitiot. Tämä tukee useimmiten keskinäistä kiintymystä ja vastuuta. (emt. 127–128.)

Työryhmän muut seniorijäsenet. Muiden työryhmän jäsenten osuus nähtiin tärkeänä. Erilaiset persoonallisuudet nähtiin hyvin vahvasti työryhmän toiminnan kannalta voimavarana ja toisiaan täydentävänä asiana. Tämä kokemus nousi jokaisella haastateltavalla esille hyvin samansuuntaisena. H2 kuvaa muita ryhmäläisiä toteamalla: ”H4:kin oli ihana kuunteleva osapuoli...Hän oli osassa kun meitä oli pienempi ryhmä (logon suunnittelu)...hän oli paljonkin äänessä. Se on just näin. Se oli mun mielestä hyvin mielenkiintoinen se H3:n osuus, että hän oli tällainen, joka oli ottanut syvältä selvää ja tiesi paljon luettavaa ja muuta.” Myös työryhmässä vierailleet seniorikouluttajat (Kampraatti-toiminnassa) ja heidän osallistumisensa koettiin tärkeäksi ja merkitykselliseksi. H2 kuvasi omia tuntemuksiaan toteamalla, että ”nää anto myös jotakin, jotka tuli ja meni. Mielenkiintoinen viimeinen kerta, kun (henkilö) X:kö se oli? Se oli aivan hatunnoston arvoinen...ja näyttää omalla esimerkillään, jos nyt on jotain vialla, ei jää kotiin ja vielä kannustaakin toisia.”

Työryhmän ohjaajat. Haastattelussa työryhmäläiset pohtivat myös ohjaajien roolia. Koettiin, että ohjaajat ovat olleet ”vapaita” ja rohkeita ja ovat uskaltaneet omalla asenteellaan poiketa totutusta toimintamallista. Myös ohjaajien aktiivinen lähestyminen ja mukaan pyytämisen tukivat ja rohkaisivat osallistumaan erilaisiin tapahtumiin ja tilaisuuksiin. Ohjaajat ovat osanneet kysellä ja johdatella sekä hyödyntää työryhmäläisten voimavaroja. Kokemuksiaan voimavarojen hyödyntämisestä kuvaa H4 seuraavasti: ”oli ihan mielekästä. Eihän se meiltä se elämäkokemus, kaikki tieto mikä meissä on, ole mihinkään kadonnut eikä unohtunutkaan. Niin ku luullaan, jos on vanha... et jotenkin tykätään, et joutaa romukoppaan. Sillähän säilyy ne tiedot...kyllähän se elämänviisaus

*monessakin asiassa on hyvä, enemmänkin pitäis kuunnella.” Ohjaajien ja työryhmän välistä työnjakoa avasi H3 toteamalla, että ”ne, jotka tekevät työtä kaupungin palkkalistoilla haluavat varmasti oppia ja saada meiltä tietoa. Me saamme samoin sitten niitä uusia visioita, millä lailla me yhres voidaan viedä näitä asioita eteenpäin.” Myös toimintatapa koettiin hyväksi ja uudennlaiseksi tavaksi toimia. Tuntemuksistaan H2 totesi: *...olette hakenut porukkaa ja tällaista jengiä. Ootte hoksannut. Näin se just on, ettei soppa huonone vaan päinvastoin. Ymmärrystä puolin ja toisin, ja nuorekas asenne. Ei tehdä vanhalla kaavalla.”**

Muut tahot. Työskentelyn kautta työryhmäläiset kokivat myös oivalluksia, jotka liittyvät kokemuksellisuuteen mutta myös uusien asioiden oppimiseen. Kampraatti-toiminnan taloudellisen edellytyksen tarjonnut lahjoitus ja siihen liittyvä tilaisuus koettiin tärkeäksi sukupolvia yhdistäväksi tapahtumaksi. Nuori sukupolvi koettiin keräyksen myötä ajattelevaksi ryhmäksi, samalla kun teko nähtiin arvostuksen osoituksena vanhempaa sukupolvea kohtaan. Avustuksen luovutustilaisuuteen osallistunut H2 kuvasi omia tuntemuksiaan toteamalla: *”Tykkäsin tosi paljon, se oli fiksu juttu. Ja ymmärsin sen asian ja arvostin ihan valtavasti. Ja ne opiskelijat arvosti ihan hirveesti sitä tilaisuutta.”* H3 kuvailee samaa asiaa toteamalla: *kun nuoret hyväksyy ikäihmiset, kuinka tuntuu mukavalta...ne tuntee, että tää oli oikein.”*

13.2.3 Tieto

Tieto poikkeaa intuitiosta, jota sitäkin voidaan pitää eräänlaisena tietoa siinä, että tieto on ihmisen oman tajunnallisen rakennustyön tulosta. Rakentuminen on edellyttänyt yhtä tai usampia etäännyttämisiä, eikä se voi olla ainoastaan aiheeseen uppoutunutta. Tämä takaa sen, että eri elämäntilanteilla on mahdollisuus yhä uudelleen rakentua ja rikastua. Toisaalta tiedolta puuttuu se varmuus, joka intuitiolla on. Voidaankin kysyä, miksi tietoa pidetään muita kokemuslaatuja useammin objektiivisena, luotettavampana ja varmempana ymmärtämisenä. (Perttula 2008, 128-129.) Toisaalta tietoon liittyy ajatus tulevan ennakoimisesta. Mikäli tietoon perustuva asia ei täytä yleispäteviä mekanismeja, kyse on epätiedosta tai ainakin tiedon puutteesta. (emt. 131.)

Työskentelytahti ja –runko. Työryhmän toiminta on koettu hyväksi, koska kehittämistyötä on tehty rauhallisella aikataululla, mikä on mahdollistanut myös asioiden pohdinnan ja mietinnän. Tapaamisissa ja toiminnassa yleensäkin on ollut hyvää

työntekijöiden luoma runko, joka kuitenkin on ollut, kuten H3 toteaa: ”*elastisen mukautuva*”. Runko on ollut ”*hyvää kääro, jonka ympärille sitä (toimintaa) on koottu*”, jatkaa H3 haastattelussaan. Sellaiseen toimintaan lähteminen jossa ei ole asetettu raamia tavoitteille, toimintamallille tai kehittämistyölle on haasteellista, koska avoimeen ”*mitä haluatte*” -kysymykseen on vaikea vastata. Työryhmän työskentelyn kohdistuminen liikuntaan ja kuntoiluun tuki työryhmän jäsenten sitoutumista toimintaan. Kuten seuraavassa H4 toteaa: ”*On tehty hyvä kokonaisuus...on ollut monta työntekijän puolelta, jotka ovat tuoneet tosi paljon perusnäkemystä, niin kuin on pitänytkin. Vapaaehtoiset on mun mielestä siinä mausteena. Työntekijähän siihen luo rungon*”. Samaa asiaa kommentoi H3 lausahduksessaan: *pidin hyvänä asiana, ettei lähdetty vaan jotta katotaan nyt...painopisteet siinä voi muuttua ja pitää tai saa muuttuakin sen mukaan mitenkä siinä on erilaisia vaihtoehtoja.*”

Tiedon lisääntyminen. Työryhmän työskentelyn ohessa myös tieto palveluista, toiminnoista ja muista asioista lisääntyi työryhmäläisten keskuudessa. Osallistujat kokivat, että toiminnan kautta saatu tieto on laajempaa ja kokemuksellisempaa kuin kirjoista hankittu tieto. Myös omat aikaisemmat asenteet toimintaympäristöä kohtaan muuttuivat työskentelyn aikana. Seuraavassa H1:n ajatuksia: ”*mullahan on ollut hyvin suhtautuminen tähä rakennukseen...Mutta nythän on vähä ajatellut, mistä sitä itsensä löytää?*” H4 puolestaan kuvaa tiedon karttumista toteamalla: ”*mulle on tullu uusia asioita tutuksi tätä kautta. Mulle on ihan uutta tämä kaikki.*”

13.2.4 Usko

Usko, kuten tietokin, on rakennettua ymmärtämistä. Sen ei tarvitse kuitenkaan olla rationaalista kuten tiedon. Usko saa olla tunteenomaista ja epäkäytännöllistä, kunhan se on jollain tasolla muidenkin käsitettävissä ja toistettavissa. Jaettavuuden vuoksi uskon kokemuksen ympärille muodostuu samaan tapaan uskovia ideologioita ja niihin sitoutuvia ryhmiä. Jaettavuudesta huolimatta usko on vahvasti subjektiivinen tapa kokea ja ymmärtää. (Perttula 2008, 130-131.)

Toisin kuin tieto, joka pyrkii yleispätevään tulevaisuuden ennakkointiin, usko suhtautuu tulevaisuuteen huolettomammin. Sanonta ”*niin kauan kun on elämää, on toivoa*” kuvastaa hyvin uskoa, sillä niin kauan kuin on uskoa, on toivoa. Mikäli toivo katoaa, tulee tilalle ”*ehkä*” ja tilanne siirtyy uskon puolelta tiedon puolelle, vaikka tieto voi olla hyvin heikkoa.

Myös tiede, joka lähtökohtaisesti perustuu tietoon, tarvitsee edistyäkseen myös uskon kokemuksiin. Monesti uskon kohteet ovat yhteisöllisiä ja ajavat tutkijoita uuden tiedon etsimiseen. (emt. 131–132.)

Puolueeton toiminta. Kampraatti-työryhmän toiminta on koettu hyväksi, koska se on puolueetonta ja ei-poliittista toimintaa. Monesti eläkeläisyhdistysten toiminnan pohjalla on aatteellinen ideologia, joka voi osaltaan rajoittaa toimintaan osallistumista, vaikka kuten H1 toteaa: *”me rivijäsenet ei kuuluta mihinkään puolueeseen, vaan valitaan se ryhmä, missä on mukava porukka”*. Toisaalta toiminnassa on myös vallalla tasa-arvoinen osallistuminen, jossa ratkaisut eivät *”puhuta ylhäältäpäin”*, kuten H1 asian ilmaisee.

Siinä, missä aikaisempia hyviä toimintamalleja toivottiin hyödynnettävän, toiminnan kautta pyrittiin edistämään myös yksittäisiä tärkeitä asioita. Nähtiin, että uudenlainen toimintamalli mahdollistaisi myös jo kertaalleen koettujen toimintamuotojen jatkokehittämistä. Oman kokemuksensa H1 kuvaa toteamalla: *”siinä mä ajattelin, että saan tätä tanssihommaakin vähän eteenpäin vietyä.”*

Toiminnan kriittisiä menestystekijöitä. Toiminnan jatkuvuuden kannalta markkinointi ja tiedottaminen koettiin tärkeäksi ja sen onnistumisesta kannettiin huolta. H1 pohtii asiaa seuraavasti: *”ehkä tota julkisuutta olis enempi voinut olla ja jollakin tehdä.”* Myös toimintaan mukaan tulevien vapaaehtoisten kannustamista ja palkitsemista pidettiin tärkeänä asiana, ja siihen tulee kehitettävässä toiminnassa kiinnittää huomiota. Tunnustuksen tärkeyttä kuvaa H3 toteamalla: *”Pitäis osata antaa tunnustustakin. Vaikka pientäkin, se tekee paljon sitä asiaa.”* Toiminnan jatkuvuus kehittämistyöryhmän toiminnan jälkeen pohditutti myös haastateltavia. Työryhmän kehittämistyö koettiin hedelmälliseksi, vaikka tiedostettiin myös se, että kehittämistyön tulee jatkua myös tulevaisuudessa. Toiminnan tulevaisuutta käsitteli H4 seuraavasti: *”toivon sitte, että näen koulutuksessa mihinkä se sitten johtaa. Poikiiko se mitä, vähän vai paljon...eihän se työsarja lopu tossa vaiheessa.”* Vastaavasti H2 kokoaa asiaa toteamalla: *”on tosiaan mietittävä ja paljon kehittämistä. Aika näyttää, mutta hyvä usko mulla on.”*

14 AINEISTON YLEINEN MERKITYSVERKOSTO

Fenomenologinen analyysi on edennyt tutkimuksessani viimeiseen eli seitsemänteen vaiheeseen. Tässä vaiheessa tavoitteena on koota yleiset merkitysverkostot yhteen tutkittavan asian yleiseksi merkitysverkostoksi. Koska lähtökohtana tutkimuksessani on ollut yleisen, ei yksilötason kokemusten tutkiminen, esittelen seuraavassa ainoastaan yleisen analyysitason merkitysverkoston. Tämä on mielestäni perusteltua myös siksi, että yksilötason kokemusten merkitysverkostojen rakentaminen ei mahdollistaisi kokonaiskuvan rakentumista.

Taustoiltaan (ikä, koulutus, työelämä) osallistujat olivat heterogeenisiä, vaikkakin myös yhteisiä nimittäjiä löytyi. Toimintaan lähteminen perustui pitkälti uteliaisuuteen ja yleiseen kiinnostukseen, sillä toiminnan tavoitteista ja keinoista ei ollut osallistujilla selkeää ennakkokuva. Osallistujilla oli aikaisempaa kokemusta vapaaehtoistoiminnasta ja he olivat olleet tai ovat edelleen aktiivisia moninaisissa toiminnoissa. Erityisesti vanhusten asiat ja hyvinvointi sekä näiden asioiden vahvistaminen koettiin tärkeiksi asioiksi liikunnallisen toiminnan lisäksi. Ympäristön suhtautuminen työryhmätyöskentelyyn koettiin joiltain osin arvioivaksi ja varaukselliseksi. Mahdollinen sitoutumisvaatimus toimintaan herätti eniten kysymyksiä ympäristön pohdintoissa samoin kuin pyyteetön tahto auttaa.

Kehittämistyöryhmän toiminta nähtiin tasa-arvoiseksi ja puolueettomaksi toiminnaksi, jossa jokaisella oli mahdollisuus ilmaista mielipiteensä avoimesti. Tämä osaltaan vahvisti osallistujien merkityksellisyyden kokemuksia sekä lisäsi vastuullisuutta. Työryhmän erilaiset persoonallisuudet koettiin vahvuudeksi ja niitä voitiin hyödyntää kehittämistoiminnan eri vaiheissa. Myös varsinaisessa vapaaehtoisuskoulutuksessa toimivien seniorikouluttajien osallistuminen työryhmätyöskentelyyn (loppuvaiheessa) koettiin tärkeäksi ja heidän osaamistansa arvostettiin. Työryhmän ohjaajien kannustamisella ja innostamisella sekä voimavara- ja lähestymistavalla oli keskeinen rooli työryhmäläisten motivoitumisessa ja rohkaistumisessa. Uudenlainen toiminta-ajatus ja -malli mahdollistivat työryhmäläisten mielestä molemminpuolisen oppimisen. Ikäihmisten elämäkokemus ja näkemykset antoivat työntekijöille tietoa ikäihmisten ajatuksista ja vastavuoroisesti työryhmäläiset saivat uudenlaisia ideoita työntekijöiltä.

Verkkainen työryhmän työskentelytahti koettiin hyväksi. Tapaamisten välillä työryhmän jäsenten oli mahdollista pohtia ja sisäistää asioita samalla kun mahdolliset omat ennakkajatukset saivat rauhassa muokkautua työskentelyn edetessä. Työryhmäläisten mielestä tämänkaltaisella toiminnalla tulee olla selvä tavoite, johon työryhmän työskentely tähtää. Kuitenkin keinojen, joilla tavoitteeseen pyritään, tulee olla työryhmäläisten ajatuksiin ja ideoihin mukautuvia ja joustavia.

Työryhmätyöskentelyn kautta osallistujat saivat monipuolista tietoa myös kunnan ja muiden toimijoiden toiminnoista. Tiedon karttumisen myötä myös omien asenteiden koettiin muuttuneen samalla kun ajatukset omaa vanhenemista ja toimintakyvyn alenemista kohtaan heräsivät. Myös ylisukupolvinen yhteistyö koettiin mahdollisuudeksi siirtää tietoa ikääntyneistä ja heidän ajatuksistaan nuoremmille. Erityisesti nuoremmen sukupolven antama arvostus ja hyväksyntä muun muassa rahalahjoituksen muodossa oli merkityksellinen kokemus työryhmän jäsenille. Toiminnan tulevaisuutta ajateltaessa tulee työryhmäläisten mielestä kiinnittää huomiota tiedottamiseen ja markkinointiin sekä vapaaehtoisena toimivien palkitsemiseen. Palkitseminen, vaikka pienikin, on erityisen tärkeää vapaaehtoistoiminnassa, jotta toimijoita olisi tulevaisuudessa.

15 JOHTOPÄÄTÖKSET

Aineiston analyysivaiheiden päätteeksi palaan tutkimuskysymysteni pariin kyetäkseen pohdimaan tutkimukseni tuloksia. Osallisuus ja toimijuus, jotka nähdään yksilöllisesti ja yhteiskunnallisestikin hyvin keskeisinä asioina, viitoittivat monin tavoin tutkimustani. Tutkimukseni avulla, joka pohjautuu fenomenologiseen tutkimusmenetelmään, tavoittelen yhden tapauksen eli Kampraatti-työryhmään osallistuneiden kokemuksia. Kokemusten avulla tavoitteenani oli saavuttaa tietoa, jota voidaan kuvata yleiseksi tiedoksi, kuitenkin yleistämättä. Erityisesti halusin työryhmäläisten kokemusten avulla selvittää, millaiset mahdollisuudet on tukea osallistavan toimintamallin avulla ikääntyneiden toimijuuden ja hyvän vanhuuden kokemuksia. Perttula (2008, 119) toteaa eräässä artikkelissaan, että ”elävä sidos arkeen on kokemuksen edellytys eikä yksikään kokemus ole ihmiselle vieras, väärä, abstrakti tai outo.” Tämä lause pitää mielestäni sisällä merkittävän viisauden siitä, ettei yksikään tutkimukseen osallistuneiden kokemuksista ole merkityksetön, vaan hänelle tärkeä kokemukseksi rakentunut tapahtuma. Juuri nämä yksilöllisistä kokemuksista rakentuneen yhteisen merkitysverkoston johtopäätökset tuon seuraavassa kootusti esille. Ennen varsinaisia johtopäätöksiä arvioin kuitenkin tutkimusprosessini onnistumista.

15.1 Tutkimuksen arviointia

Alkuvaiheessa vertaillessani tutkimusideaani tehtyihin tutkimuksiin, havaitsin, että lähtökohtani on erilainen kuin muilla esiin nostamillani tutkijoilla. Tämä osaltaan innoitti minua ja tarjosi minulle mahdollisuuden tuottaa uudenlaista tietoa jo olemassaolevan tutkimustiedon rinnalle.

Valitsemani fenomenologinen tutkimustapa tarjosi mahdollisuuksia, mutta myös haasteita. Toiseuden löytäminen ja oman itsensä ulkoistaminen oli erityisen haasteellista tutkimukseni alkuvaiheessa, kun kehittämistyöryhmän toiminta oli vielä aktiivista. Tutkimusprosessin edetessä työryhmän aktiivinen toiminta päättyi, samoin kuin oma osuuteni työryhmän jäsenenä. Toiminnan päättyminen ja tutkimusprosessiin liittyvä ajan kuluminen edesauttoivat monilta osin myös irtaantumista tutkittavista ja toimintamallista. Siten tutkimukseni lopussa ja aineistoa analysoidessani koin olevani riittävän etäällä omista ajatusmalleistani ja

ennakkokäsityksistäni, jotta tutkimukselle tarpeellinen kriittinen reflektointi oli mahdollista.

Asetin tutkimukseni alkuvaiheessa tutkimuskysymyksiä, joihin tavoittelin tutkimukseni avulla vastauksia. Haastatteluiden päätyttyä ja litteroituani aineiston koin tutkijan, etten tulisi saamaan vastauksia asettamiini kysymyksiin, sillä haastatteluiden sisältö oli hyvin erilainen kuin olin odottanut. Koska haastatteluni pohjautuivat avoimeen, fenomenologista metodia kunnioittavaan lähestymistapaan, mahdollistui haastateltavilla yksilöllinen tarinan kerronta. Haastateltavat lähestyivätkin aihetta monitahoisesti tehden viittauksia myös aikaisempiin kokemuksiinsa ja elämäntilanteisiinsa. Tästä syystä aineisto rakentui ensituntumalta muista asioista kuin oma lähtökohtani haastatteluissa oli ollut. Epävarmuus omista tutkijan taidoistani yhdessä aineiston kanssa aiheutti sen, että koin työskentelyn jatkamisen vaikeaksi ja siirsin analyysin aloittamista muutamalla kuukaudella. Tämä oli kuitenkin tutkimuksen kannalta hyvä ratkaisu, sillä se erkaannutti minut myös teoreettisista viitekehyksistä. Myös aineiston sisältö avautui myöhemmin minulle eri tavoin.

Fenomenologinen analyysi, jonka valitsin aineistoni analyysitavaksi, oli alkuvaiheessa haastava tapa työskennellä. Kuitenkin analyysin edetessä kuva sen tavoitteesta vahvistui ja selkeytyi monin tavoin. Periaatteessa olisin voinut toteuttaa analyysistä ainoastaan seitsemän ensimmäistä vaihetta, jolloin olisin saanut yksilötasoisia merkitysverkostoja. Tutkimukseni tavoitteena oli kuitenkin tuottaa yleistä tietoa yksittäisestä tapauksesta, joten työstin myös analyysin seitsemän yleisen tason vaihetta päätyen yhteen yleiseen merkitysverkostoon. Se, kuinka hyvin olen kyennyt rakentamaan merkitysverkoston sellaiseksi kuin tutkittavat ovat sen minulle kuvanneet, jää lukijan arvioitavaksi. Analyysin eri vaiheiden kuvaamisen avulla olen kuitenkin tuonut esiin lukijalle tulkintani, jotta arviointi mahdollistuisi.

Tutkimuksessani toin esille erilaisia yksilöön suuntautuvia sosiaaligerontologisia teorioita, jotka pyrkivät määrittelemään hyvää vanhenemista monin eri tavoin. Koin, että osa teorioista ei vastannut omaa näkemystäni siitä, miten hyvää vanhenemista tulisi tarkastella. Lähtökohtaisesti merkityksellisintä yksilön kannalta on se, kuten Jyrkämäkin asian näkee, miten hän itse kokee toimintakykynsä ja mihin hän sitä käyttää. Lisäksi Jyrkämän modaliteti-malli tarjosi valmiin teoreettisen pohjan toimijuuden rakentumisen tarkastelemiselle.

15.2 Tutkimuksen tulokset

Uudessa vanhuspalvelulakiluonnoksessa, kuten myös monissa kuntien strategioissa on maininta siitä, kuinka kunnallisten toimijoiden tulee tukea monipuolisesti ikääntyneiden hyvinvointia, terveyttä ja toimintakykyä, samalla kun vahvistaa ikääntyneiden osallisuutta ja mahdollisuutta vaikuttaa omiin asioihinsa. Lakia ja strategioita, kuten myös toimintakykyä ja toimijuutta voidaan, kuten olen aiemmin tuonut esille, tulkita ja tarkastella monista lähtökohdista käsin. Riippumatta lähestymistavasta on kuitenkin yksiselitteisesti selvää, että ikääntyneiden omatoimisuutta ja itsenäistä selviytymistä tulee tukea monin tavoin.

Toimijuuden ja toimintakyvyn arvioinnin ei tarvitse pohjautua samankaltaiseen näkyvään aktiivisuuteen kuin aktiivisuusteoriassa korostetaan. Toisaalta onnistunutta ikääntymistä ei tule yksiselitteisesti nähdä tarpeena siirtyä syrjään, kuten irtaantumisteoriassa vanhenemisen prosessia kuvataan. Myös muut normatisoivat ulkoiset vanhenemisen merkit eivät saisi yksiselitteisesti tarjota tietoa ikääntyneen toimintakyvystä. Kuten Jyrkämä on todennut, lähtökohtana pohdinnoissa tulisi olla se, mihin ikääntynyt jäljellä olevan toimintakykynsä käyttää ja miten ikääntynyttä voidaan työntekijätaholta tukea onnistuneen vanhuuden kokemuksissa.

Jyrkämän rakentama toimintakyvyn modaaliteettirakennelma tarjoaa mahdollisuuden tarkastella yksilöstä itsestään nousevia toimintakykyä vahvistavia tai heikentäviä kokemuksia. Seuraavaan taulukkoon olen eri modaaliteettien alle sijoittanut aineistostani keskeisiä esiin nousseita kokemuksia. Tavoitteenani on taulukon avulla kootusti kuvata ne eri elementit, mistä Kampraatti-työryhmän jäsenien toimijuus on koostunut. Taulukon jälkeen peilaan tarkemmin tutkimuksestani nousseita kokemuksia laajemmin muuhun tieteelliseen tietoon.

VOIDA	Toimiva tiedottaminen	Ohjaajien aktiivinen ote	Ohjaajien kannustava ja innostava ote	Ylemmän toimitahon tuki	Toimivat rakenteet
TUNTEA	Tasa-arvoinen ja tilaa antava toiminta	Molemminpuolinen oppiminen	Asiantuntijuuden jakaminen	Ohjaajien asenne ja aito kiinnostus	Henkilökohtainen huomioiminen

HALUTA	Toiminnan kokeminen tärkeäksi	Toiminnalle on asetettu tavoitteet	Tavoitteiden saavuttamisen keinot ovat joustavia	Toiminnan vaikutus tulevaisuuteen (omaan ja toisten)	Toiminnan jatkuvuus
OSATA	Mahdollisuus hyödyntää kokemuksen ja ammattitaidon kautta saatua osaamista	Yksilöiden vahvuuksien ja voimavarojen hyödyntäminen	Ryhmäläisten keskinäisen vertaisuuden kautta koettu voimaantuminen	Uuden oppiminen	Ennakkokäsitysten muuttuminen ja muokkautuminen
KYETÄ	Itsensä voittaminen				
TÄYTYÄ	Ei täytyminen kokeuksia				

TAULUKKO 4. Kokemusten sijoittuminen modaliteetteihin

Voimisen-elementti, joka rakentuu mahdollisuuksista ja vaihtoehdoista, oli vahvasti esillä aineistossani. Ohjaajien aktiivinen ja innostava rooli oli keskeisessä asemassa varsinkin toimintaan lähtemisessä. Myös toiminnasta tiedottamisella on keskeinen asema. Erityisesti ohjaajien ja kokoonkutsujien henkilökohtainen aktiivisuus tuottaa parhaan tuloksen. Tämä tuli esille myös Matthiesin ja kumppaneiden laatimassa raportissa, jossa tutkittiin Kampa-hankkeen kautta saatuja kokemuksia. (Matthies ym. 2011, 39.)

Ohjaajan innostavan roolin lisäksi myös valituilla työmenetelmillä voidaan tukea *voimisen*-elementtejä. Sosiokulttuurinen innostaminen, joka itsessään ei muodostu mistään erityisistä toimintamenetelmistä, tarjoaa monia mahdollisuuksia vahvistaa osallisuutta. Innostamisen perusta on, kuten Kurki asian ilmaisee, osallistuminen ja sen mahdollistaminen siten, että toiminnan avulla herätellään ihmisten aloitteellisuutta ja vastuullisuutta. (Kurki 2008, 70.)

Myös toimivat rakenteet voivat joko vahvistaa tai heikentää toimintamahdollisuuksia. Käytännön toimijoiden asenne on merkittävä, kuten jo aikaisemmin on tullut ilmi. Kuitenkaan se ei yksin riitä, vaan toiminnalla tulee olla laajempi tuki myös ylemmältä taholta käsin. Omassa tutkimuksessani asia ei tullut selvästi esille tutkittavien kertomuksissa. Kuitenkin tutkittavieni haastatteluita tulkitessani koin, että he arvostivat kunnallisten työntekijöiden uudenlaista toimintatapaa, mutta myös kokivat ylempien tahojen toimintaa kohtaan osoit-

tavan arvostuksen olevan tärkeää. Myös Laitilan tutkimuksessa (2010, 127–128) haastatellut työntekijät pohtivat erilaisten lakien ja sääntöjen sekä byrokratian vaikutuksia osallisuuden mahdollistamisessa.

Tuntemisen-elementtiin liittyivät tutkimuksessani moninaiset kokemukset. Arvostus, joka korostuu Jyrkämän tunne-elementissä, tulee esille tutkimuksessani sekä tasa-arvon että merkityksellisyyden kokemuksissa. Työryhmän toiminta koettiin uudelleenlaiseksi toimintatavaksi, jossa kaikilla oli mahdollista olla osallisena. Tilaa antavaa toimintamallia kuvaa hyvin H1 lausahdus: *mutta näissä kokouksissa on ollut sillai, et kaikki on saanut puhua.*” Myös Juhila toteaa kirjassaan (2006, 137–138), että uudellinen toimintatapa vaatii uudenlaista ajattelua ja tapaa toimia. Molemminpuolinen oppiminen ja tasa-arvo tulee olla lähtökohta onnistuneelle toiminnalle. Tutkimukseni kohteena olevan työryhmän toimintaa voidaan kuvata prosessorientoituneeksi, jossa tietoa synnytettiin toiminnan kuluessa. Hidas prosessimainen eteneminen mahdollisti aidon osallistumisen, jossa jokaisella oli mahdollisuus ilmaista mielipiteensä. Myös muissa tutkimuksissa on todettu, että ryhmän erityispiirteet huomioiva toimintatapa sekä riittävän ajan antaminen asian käsittelyä ja kehittämistä varten on tarpeellista. (Raisio & Ollila 2011, 110.) Niinsanottu hidas demokratia tarjoaa mahdollisuuden keskustella ja saada lisätietoa, jonka avulla myös ymmärrys ja päätöksenteko helpottuvat (Sjöström 2011, 5). Deliberatiivinen demokraattinen tapa, jota myös kansalaisraadeissa hyödynnetään, tarjoaa jokaiselle osallistujalle mahdollisuuden osallistua ja ilmaista mielipiteensä (Raisio & Ollila 2011, 107). (kts. myös Cohen 2009.)

Myös asiantuntijuutta tulee kyetä jakamaan ammattihenkilöstön ja käyttäjien kesken. Juhila (2006, 137–138) käyttää horisontaalista asiantuntijuuden nimitystä puhuessaan toimintatavasta, jossa ammatillinen asiantuntija ja kokemuksellinen asiantuntija asettuvat samalle tasolle toinen toistaan kuunnellen. Tasa-arvoisuus nousee esille oman tutkimukseni lisäksi muun muassa Laitilan tutkimuksessa (2010, 86 ja 105). Kokemuksesta nouseva asiantuntijuus rakentuu vuorovaikutuksesta ja yhteisöllisistä suhteista ja muilta saadun sosiaalisen tunnustuksen kautta. Käytännössä sosiaalinen tunnustus voidaan käsittää käytännön tilanteina, jossa yksilöltä kysytään neuvoa tai apua. Saatu sosiaalinen tunnustus vahvistaa yksilön vastuunottoa samanaikaisesti, kun halu tiedon kasvattamiseen lisääntyy. (Hakkarainen ym. 2002, 456.) Tämä vastuullisuus omasta panoksesta ryhmän tavoitteiden hyväksi tuli esille myös omassa tutkimuksessani, josta on hyvä esimerkki H3:n toteamus: ” *mä ainakin, kun saan olla jotain tekemäs, niin otan ne hyvin tosissani*”.

Tasa-arvoisen ja kokemuksesta nousevan asiantuntijuuden arvostamisen lisäksi myös ohjaajien ammattitaidolla, asenteella ja aidolla kiinnostuksella on merkitystä. Sillä, kuinka yksilöt kohdataan, kuinka heidän kanssaan keskustellaan tai kuinka tilanteissa ollaan läsnä. Samaan tulokseen tuli myös Laitila (2010, 108) tutkimuksessaan. Myös melko pieni henkilökohtainen huomioimisen, esimerkiksi tervehtimisen, tärkeys on tutkittavieni kokemusten valossa merkittävää ja tuo mukanaan toimintaan ”kodinomaisuutta”.

Haluamisen-elementtiin liittyy Jyrkämän mukaan motivaatio, tahto, päämäärät sekä tavoitteet. Mielestäni haluamista voidaan tarkastella sekä toimintaan kohdistuvaksi että toiminnasta pois päin suuntautuvaksi. Tutkimuksessani tutkittavien halu kohdistui selvästi toimintaan päin, vaikka he kuvasivat haastatteluissa kokemuksiaan myös muiden ulkopuolisten tahojen kyseenalaistuksista. Itselle tärkeän asian eteenpäin vieminen kuten myös laajalaisemmin ikääntyvien asioista huolehtiminen olivat toimintaan lähtemisen taustalla.

Itse toiminnassa koettiin tärkeäksi, että toiminnalle oli asetettu tavoitteet joihin toiminnan kautta pyritään. Tapaamisilla tai kokouksilla, kuinka kohtaamiset halutaankin nimetä, on deliberatiivisen demokratian mukaisesti oltava jonkinasteinen tavoite, joka muodostaa keskustelun ytimen (Raisio & Ollila 2011, 110). Tavoitteeseen pyrkimisen keinojen tulee kuitenkin olla tutkimukseni mukaan joustavia sekä ryhmän toiveita ja ajatuksia mukailevia (kts. myös Laitila 2010, 102.)

Tavoitteiden asettelu tulee ulottaa myös nykyisen toiminnan ulkopuolelle tulevaisuuteen (vrt. Jyrkämän toimijuuden ennakoitu tuleva-vaikute). Moninaisten, melko positiivistenkin kokemusten lisäksi, työryhmän jäsenet kantoivat huolta tulevien vapaaehtoistoimijoiden palkitsemisesta ja kannustamisesta, mutta myös toiminnan jatkuvuudesta. Tutkimukseni mukaan kehittämistyöryhmän toiminta nähtiin yhtenä osana laajempaa toimintaa, jota tulee kehitetyn mallin kokeilun jälkeen jatkaa. Jatkuvuuden merkitystä ovat korostaneet myös kansalaisraatien toimintaa tutkineet toteamalla, etteivät raadit saa jäädä yksittäisiksi kokeiluiksi, vaan niiden on muotouduttava yhdeksi hallinnon tavaksi. Tämä kuitenkin edellyttää toimijoiden sellaisen ammatillisen osaamisen kasvattamiseen, joka liittyy osallistamiseen ja rohkaisemiseen (Raisio & Ollila 2011, 118-119).

Osaamisen-elementin lähtökohta on yksilön taidot ja tiedot. Tämä liittyy mielestäni myös hyvin läheisesti asiantuntijuuden kokemukseen, jonka olen liittänyt *tuntemisen*-elementtiin

Laajemmin yhteiskunnassamme yleistyvät kansalaisraadit ja kuntalaisten mielipiteitä kartoittavat hankkeet pyrkivät partisipatorististen keinoin saavuttamaan käyttäjien mielipiteitä palveluista ja toiminnoista. Toiminta on koettu tärkeäksi, sillä nopeasti muuttuva yhteiskunta ja palvelurakenteiden suuret muutokset haastavat kuntalaisten ja asiakkaiden mahdollisuuksia olla vaikuttamassa. (Matthies ym. 2011, 10.) Käyttäjien näkemysten mukaan kuntalaisten tai asiakkaiden mukaanottamista toiminnan kehittämiseen pidetään tärkeänä joksiksi, että kehitettävä toiminta vastaisi mahdollisimman hyvin käyttäjien tarpeita (Laitila 2010, 92). Tämän eletyn elämän ja kokemusten kautta saavutetun tiedon merkityksellisyys tuli esille myös hyvin selvästi omassa tutkimuksessani. Tästä on hyvänä esimerkkinä H4:n toteama: ”*eihän se meiltä se elämäkokemus, kaikki tieto mikä meissä on, ole mihinkään kadonnut eikä unohtunutkaan.*”

Heterogeeninen ryhmä mahdollistaa tutkimukseni tulosten mukaan yksilöiden vahvuuksien ja voimavarojen hyödyntämisen. Myös ryhmässä toimivat yksilöt haluavat tarjota elämäkokemustaan ja ammattitaitoaan ryhmäläisten käyttöön. Tähän tulokseen on tullut oman tutkimukseni lisäksi Järvelä ja Rosenqvist (2007, 34-35), jotka tutkivat muunmuassa ikääntyvien halukkuutta osallistua maaseudun kulttuuritoiminnan kehittämiseen. Kehittämistyöryhmän jäsenen työn tai muun elämäkokemuksen kautta saadusta osaamisesta voi olla hyötyä kehittämisprosessin eri vaiheessa. Muun muassa esitteiden tai muiden julkilausumien laadinnassa osallistujan kirjallisen tuottamisen taitoa voidaan hyödyntää monin tavoin. Ryhmän jäsenten voimavaroja hyödyntävästä toimintatavasta kirjoittaa myös Juhila (2006, 125-126) teoksessaan toteamalla, että ”yhteisössä voi syntyä sellaisia voimavaroja, joita yksilöt eivät pelkästään yksin toimimalla kykene saavuttamaan”. Toisaalta myös ryhmän jäsenten keskeinen vertaisuus (vrt. ikääntyminen), jossa kokemukset ja niihin liittyvä toinen tieto ovat yhdistäviä tekijöitä, tukee voimaantumista. (emt. 129–130.) Vertaisuus mahdollistaa myös horisontaalisen asiantuntijuuden syventymisen, joka tuli oman tutkimukseni lisäksi hyvin esille myös Laitilan tutkimuksessa (Laitila 2010, 102).

Osallistumisen ja voimaantumisen lisäksi tutkittavani kokivat oppineensa uusia asioita toiminnan kautta, samalla kun heidän mahdolliset ennakkokäsityksensä muuttuivat ja avartuivat. Oppiminen mahdollistui sekä toisten ryhmäläisten että ohjaajien kautta. Samansuuntaisia tuloksia on saatu myös kansalaisraati-toimintamallien avulla, jossa toisiaan ja asiantuntijoita kuunnelleet työryhmän jäsenet ovat yhteisten keskusteluiden pohjalta kyen-

neet tuottamaan kaikkien hyväksymät julkilausumat (Raisio & Ollila 2011, 116 ; Sjöström 2011, 16).

Kykenemisen-elementti suuntaa toimintakykyä Jyrkämän mukaan fyysiseen ja psyykkiseen toimintaan. Työryhmän toiminta oli pitkälti henkisen työskentelyn kaltaista, jossa kykenemisen kokemus saattoi jäädä yksilön omaan pohdintaan. Siten aineistosta ei laajemmin ilmennyt kykenemisen-elementtiin sijoittuvia kokemuksia. Kuitenkin yksittäiset tapahtumat antoivat haastateltavilleni onnistumisen kokemuksia. Erityisesti tilanteet, jotka poikkesivat työryhmätyöskentelystä, kuten lahjoituksen vastaanotto sekä kokemusasiantuntijoiden rekrytointiin liittyvä yleisötilaisuus mahdollistivat itsensä voittamisen. Näitä kokemuksia kuvaa hyvin H1:n lahjoitustilaisuuteen liittyvät pohdinnat: *mut sitte se (ohjaaja) anto mulle sen mikrofonin, enkä mä tiennyt yhtään mitään enkä muista mitä mä sanoin...ehkä ei mitään mahdotonta.* Vastaavasti rekrytointitilaisuuden kokemuksia H1 kertoo: *”sitte kun me lähdettiin, joku tuli sanomaan, että voi kun te puhuitte hyvin.”*

Kampraatti-työryhmän toimintaan lähteminen oli osallistujille vapaaehtoista ja siten Jyrkämän esiinnostamia **täytymisen**-elementtejä ei tullut tutkimuksessani esille. Päinvastoin toiminta koettiin mielekkääksi ja antoisaksi. Tuntemuksiaan kokosi H1 toteamalla: *mulla ei ole ikinä vaikeata tulla näihin kokouksiin. Musta se on aina kivaa.*”

Toimijuuden rakentumista laajasti tarkasteltaessa, voidaan havaita, että voiminen, tunteminen, haluaminen ja osaaminen ovat merkityksellisimpiä elementtejä. Nämä neljä elementtiä sisältyvät Pakalén ja Perukankaan (1997) jaottelun mukaan sisäsyntyisiin tekijöihin. Kun taas kykenemisen ja täytymisen elementit tulivat hyvin heikosti esille tutkittavien kertomuksissa. Nämä puolestaan ovat (emt.1997) ulkopuolisista tekijöistä lähteviä. Tuloksen perusteella voidaan tulkita, että Kampraatti-työryhmän kaltainen toiminta vahvistaa yksilön sisäistämiä voimavaroja monin eri tavoin.

Tutkimuksessani esiinnousseita kokemuksia voidaan tarkastella myös laaja-alaisemmin yhteiskunnalliselta tasolta. Tulevat haasteet, jotka kohdistuvat ikääntyviin yhteiskuntiin, vaativat kestävään kehitykseen rakentuvia ajatus- ja toimintamalleja. Sosiaalisen kestävyysden lähtökohta, jossa osallisuudella ja toimijuudella on keskeinen asema, korostui myös omassa tutkimuksessani. Aineiston tulkinnan perusteella voin todeta, että Kampraatti-toimintamallin kaltaisella toiminnalla voidaan mahdollistaa käyttäjien toimijuuden koke-

muksia. Lisäksi sillä voidaan vahvistaa sellaisten toimintamallien kehittyminen, joka tukee yhteiskunnallista kestävästä kehitystä. Myös mentaalisten mallien kehittyminen, jota Julkunen (2001) peräänkuuluttaa pohdinnoissaan, mahdollistuu. (kts. myös Raisio & Ollila 2011.) Tutkimuksessani tuli hyvin esille se, että osallistavalla toimintatavalla kyetään tuottamaan ikääntyneille arvostuksen ja asiantuntijuuden kokemuksia. Kokemukset muokkaavat sekä ikääntyneen, että työntekijätahon ihmiskuvia monipuolisemmiksi ja ymmärtäväisemmiksi. Tämä puolestaan mahdollistaa käsitteiden ja ihmiskuvan laajemman muotoutumisen, josta mentaalisten mallien muutoksissa on viime kädessä kysymys. Myös Laitilan (2010, 116 ja 135) ja Raision ja Ollilan (2011, 116) tutkimuksista käy ilmi, että avarakatseisuuden lisääntymiseen ja yhdessä tekemisen mahdollisuuksiin eivät usko ainoastaan palveluiden käyttäjät vaan myös työntekijät.

Yhteiskunnallisen tason lisäksi tutkimukseni aineistoa voidaan peilata tiedon tuottamiseen liittyvien pohdintojen kautta. Tieteellistä tietoa tarvitaan, kuten esimerkiksi Jyrkämä on todennut, jotta ikääntymiseen liittyvistä asioista saataisiin lisätietoa. Jo pelkästään termien määrittelyiden (ikä, ikääntyminen, toimijuus, toimintakyky) haasteellisuus osoittaa, että gerontologinen tiede on vielä hyvin jäsentymätöntä. Tieteelliseen tutkimukseen perustuvan tiedon lisäksi myös käytännön tarpeista nousevan tiedon merkitys tulisi tunnustaa, kuten Toikko ja Rantanen (2009) korostavat. Kampraatti-työryhmäläisten kokemukset osoittivat sen, että syy toimintaan lähtemiselle pohjautuu pitkälti omakohtaiseen kokemukseen siitä, että ”jotain tulisi tehdä”.

Tiedon tuottamisen lähtökohdana ei aina tarvitse olla uuden tiedon tuottaminen tutkittavasta ilmiöstä, vaan uusi tieto voi rakentua myös prosessiin ja siitä saatuihin kokemuksiin. Toimintaprosessista saatuja kokemuksia voidaan, kuten Matthies ja kumppanit (2011, 76) toteavat, hyödyntää myöhemmässä vaiheessa päätöksenteossa, mutta myös resurssien määrittelyssä ja jaossa. Tiedon lisääntymisen myötä myös kiinnostus gerontologiseen sosiaalityöhön mahdollistuu. Mielenkiinnon vahvistaminen sosiaalialalla on tärkeää, koska, kuten Ylinen ja Rissanen (2007, 45) toteavat, ”vanhustyö on ajautumassa terveydenhuollon vastualueelle”.

16 POHDINTOJA

Lähitulevaisuudessa tullaan tuottamaan lisää tutkimuksia deliberatiivisen demokratian tai partisipatorististen keinoin toteutetuista kansalaisten tai käyttäjien mielipiteiden kartoituksista. Näiden, useasti laajojakin aihealueita käsittelevien tilaisuuksien lisäksi tulisi keskittää tutkimusta myös suppeampien ja käytännönläheisempien toimintamallien vaikuttavuuteen. Tutkijana koen, että mielipiteiden kartoittamisen ja analysoinnin lisäksi arviointia tulisi suunnata työskentelytapojen ja työmenetelmien toimivuuteen, erityisesti käytännön ohjaustyötä tekevien tueksi, jotta he rohkaistuisivat käyttämään entistä laajemmin osallistavia toimintatapoja.

Yhteiskunnassa, missä kansalaisille halutaan tuottaa onnistuneesti kohdennettuja palveluita, tarvitaan horisontaallista asiantuntijuutta sekä yhteisöllisyyttä. Sosiaalityöllä on keskeinen asema, erityisesti heikompiosaisten hyvinvoinnin turvaamisella ja vahvistamisella. Siksi jo sosiaalityön opintovaiheessa tulisi tulevia alan ammattilaisia kannustaa ja opettaa hyödyntämään osallistavia yksilö- ja ryhmämenetelmiä. Erilaiset tutkimukset ovat jo nyt tuottaneet riittävästi tietoa osallistavan toiminnan hyödyistä ja sen tarjoamista mahdollisuuksista.

Tämän lisäksi tarvitaan myös laajempaa yhteiskunnallista keskustelua asiakkaiden, käyttäjien ja kansalaisten oikeudesta olla osallisena kehittämässä, arvioimassa ja tuottamassa sekä itselle, mutta myös muille, palveluita ja toimintoja. Tämä vaatii päättäjiltä tekoja, jotka mahdollistavat uudenlaisen toiminta-ajatuksen. Teot olisi käytännön tason lisäksi ulotettava lain säätämisen tasolle. Sillä vapaaehtoistyön pohjalta osallisuuden palkitseminen on tehty lähes mahdottomaksi muunmuassa verotuksellisista syistä. Kaikessa toiminnassa tulee kuitenkin jo nyt muistaa se, että aina löytyy yksilöitä, jotka haluavat toimia ja osallistua vastikkeettomasti. Altruistista ja inhimillistä tahtoa ei ole yhteiskunnallamme varaa olla käyttämättä.

Ammattitaidon ja mahdollistamisen lisäksi asenteilla ja ihmiskuvalla on merkitystä, mikäli aidon osallisuuden tarjoamia mahdollisuuksia halutaan hyödyntää toiminta- ja palveluprosessimalleja kehitettäessä. Kokemusasiantuntijuuden käyttöä tulee pohtia tarkoin ennen toiminnan aloittamista. Kehittämistoimintaan osallistuvien yksilöiden tulee tuntee, että

heidän antamallaan työpanoksella on todellista merkitystä. Vaarana on, että motivoituneet ja oikealla asenteella tekevät työntekijät eivät riittävästi kykene viemään saatuja kehittämis ehdotuksia päättäjien tietoisuuteen ja tehdyllä kehittämistyöllä ei ole toteutukseen asti yltäviä vaikutuksia. Osallistavaa toimintaa ei tule myöskään synnyttää, mikäli vaarana on, että sillä tuetaan vain työyhteisön/ organisaation ”imago”. Tällöin kehittämistoiminnan puolesta ja omista kokemuksista puhuvat kokemusasiantuntijat voivat joutua ”näyttelyeläimen” rooliin.

Kokemukseni ja tutkimukseni perusteella uskon, että kun kunnolliset pohjatyöt (myös asenteiden muokkaus) on tehty, on osallistavalla ja toimijuutta tukevalla toimintamallilla mahdollisuus päästä myös taloudellisesti tulokselliseen toimintaan. Tämänkaltaisen toiminnan avulla tarjotaan myös työntekijöille inhimillistä, voimaannuttavaa ja ammattitaitoa kasvattavaa tapaa tehdä työtä. Siten pitkällä aikavälillä hyvinvoivista kuntalaisista ja työntekijöistä hyötyy koko yhteiskunta.

LÄHDELUETTELO

Atjonen, Päivi (2007). *Hyvä, paha arviointi*. Helsinki: Tammi.

Bauman, Zygmunt (2002). *Notkea Moderni*. (Vainonen, Jyrki käänt.) Tampere: Vastapaino.

Beresford, Peter & Salo, Markku (2008). *Kokemuksen muodonmuutos*. Pori: Mielenterveyden keskusliitto.

Bruce, Iain (2004). Participatory Democracy - The Dapete. Teoksessa I. Bruce, *The Porto Alegre Alternative. Direct democracy in action*. (23-37). London: Pluto Press.

Clark, Marion; Davis, Ann; Fisher, Adrian; Glynn, Tony & Jefferies, Jean (2008). *Transforming services: Changing lives. A Guide for Action*. Haettu 12. 5 2011 osoitteesta The Centre of Excellence in Interdisciplinary Mental Health The University of Birmingham and Suresearch.: http://www.ceimh.bham.ac.uk/documents/transforming_services_changing_lives_web.pdf

Eräsaari, Leena (2009). Jos ratkaisu on yhteisö, niin mikä on ongelma? Teoksessa Filander, Karin & Vanhalakka-Ruoho, Marjatta. *Yhteisöllisyys liikkeessä* (72-76). Jyväskylä: Gummeruksen Kirjapaino Oy.

Eräsaari, Risto (2002). Avoimen asiantuntijan analytiikka. Teoksessa Pirttilä, Ilkka & Erikson Susan. *Asiantuntijoiden areenat*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.

Eräsaari, Risto (2007). Konteksti. Teoksessa Laine, Markus; Bamberg, Jarkko & Jokinen, Pekka. *Tapautukkimuksen taito* (149-170). Helsinki: Yliopistopaino.

Gordon, Tuula (2005). Toimijuuden käsitteen dilemmoja. Teoksessa Meurman-Solin Anneli & Pyysiäinen, Ilkka. *Ihmistieteet tänään* (114-130). Helsinki: Gaudeamus.

Hakkarainen, Kai; Palonen, Tuire & Paavola, Sami (2002). Kolme näkökulmaa asiantuntijuuden tutkimiseen. *Psykologia* , 37 (6), (448-646).

Heinämaa, Sara (2006). Ankarasta tieteestä uudistumisen etiikkaan. Teoksessa Heinämaa Sara, *Edmund Husserl. Uudistuminen ja ihmisyys* (7-24). Helsinki: Tutkijaliitto.

Huissi, Taina (2005). Sosiaalinen raportointi kokemustiedon käsittelijänä. Teoksessa Satka Mirja; Karvinen-Niinikoski, Synnöve; Nylund Marianne & Hoikkala, Susanna. *Sosiaalityön käytäntötutkimus* (144-158). Helsinki: Palmenia-kustannus.

Husserl, Edmund (1995). *Fenomenologian idea*. Helsinki: Loki-Kirjat.

Hyvönen, Kaarina; Heiskanen, Eva; Repo, Petri & Saastamoinen, Mika (2007). Kuluttajat tuotekehittäjinä. Teoksessa Lammi, Minna; Järvinen, Raija & Leskinen, Johanna. *Kuluttajat kehittäjinä. Miten asiakkaat vaikuttavat palvelumarkkinoilla?* Helsinki: Kuluttajatutkimuskeskus.

Hyysalo, Sampsa (2006). *Käyttäjätieto ja käyttäjätutkimuksen menetelmät*. Helsinki: Edita.

Häikiö, Liisa & Niemenmaa, Viivi (2007). Valinnan paikat. Teoksessa Laine, Markus; Bamberg, Jarkko & Jokinen, Pekka. *Tapaustutkimuksen taito* (41-56). Helsinki: Yliopistopaino.

Juhila, Kirsi (2006). *Sosiaalityöntekijöinä ja asiakkaina. Sosiaalityön yhteiskunnalliset tehtävät ja paikat*. Jyväskylä: Gummerus kirjapaino Oy.

Julkunen, Ilse & Heikkilä, Matti (2007). User involvement in personal social services. Teoksessa van Berkel, Rik & Valkenburg, Ben. *Making it personal: individualising activation services in the EU* (87,103). Bristol: The Policy Press University of Bristol.

Julkunen, Raija (2006). *Kuka vastaa? Hyvinvointivaltion rajat ja julkinen vastuu*. Helsinki: Stakes.

Julkunen, Raija (2001). *Suunnannmuutos. 1990-luvun sosiaalipoliittinen reformi Suomessa*. Tampere: Vastapaino.

Jylhä, Marja (1990). Vanheneminen, toiminta ja vuorovaikutus. Teoksessa Pohjolainen, Pertti & Jylhä, Marja. *Vanheneminen ja elämäntilanne. Sosiaaligerontologian perusteita*. (106-134). Helsinki: Weilin + Göös.

Jyrkämä, Jyrki (2004). Ikääntyminen ja ikääntyvien kuntoutus. Teoksessa Karjalainen, Vappu & Vilkkumaa, Ilpo. *Kuntoutus kansamme. Ihmisen toimijuuden tukeminen* (153-160). Helsinki: Stakes, Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus.

Jyrkämä, Jyrki (2007). Toimijuus ja toimintatilanteet - aineksia ikääntymisen arjen tutkimukseen. Teoksessa Seppänen, Marjaana; Karisto, Antti & Kröger, Teppo. *Vanhuus ja sosiaalityö. Sosiaalityö avuttomuuden ja toimijuuden välillä* (195-217). Jyväskylä: PS-kustannus.

Jyrkämä, Jyrki (2008). Toimijuus, ikääntyminen ja arkielämä - hahmottelua teoreettis-metodologiseksi viitekehykseksi. *Gerontologia* , 22 (4), (190-203).

Jyrkämä, Jyrki (2001). Vanheneminen ja vanhuus. Teoksessa Sankari, Anne & Jyrkämä, Jyrki. *Lapsuudesta vanhuuteen. Iän sosiologiaa* (267-323). Tampere: Vastapaino.

Jyrkämä, Jyrki (2003b). Vanheneva yksilö, toimijuus ja toimintatilanteet. Teoksessa Heikkinen, Eino & Rantanen, Taina. *Gerontologia* (270). Helsinki: Duodecim.

Järvelä, Pirkko & Rosenqvist, Olli (2007). *Ikääntyvien kulttuuritoiminta maaseutukuntien voimavarana*. Kokkola: Kokkolan yliopistokeskus Chydenius.

Kautto, Mikko & Metso, Laura (2008). Sosiaalinen kestävyys - uusi poliittinen horisontti. *Yhteiskuntapolitiikka* , (4), (413).

Kettunen, Pekka (2002). Miksi osallistumisesta puhutaan? Osallistumisen kehittäminen suomalaisissa kunnissa. Teoksessa Bäcklund, Pia; Häkli, Jouki & Schulman, Harry.

Osalliset ja osajat. Kansalaiset kaupungin suunnittelussa (18-35). Tampere: Tammer-Paino Oy.

Kulmala, Anna (2006). *Kerrottuja kokemuksia leimatuista identiteetistä ja toiseudesta.* Tampere: Tampereen yliopisto.

Kurki, Leena (2008). *Innostava vanhuus. Sosiokulttuurinen innostaminen vanhempien aikuisten parissa.* Helsinki: Oy Finn Lectura Ab.

Laine, Markus; Bamberg, Jarkko & Jokinen, Pekka (2007). Tapaustutkimuksen käytäntö ja teoria. Teoksessa Laine, Markus; Bamberg, Jarkko & Jokinen, Pekka. *Tapaututkimuksen taito* (9-11). Helsinki: Yliopistopaino.

Laine, Timo (2007). Miten kokemusta voidaan tutkia? Fenomenologinen näkökulma. Teoksessa *Ikkunoita tutkimusmetodeihin 2.* Juva: WS Bookwell Oy.

Laine, Timo (2008). Sosiaaliohjaus ja asiakkaan subjektiaseema diakonialaitoksissa. *Janus vol 16 (3),* (228-244).

Laitila, Minna (2010). *Asiakkaan osallisuus mielenterveys- ja päihdetyössä. Fenomenografinen lähestymistapa.* Kuopio: Kopijyvä Oy.

Laitinen, Matti & Nurmi, Kari E (2003). Aktiiviseksi kansalaiseksi kasvaminen suomalaisten elämäkertojen valossa. *Aikuiskasvatus* (2), (122-132).

Latomaa, Timo & Perttula, Juha (2009). *Kokemuksen tutkimus merkitys - tulkinta - ymmärtäminen.* Lapin yliopistokustannus.

Laukkanen, Piia (2008). Toimintakyky ja ikääntyminen - käsitteestä ja viitekehyksestä päivittäistoiminnoista selviytymisen arviointiin. Teoksessa Heikkinen, Eino & Rantanen, Taina. *Gerontologia* (261-278). Helsinki: Duodecim.

Lehtomaa, Merha (2009). Fenomenologinen kokemuksen tutkimus: haastattelu, analyysi ja ymmärtäminen. Teoksessa Perttula, Juha & Latomaa, Timo. *Kokemuksen tutkimus* (163-194). Tampere: Juvenis Print.

Littig, Beate & Griebler, Erich (2005). Social sustainability: A catchword between political pragmatism and social theory. *International Journal of Sustainable Development* , (8), (67-68).

Lyyra, Tina-Mari (2007). Terveyden edistämisen lähtökohdat. Teoksessa Lyyra, Tina-Mari; Pikkarainen, Aila & Tiikkainen, Pirjo. *Vanheneminen ja terveys* (15-37). Helsinki: Edita.

Matthies, Aila-Leena; Kattilakoski, Mari & Rantamäki, Niina (2011). *Maaseudun hyvinvointipalvelujen kehittäminen kansalaisosallistumisen ja yhteisöllisyyden pohjalta. KAMPA-hankkeen Tutkimus- ja kehittämisraportti 1*. Tampere: Maaseutupolitiikan yhteistyöryhmä, YTR.

Nevala, Marja-Liisa (2010). *Ikäihmiset kehittäjänä*. Seinäjoki: Seinäjoen ammattikorkeakoulu.

Nivala, Elina (2008). *Kansalaiskasvatus globaalin ajan hyvinvointiyhtieskunnassa*. Kuopio: Snellman-instituutti.

Nowotny, Helga; Scott, Peter & Gibbons, Michael (2001). *Rethinking Science: Knowledge and the Public in a Age of Uncertainty*. London: Polity Press.

Pakalén, Mia & Perukangas, Michale (1997). Urheilun moraali on velvollisuus haluta. Teoksessa Sulkunen, Pekka & Törrönen, Jukka. *Semioottisen sosiologian näkökulma. Sosiaalisen todellisuuden rakentuminen ja ymmärettävyys*. (153-167). Tampere: Gaudeamus.

Perttula, Juha (2000). Kokemuksesta tiedoksi: fenomenologisen metodin uudelleen muotoilua. *Kasvatus 31* (31), (428-442).

Perttula, Juha (2008). Kokemus ja kokemuksen tutkimus: fenomenologisen erityistieteen tieteenteoria. Teoksessa Perttula, Juha & Latomaa, Timo. *Kokemuksen tutkimus. Merkitystulkinta-ymmärtäminen* (115-162). Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus.

Perttula, Juha (1995). *Kokemus psykologisena tutkimuskohteena*. Tampere: Suomen Fenomenologinen Instituutti.

Raisio, Harri & Ollila, Seija (2011). Pienryhmäkeskustelut nuorten kansalaisraadissa. Teoksessa Mäntylä, Niina. *Lapset ja nuoret yhteiskunnan toimijoina* (106-121). Vaasa: Vaasan yliopisto.

Rajavaara, Marjatta (2005). Tutkivasta sosiaalityöstä sosiaalialan osaamiskeskuksiin. Teoksessa Satka, Mirja; Karvinen, Synnöve; Nylund, Marianne & Hoikkala, Susanna. *Sosiaalityön käytäntötutkimus*. (47-72). Helsinki: Palmenia-kustannus.

Rantamaa, Paula (2001). Ikä ja sen merkitykset. Teoksessa Sankari, Anne & Jyrkämä, Jyrki. *Lapsuudesta vanhuuteen. Iän sosiologiaa* (ss. 49-95). Tampere: Vastapaino.

Rantanen, Teemu & Toikko, Timo (2006). Käytäntötutkimuksesta kansalaislähtöiseen kehittämiseen. *Janus*, 2006 (4), (403-410).

Rapo, Markus (2009). *Väestöennusteet ovat aina aliarvioineet eliniän pitenemisen. Tilastokeskuksen hyvinvointikatsaus*. Haettu 15. 02 2011 osoitteesta [www.stat.fi: http://www.stat.fi/tup/hyvinvointikatsaus/hyka_2009_04.html](http://www.stat.fi/tup/hyvinvointikatsaus/hyka_2009_04.html)

Rauhala, Lauri (2005). *Hermeneuttisen tieteenfilosofian analyyseja ja sovelluksia*. Helsinki: Yliopistopaino.

Rauhala, Lauri (1992). *Humanistinen psykologia*. Helsinki: Yliopistopaino .

Rauhala, Lauri (2005). *Ihminen kulttuurissa - kulttuuri ihmisessä*. Gaudeamus.

Rauhala, Lauri (1989). *Ihmisen ykseys ja moninaisuus*. Helsinki: Karisto Oy:n kirjapaino.

Räsänen, Keijo (2007). Kehittämisoitteet: tutkimusavusteinen kehittämistyö "käytännöllisenä toimintana". Teoksessa Ramsta, Elise & Alasoini, Tuomo. *Työelämän tutkimusavusteinen kehittäminen Suomessa. Lähestymistapoja, menetelmiä, kokemuksia, tulevaisuuden haasteita. Tykes-raportteja 53.* (51-52). Helsinki: Työministeriö.

Schultz, Alfred (1967). *Phenomenology of the Social World*. Evanston, Illinois: Northwestern University Press.

Schultz, Alfred (2007). *Sosiaalisen maailman merkityksenkäs rakentuminen*. Tampere: Vastapaino Oy.

Seppänen-Järvelä, Riitta (1999). *Luottamus prosessiin. Kehittämistyön luonne sosiaali- ja terveysalalla. Tutkimuksia 104*. Helsinki: Stakes.

Sjöström, Susann (2011). *Ikäihmisten kansalaisraati. Loppuraportti*. Vaasa: Vaasan yliopisto.

Socca. (3. 8 2011). *Sosiaalisen raportoinnin hanke*. Haettu 18. 2 2012 osoitteesta http://www.socca.fi/kehittaminen/aikuissosiaalियो/sosiaalisen_raportoinnin_hanke

Sosiaali- ja terveysministeriö. (2011). *Sosiaalisesti kestävä Suomi 2020. Sosiaali- ja terveyspolitiikan strategia*. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.

Staffans, Aija (2002). Kilpailu tiedosta kiristyy. Supertyypit eletyn kaupungin tulkkina. Teoksessa Bäcklund, Pia; Häkli, Jouni & Schulman, Harry. *Osalliset ja osaajat. Kansalaiset kaupungin suunnittelussa (180-199)*. Tampere: Tammer- Paino Oy

Sulkunen, Pekka & Törrönen, Pekka (1997). Arvot ja modaalisuus sosiaalisen todellisuuden rakentamisessa. Teoksessa Sulkunen, Pekka & Törrönen, Pekka. *Semioottisen sosiologian näkökulmia. Sosiaalisen todellisuuden rakentuminen ja ymmärettävyys.* (72-95). Tampere: Gaudeamus.

Toikko, Timo (2009a). *Asiakkaiden osallistuminen kehittämistyöhön*. Seinäjoki: Seinäjoen ammattikorkeakoulu.

Toikko, Timo & Rantanen, Teemu (2009). *Tutkimuksellinen kehittämistoiminta*. Tampere: Tampereen Yliopistopaino Oy - Juvenes Print.

Tornstam, Lars (2005). *Gerotranscendence. A developmental theory of positive aging*. New York: Springer.

Turner, Michael & Beresford, Peter (2005). *Usea Controlled Research. Its meaning and potential. Final report. Shaping Our Lives and the Centre for Citizen Participation*. London: Burnel University.

Tynjälä, Päivi (2004). Asiantuntijuus ja työkuultuurit opettajan ammatissa. *Kasvatus* , 35 (2), (174-190).

Vaasan yliopisto. (22. 11 2011). Suomen ensimmäinen ikäihmisten kansalaisraati järjestettiin yliopistolla. Vaasa.

Vaasan kaupungin Ikääntymispoliittinen toimikunta. (2010). *Ikääntymispoliittinen ohjelma vuosille 2010-2015*. Haettu 17. 10 2011 osoitteesta <http://seniorinetti.vaasa.fi/>

Valokivi, Heli (2008). *Kansalainen asiakkaana. Tutkimus vanhusten ja lainrikkojien osallisuudesta, oikeuksista ja velvollisuuksista*. Tampere: Tampereen Yliopistopaino Oy.

Warren, Janet (2007). *Transforming Social Work Practice: Service User and Carer Participation in Social Work*. Exeter.

Ylinen, Satu & Rissanen, Sari (2007). Tiedonmuodostus gerontologisessa sosiaalityössä. Teoksessa Seppänen, Marjaana; Karisto, Antti & Kröger, Teppo. *Vanhuus ja sosiaalityö* (33-52). Juva: WS Bookwell Oy.

KUVIOLUETTELO

KUVIO 1. Osallistumisen viisi astetta (Clark et al. 2008, 10-12).....	25
KUVIO 2. Osallistumisen tasot mukailten Warrenin nelikenttää	25
KUVIO 3. Toimijuuden vaikutteet. Jyrkämä 2008, 192 (kts. myös Giele & Elder 1998) ..	29
KUVIO 4. Toimintakyvyn kuusi modaliteettia	31
KUVIO 5. Kampraatti-työryhmän eteneminen	35

TAULUKKOLUETTELO

TAULUKKO 1. Tutkittavan kokemukset tutkimuskielelle käännettynä.....	49
TAULUKKO 2. Tutkittavan kokemuksen tutkimuskielelle käännettynä.....	50
TAULUKKO 3. Yksilötason merkitysten muuttaminen yleiselle tasolle.....	52
TAULUKKO 4. Kokemusten sijoittuminen modaliteetteihin	66